

A CSÁNGÓSÁG

EREDETE TÖRTÉNETE

ÉS

A Moldvában; Bukovinában;
Besszarábiában; a csíki, gyi-
mesi községekben; Hétfaluban,
(a brassómegyei Barczaságon)
és más helyeken élő hun—
kun (chun)-bessenyő-székely
magyar ősnép ismertetése.

Írta;

SZÉPVÍZI BALÁS BÉLA.
I. KÉSZ.

A Székelység kiadása Gödöllőn.
1934.

Előszó

A székely ismeri magát, tudja kicsoda, magát kisebbitetni nem engedi. Oka van reá, hogy úgy származásánál, mint történeténél s minden testi és lelki tulajdonságánál fogva sokszor és sokban különbnek tartsa magát más népeknél, de soha, semmiben és senkinél kevesebbnek ne.

S a székely — napról-napra tanúja lehetett annak és lehet ma is, aki az érintkezési pontokon élt, vagy él — a székely a csángót magánál is többre becsüli s minden más népnél — önmagánál is — jobban szereti és tiszteli.

Vájjon miért?

Úgy láttuk és látjuk, hogy azért, mert a csángó olyan, amilyennek az Isten az embert a bűnbeesése előtt teremtette. Olyan ártatlan, mint a gyermek. Testileg, lelkileg tiszta, becsületes, igénytelen. Ott fenn a havasokon a legtöbbjének az Isten maga a papja, a tanítója, a bírója, jegyzője. S szíve vérén, elméje gondolatán, a természet nyelvén keresztül érintkeznek, beszélnek egymamással: Isten és ember.

Ha a csángó a maga szép, tiszta ösviseletében: fehér vászon nadrágban, hosszú, hímzett nyakú és kezelőjü ingben, amely a nadrágon kívül van s amit derékban tüsző-szíjj (döszüsziiju) tart össze, bak-

kancsban, hosszú hajjal, hosszú bajusszal; a fehérnépje piros-fekete katrincában, melyet szorosan rácsavar magára s ugyanolyan övvel köt meg, hímzett, hosszú ujjú ingben s kis, mellényszerű kivárrott bundában, csórákkal (lábszárvédővel) s csinos kis bocskorban — ebben a szép ösviseletében ha megjelenik Szépvízen, már távolról megismeri a székely, hogy ez nem oláh. Talán a tisztaságáról? — mondhatná valaki! Nem. Vagy legalább is nem annyira arról.

Az ősmagyar életben a ruha is nyelv volt. Minden törzsnek megvolt, ruhában is, a maga táj szólása. Minden alaknak, minden dísznek, minden színnek megvolt a maga pontos, szigorú, másíthatatlan törvénye s az ellen véteni, se csereberével, se mellőzéssel, se kiegészítéssel nem volt szabad. *A vétőnek mindenki bírója volt.* Csikban még meg lehet ismerni, aki ismeri a régi székely alkotmányt, hogy ki a huszár részen való, ki a gyalogos s ki a jobbágy (t. i. a nem székely). Akinek a fehérposztó harisnyáján piros zsinór és vitézkötés van, az huszár részről való. Akinek sötétkék posztószegő van a harisnyája varrásában, az gyalogos. De vékony posztószegély, mert a vastag udvarhelyszéki, vagy marosszéki. A posztóharisnyák itt mind fehérek. A háromszéki már szürkeposztó harisnyájáról s szürke, vagy fekete vitézkötéséről ismerhető fel. Mindezek ellenére is a viseletek nem pontosak és *értelmük* is sok helyen — sajnos — feledésbe kezd menni, mert kivált a vezetőemberek elkezdenek:

„úrízálni”. S pedig a székely, ki megtartotta ősi viseletét és szokásait, úgy megveti ezeket, mint az ezüstgombos cigánydádé a fényesen kiöltözött frakkos muzsikás cigányokat. Jobbágnak tartja.

Egy fiatal budapesti ügyvéd és író, ki a Bajkál-tó közelében volt hadifogoly, beszéli, hogy mikor a Káma-parti őslakókkal magyarul beszélt s kérdezte, tudják-e, hogy messze nyugaton is vannak magyarok, fájdalmas sóhajtással mondták: — Tudjuk, de azok rég elmentek *s ott el is züllöttek...*

A székely azért szereti és tiszteli a csángót s tartja magánál többre, mert ruháját, nyelvét, szokásait, testi, lelki tisztaságát, minden idegen veszedelemben és tőlünk való elhagyatottságában is, isteni erős lélekkel, hűséggel és kegyelettel fenntartotta, megtartotta s az ostromló áradatokban nem romlott szét homokbuckaként, hanem kősziklának bizonyult és megállta a helyét.

S nem züllött el a vallási hite sem. A székely, mikor a csiksomlyói pünkösdi búcsúban, a szent hegyre való kikerüléskor, községenként, még verekedik is az elsőségért, egyet, egy kereszthalját előleresztené: a csángók fehérruhás ősmagyar seregét, az azonban — lelkében Krisztus alázatával — *leghátul* megy mindig!

A magyarság nem csupán hét törzsből állt. Az újabb turáni kutatás sok elfeledett vagy eltemetett adatot és anyagot hozott napvilágra s ezek szerint *sokkal több törzse volt 7-nél a fajtánknak és mindeniknek megvolt a ruhabeli, szokásbeli törzs-tör-*

vénye, amit a mai tudósok formanyelvnek neveznek s azt teljesen ismerik. Ezen a formanyelven úgy lehet olvasni, mint a könyvből, a betűszövegből.

Bizonyára ez a házi törvénye idegenbeli élő csángó véreinknek, hogy azt minden más törvény és hatás ellenére is évszázadokon, sőt évezredekken át fenntartják és megtartják.

Ugyancsak az újabb — azt mondhatjuk — független kutatások és azok eredményei bizonyossá tették s okmányok és nagyműveltségű nagy ázsiai népek törvénymódjára írt s császáruk által szentesített évkönyvei bizonyítják ősiségünket, ősműveltségünket és hatalmunkat.

Francia, hindu, görög és más tudósok nagy könyveket írtak, jezsuiták már sok száz esztendővel ezelőtt kikutatták és megírták Kínából Európába, hogy *Őseink, a hunnok, Krisztus előtt 2300 esztendővel Kína mellett Dzsungáriában alkottak birodalmat; évszázados küzdelmeket folytattak az óriási és nagyhatalmú birodalommal s hogy a kínai falat is a hunok ellen építették azok, a 3600 kilométer hosszúságú, hegyeken, völgyeken, folyókon áthaladó és ma is meglévő falat, mely oly vastag, hogy a tetején szekerek járhatnak s olyan magas, hogy a kilőtt nyilvessző az aljából nem ér fel a tetejéig. Ezt azonban a hunok — a hiunguk — megmászta s Kinát adófizetőiké tették. Ez Krisztus előtt 2207 esztendővel volt.*

Ötvenhét görög írónak van, mintegy ezer esztendőn keresztül (Kr. előtt és után) a könyveiben

szó őseinkről, kiket a Földközi tenger környékén, a Fekete tenger és Káspi-tó vidékén *scythaknak, szittyáknak* hittak. S nem voltak vadak, mert például a hét görög bölcs között is volt szittyá, *Anakharzisknak* hívták azt a bölcsöt, akit azért fogtak maguknál a görög tudósok, mert olyan járvány volt Athénben, hogy úgy hullottak az emberek, mint ősszel a legyek s a sok világhírű tudós görög orvos nem tudott ezen segíteni. Ekkor a szittyá arra kérte a város urát, bocsásson rendelkezésére mindent, amit kíván s megszünteti a járványt. Megtörtént. Ő összehordatta a városnak és környékének minden borát, felöntöztette vele Athén utcáit s a járvány azonnal megszűnt!

A csángók, mint hunok, mint az ősmagyarország egyik törzse, mikor őseink Krisztus után három és félszáz esztendővel a mai oroszországi nagy Volga folyamon átjöttek, a Don vize mellett, amit akkor Tanaisnak hívtak, egyidőre letelepedtek. 374-ben azonban ezen is átjöttek, Balambér vezetése alatt, 180.000-en s a *Dnyesztèr, a Ffuth és Szereik vidékére, a Keleti Kárpátok keleti lejtőire érkeztek* a mai Moldovába és Besszarábiába, amelyet folyók közének, *Etelköznek* neveztek. (Adil, Atil = folyam. Innen volt Atila, vagy Etele neve is, a nagy folyamtól, a Volga-adiltól.) Tehát eljöttek Etelközbe és Erdélybe, vagyis Dáciaiba, amely akkor magában foglalta a későbbi Moldovát, Besszarábiát, Oláhországot, Erdélyt és Magyarországot, a Tiszáig megverték a gótokat, gepidákat s akik az ural-

muk alatt éltek: a dákokat, gétákat s Róma ap-
róbb népeit és azokat vezéreikkel: Fritigernussal és
Alarikussal együtt a Dunán túl úzték. Azután a
Dunán is átkeltek s Pannóniát, a mai Nyugatmagyar,
országot a Duna és Dráva között elfoglalták. Az-
után jött Atilla, a világ legnagyobb királya, aki
meghódította egész Európát nagy katonai erejével
és nagy tudományával s aki már Róma előtt állott,
amikor az ősök iránti kegyeletből, az apostolok
sírja elöl, visszafordult. . .

Hiszen azért volt az orosz-japán háború s azért
lesz még élethalál-leszámolás köztük, mert mikor
az oroszok Mandzsúriában a japán ősi sírokat fel-
dúlták, a japánok azt mondták: — Őseink sírjai-
nak meggyalázóival egy földön nem élhetünk. Egyik
népnek pusztulnia kell! És pusztulni fog . . .

*Etelközből nem jöttek mind el s időközben men-
tek is vissza hunok, kunok (chunok) éppúgy, mint
amikor Atilla meggyilkoltatása s hős fiainak bu-
kása után Csaba — megmaradt hunjaival — a
Hargitába és később az Olt, Maros, Küküllő völ-
gyeibe vonult vissza, illetve szállott le.*

*Amik Etelközben, Moldovában s fel a Keleti Kár-
pátokig, fel Gyimesfelsőlokig és le Bess&arabwiig
hunok megmaradtak, azok a moldovai és gyhntesi
csángók, akik az 1764. évi csikmadéfalvi veszed-
lem előtti és utáni években Csikból székelyek kiköl-
töznek, Zöld Péter papjuk vezetésével, azok a bu-
kovinai csángók is, akiket a magyar királyok sze-*

mére örül állítottak, letelepítvén hét faluban, azok a hétfalusi, a barczsági csángók.

Népes csángó területek voltak ezek. Még 100 évvel ezelőtt is — amint e könyvben okmányokból mutatjuk ki — *Moldovában százával voltak a csángó községek. Még a régi temetők keresztjeinek, vagy kőlapjainak magyar feliratai és tősgyökeres magyar nevei is döntően bizonyítják ezt.* Szomorú, keserves történetük van.

Látni fogjuk, hogy pusztultak századról-századra pap nélkül, magyar pap nélkül. Mert ezeknek a mindig római katolikus magyaroknak Rómából küldtek magyarul nem tudó, meg nem tanuló olasz pátereket, akik, miként püspöki iratokban is megíratott, se nem gyóntattak, se nem prédikáltak, csak miséztek latinul s mikor — mint a forrás mondja — „nyakig ették magukat pénzzel” — visszamentek hazájukba. Magyar pap, ha néha egy-egy apostoli lelkű *Zöld Péter* vagy *Gegő Elek*, vagy a többi székely apostol vállalkozott, ezek elűzték őket. *Elűzték még a jezsuitákat is az olasz papok, mert magyarul tartották az istentiszteletet azok is.*

Magyarország pedig, mint államhatalom és Róma, mint egyházi hatalom, sohasem állott melléjük. Itt is, Rómában is minden tényező, a maga belső ügyeivel volt elfoglalva. Tétlenül nézték, hogy hull el a magyar vér, hogy vérzik el a legjelesebb magyar törzs s Krisztus-tövis között vergődve, *Hogy tehet*

utolsót az Egyház hűséges báránya: a róm. kath. csángó magyar.

És ez ma is így van. Sőt rosszabbul.

Besszarábiában is magyar várak, templomok maradványai vannak. Sőt Havasföldön is csak 1845-ben szüntették meg Secueni (Székelységi) megyét!

Lelke elé akarjuk hát tárni a világnak a szörnyű adatokat, mert most már nem is az olasz pap, aki csak a fajtát vetette el, hanem a pápa, mely ősei hitét is elveszi a csángótól, állt be a vágóhidra, hogy elpusztítsa a fajtánkat.

Ott élő drága véreinket pedig arra akarjuk kérni, *ne csüggedjenek a Golgotán se s figyelmeztessék az elesőket hogy: Lesz feltámadás! És az közel van!* Roppant közel van!

I.

Honnét erednek a csángó magyarok?*Visszapillantás a magyarság eredetére*

Szekér J. Aloysius, „A' Böltselkedésnek és Szent-séges Theológiának néhai Tanítója most pedig Tábori Pap”, írja Pesten, 1808-ban megjelent a „*Magyarok Eredete-, régi és mostam Magy'aroknak nevezetesebb Tselekedeteivel együtt*” című 350 oldalas könyvében a következőket:

„Mivel illy régi, és esméretlen dologban rút vakmerőség volna, minden út-vezető nélkül megindulni, követem ebben ama' nagy böltességü ftrfiat Deguinest, a' ki a' Magyarok eredetének feltalálásában az egész okos világnak fáklyát gyújtott, úgy, hogy a' minek felkeresésében sok száz esztendőktől fogva mások kevés haszonnal fáradoztak, azt ő a' Sinabéliek írásaiban, mellyek a' Párisi Királyi Könyvtartó-házban kezébe akadtak, szerentsésen feltalálta, és azokat halhatatlan szorgalommal egybe szedegetvén, azon könyvében, mellyet a' *Hunnusok, Törökök, Mógorok, és Napnyugati Tatárok* nevezetesebb eseteiről írt vala, a' most folyó Száznak közepe táján — tehát 1750. táján — közre botsátott,

A' kinek Francia nyelven való Írásait éles ítélete és böltsesége szerint megrostálgatá, és az okos világgal közie ama' ditséretes Hazánkfiya Pray György."

Azt is írja Szekér 1790-ben Szombathelyen, Vasvármegyében kelt ezen könyve „Elöljáró Beszéd” jében, hogy:

„Ezen írásra alkalmatosságot nyújtott egy tsendes esztendő, mellyben Papi kötelességemen kívül, minden más hivatalbéli tehertől ment lévén, annyira való üres idő nyújtott, mellyben Nemzetünk eseteiről néhai elmélkedéseimet Anya-nyelvünkön papirosra tehetném, és azt más hiteles íróknak könyveikből megvilágosíthatnám.

Voltak tudni illik mind ezen Első, mind pedig a' Második Könyvemben, azokon kívül, a' kiket némelly helyeken megnevezek, Útmutatóim e' következők: *Béla Királyunk nevetlen Író-Deákja, Bélius Károly András, Bonfinius Antal, Cornides Danid, Desenchus József, Innocentius, Dagonits András, Forgách Ferencz, Horányi Elek, Istvánfi Miklós, Kaprinm István, Katona István, Kázi Ferentz, Kéza Simon, Kerchelich Ádám Boldizsár, Palma Károly Ferencz, Páterfi Károly, Pray György, Severini János, Salagi István Timon Sámuel, Turótzai János.* Ezeknek neveiket ide függesztettem, mivel midőn ezeknek bizonyosságával élek, ugyan ezeknek többszöri nevezésével munkám' folyását félbe sza-

kasztani, és az által Olvasóimnak unakozást okozni nem akartam. Ezekből tehát leginkább Nemzetünk eredetét, 's annak változó eseteit szedegettem, rendbe raktam és a' mit unalmas olvasással sok Könyvekben kellene nyomozni,' itt, a' mennyire lehetett, rövid, de értelmes leírással elől adtam.

Nem írtam én ezt azon Bölts Emberek kedvéért, a' kik előtt ezen tudomány szinte olly esméretes, mint a' magok tulajdon ábrázatja; sem azoknak kedvéért, a' kiknek mind értékek vagyon a' sok, és nagyobb Könyveknek megszerzésére, mind idejek azoknak olvasására, mind pedig elégségek azoknak értésére; hanem azokért, a' kik ezek nélkül szűkölködnek, leginkább, a' kik előtt a' Deák-nyelv valamennyire esméretlenebb. Hasznosabb léssen, vélem én, ha az Asszonyi-rend, más erkölts pazarló, könyvek helyett illetén elme tápláló, és okosságot élesítő dolgok' olvasásában tölti unalmas óráit. És ez volt, megvallom igazán, második okom, hogy ezen Munkának rajzolását magamra vettem.”
L. S. K. (úgy véljük: Léczfalvi Sípos Károly), aki Árkosi Benkő Józsefnek, a nagy tudományú székely írónak „Imago . . .” című könyvét latin nyelvből magyarra fordította s Kolozsváron 1806-ban kiadta, „Az Érdemes Olvasóhoz” szóló bevezetésében ezt írja:

„Elmémben forgatván, és megfontolván azt, hogy majdnem egész Európában lakó Nemzetek

közt, a' mellyek nagyobb részint a' magok Anyai nyelveken olvasnak, írnak és munkálkodnak, nem tsak a' főbb, és tanultabb Rendek, 's Polgárok, hanem a' kisebb tudománnyal bíró személyek is édes Haza jóknak eredetét, szokását és Históriáját, ha nem éppen fundamentomson — is, legalább annyiban, mennyiben (a' mely igen szép dolog) értik, és tudgyák. Én is tehát azon buzgó szeretetemtől, mellyel édes Hazámhoz, és Nemzetemhez viseltetem, ösztönöztetvén, ama' nevezetes, és sokak előtt esméretes *Benkő József*, a' Harlemi Tudós Társaságnak egyik tagja által íratott, és 1791-dik Esztendőben Kolos'váron és Szebenben kinyomtatott Könyvetskéjét, a' melyben a' Nemes Székely Nemzetnek Eredete, Különbsége, Tisztye, Kötelessége, Szabadsága, Jussai, és Privilégiumai rövid summában le-irattatván előadattatnak, némely üres órátskáimbán, a' mellyeket sok rendbéli foglalatosságaim között magamnak nyerhettem, Magyarra fordítottam, az lévén tzielom, hogy fellyebb meg-irt Nemzetemnek tsekélyebb tudományú, és könyvekben szűkölködő Tagjai is, a' magok Nemzetének Eredetéről, Szabadságáról, Jussairól, Kötelességéről, és Privilégiu-mairól, a' mellyek több Felsőges Koronás Királyok, és Fejedelmek által nékik kegyesen adattattak, valamit legalább olvashassanak. . . .”

No és a csekélyebb tudományú olvasóknak is megbizonyítja írását Benkő József a következőkkel:

„Hogy a' Magyarok, és Hunnusok, következendők éppen a' Székelyek is a' fel-jegyzett Esztendő táján”, (vagyis 376-ban Kr. u.) „jöttek ki Scythiából és Erdély Országát, s' a' szomszéd tartományokat el-foglalták, a' Görög írókon kívül, majd minden Európai Historikusok, világosabban pedig a' Hazánk-béli Históriák bizonyítták; de mindenek felett az a' hiteles, és nagy Tudományú *Prtay György* a' Magyarokról, és Hunnusokról írt tulajdon Históriájában (noha ugyan a' Székelyek' eredete iránt ítéletében nagyon hibá-zott) világos bizonyítást téssen.”

„IV. Tzikkely. A' feljebb elől hozott sok rend-béli hartzok után a' Hunnusoknak, a' kik az üt-közetekben megmaradtak, egy része Trátziában, Méziában, és Illiriában, Marténa váránál; más része Európai, másképpen kissebb Scitiában, a' Fekete Tenger környékiben írának Vezérjekkel együtt telepedtek le. Az harmadik része Tatár Országban helyeztetett Meotis' taván túl való Tartományba, a' honnét t. i. a' Hunnusok leg-először Európába kijöttek vala, ment vissza. A' negyedik része pedig, kiknek a' Székelyek való-ságos maradéki, Erdély Orzágnak Nap-keleti széliben, a' melly földet a' Nemes Székely Nem-zet mái napig is különös örökös jussal bír, ma-radott meg. Mely eredetét (f) a' Székely Nem-zetnek, nem tsak a' leg-hitelesebb Hazánk' His-tóriái (g) régi Eleink' hagyományával együtt, hanem Nemes Magyar, Horváth, és Erdély Or-

szágnak Törvényei is (h) a' mely Verbötzi István által Királyi parantsolat mellett 1514-dik esztendőben öszve szedetett, 's II-dik László Magyar Ország királyá által, ugyan-azon 1514-dik esztendőben helyben hagyattatott, meg-erősített, és Deák nyelven *Decretum Tripafititumnak* neveztetik, mellyet is mind a' Magyar Ország (Felséges Királok, hitek alatt, most pedig az alatta való Magyar, Horváth és Erdély Országok meg-tartani köteleztetnek . . .”

„(f) Ezen Eredetét a' Székely Nemzetnek Turótzi János a' Magyarokról irt Históriája 1-ső Részinek 24-dik Tzikkelyében, Oláh Miklós” (esztergomi érsek) „ugyan a' maga Atilláról irt Históriájában, Heltai Gáspár, és többek valóságosnak állílyák.”

„(g) Vágynak ugyan többek, kik a' Székelyek' eredete iránt a' most eléhozott Timon Sámuel, Fasching Ferentz, Práj György, azt állítván rész-szerént, hogy a' Jászoktól, rész-szerént pedig, és nevezetesen Práj György, hogy a kunoktól származottak légyen.” (nagyanyja térde! hiszen a kun is test vértörzs!)” de ezek, noha ugyan nagyhitelű írók legyenek, mind azon-által a' Székely Nemzetnek mivoltát és annak Privilégiumát elegendőképpen nem ismerik, és különben-is igen tsekély fundamentumon, tudniillik, hogy három ezerén a' Magyarok, kiktől a' Székelyek származtak,” (t. i. az ősmagyaroktól: a hunoktól) „a' Gottusok és

Gepidák közt, mint ellenségek, meg-nem maradhattak volna: építeni láttzanak.”

„(h) De hogy ezeknek állítások helytelen legyen, mind a' Historiákbál, mind pedig a' legrégibb Adomány Levelekből (Diplomákból) bizonyos; sőt azoknak meg-tzáfolására mi kívántatik több? mint az úgynevezett Verbötzianum Deeretum a' melly az egész Magyar Országnek, és annak ditsőséges királyainak szavai és ítélete, melyet-is Verbötzy István koránt-sem a' maga fejéből, az Ország, és Király megegyezett akaratyával ban taláztatott írásokból, és a' Nemes Székely Nemzet' Polgári rend-tartásának fundamentumából, az Ország, és Király megegyezett akarttyával dölgozott-ki és szedett öszve: Ő pedig világosan meg-mútattya, hogy a' Székelyek minnyájan Privilegiatus Nemesek, azoktól a' Hunnusoktól, vagy-is Magyaroktól, a' kik legelsőbbben Magyar Országra ki-jöttek, származtak légyen.” (Szóval, hogy testvér törzsek.) „Így tehát Törvény, Király, és az Ország ellentusakodik az, a' ki az annyiszor említett Székely Nemzetnek eredetét másképpen állítta, magyarázza.”

Közli Benkő könyve Mátyás királyunknak Módravárát vívó táborában 1473. Karátson havának 9-ik napján kelt dekrétumát e czítnen: „Tulajdon Parantsoltja Ő Királyi Uraságának,” melyben a legszigorúbban megtiltja, hogy a Székelyeket adóztatni merészeljék, mivel azok sem neki, sem más uraknak „semminéma adózással eleitől fogva nem tartózná-

nak.” És „öket az Őseiktől maradott állapottyok szerént különös Laistromba vegyétek.” Ez minden egyes székelynek a megerősített *nemeslevele!*

Közli a könyv Rákótzai György fejedelemnek Szamosújvári várában 1636. Böjtelő havának 30.-án kelt dekrétumát, melyben panaszokra hivatkozva, ezt írja: „Az egész Székely Nemzetnek, és az ök mindkét ágon levő maradékoknak azt a szabadságot és Praerogativát, ezen tulajdon privilégiumunknak erejével kegyesen, adjuk, engedjük és ajándékozzuk.” Indokolása pedig székely hiteles történetírás.

De a székely kiváltságokat elismerték és megerősítették Habsburg-uralkodók is. Egyizben pedig, mikor a nyakukra ült fosztogató urak szabadságukat elvették, felkeltek és az egészet kiirtották ... De menjünk tovább!

Kállay Féré'ntz Pénzionált Kapitányauditornak 1829-ben Nagyenyeden „Históriai Értekezés A' Nemes Székely Nemzet' Eredetéről, Hadi és Polgári Intézeteiről a' régi időkben” című közel 300 oldalas könyvében a következőket írja:

„Azt a földet, mely Erdély napkeleti részén elnyúlik napnyugatról napkeletre, vagyis a' *Nyárod s Maros öszve saakadásától kezdve a' csiki Gimesi passusig*. Északról Délre, vagy is a *Gyergyószéki Piritske Havastól Bodzáig*, egyaránt csak nem 15. német mértföld hozzá nem érve Aranyos Széket, a' Székely Nemzetnek Eleji szállották meg egy időben.

Északra 's napkeletre hegyek zárják el Moldvától, Délre Oláh Országgal 's a Szász földdel határos, napnyugaton Küküllő 's Torda vármegyék' széleivel szomszéd a' Maros folyóvíznél fogva. Esméretesebb folyóvizei a' Székely földnek *Marás, Olt, Békény, Nyarad, két Küküllő, Gagy, Fejér Nyikó, két Hamorád, Vargyas, KormaS, Baróth, Ajta, Feketeügy, Kovászna, Kászon, Szépvíz*. Régen hét főszékekből állott, majd Aranyos is a' XIII. században Torda vármegyéből kiszakasztatván, nyoltz székekre oszlott a' Székely nép 's négy fiu Székekre úgymint *Udvarhely, Sepsi, Orbai, Miklósvár* (Erdővidék), *Csík Maros, Aaranyáp Székekre; Bardotz, Keresztúr, Gyergyó, Kászon fiu székekre*”

„Honnan 's mikor szállotta meg a' székely nép a' mái lakta földet — különböznek az értelmeik.” Elmondja Kállay, hogy vita folyt s idegen írókat említ, akik elhomályosítják a történetet. Azután így folytatja:

„Azonban nekünk magyaroknak is szabad megszólamlanuhk, mert mi a' Nemzet nyelvét 's belső alkotványainkat jobban esmérjük, mint az idegenek, Bod Péter, Benkő, Felmer, előttük Deseritzky, Joannes Pistorius és mások nyilván állítják a' Székelyeknek egyenes származásokat a' Hunnusoktól, a kik Atilla alatt egész Európát megreszkettették.”

Azután felhossa, Hogy az idegenek IV. Béla szálítványainak mondanak, de Kállay nyomban idéz

Benkőtől a székelyeknek korábban adott adományleveleket s így a vakmerő hamisítás halomra hull. Később idézi a Thurótzi krónikát:

háromezer férjfi a' Hunnus nemzetből a' Hartz vészéjéből szaladás által mentvén ki magát, Pannóniában maradt, a' Csiglemezején megszállott (Nro. 3.) de félvén a' napnyugoti népektől, kik Atilára haragudtak, Erdélybe, Pannónia határszéleire mentek. (Nro. 4.) 's hogy meg ne esmérjék őket. mint Hunnusmaradványokat, nem Hunnusoknak, vagy Magyaroknak, hanem Székelyeknek nevezték el magokat a' magok nyelvén. Senki sem kételkedik az én időmbe is, hogy ezek a' Székelyek az először kijött Hunnusok' maradékai, idegen vérrel nincsenek is elegyítve, 's a' földek felosztásában is sokat különböznek a' többi magyaroktól.”

A földbirtoktörvény pedig a székelynél a legnagyobb bizonyítóerő, mert a legfőbb tényező. Az 1908. évi VII. és XXXIX. tagosítást és arányosítási, úgynevezett Darányi törvényt pl. Csíkbán katonasággal sem tudták végrehajtani, mert a székelység az életével, a vérevel állott ellent annak, hogy közbirtokait elosszák. Hogy tehát elvehessek a székelytől a földjét, egyenként kellene, hogy megölögessék, a mi aztán megint egy másik lehetetlenség.

Felhossa Kállay *Kosa Simont*, ki azt írja:

„Azok a Székelyek, (Zeculi) Hunnus maradványok, kik megtudván, hogy a' magyarok újra visszajöttek Pannóniában, a' visszajövőknek Ruthenia határain eleikbe mentek.”

Béla király jegyzőjére is hivatkozik Kállay, ki feljegyezte, hogy a' Székelyek Atilla király népei voltak, a magyaroknak békességesen elejükbe mentek s a' sereg előtt az első had Lineában lovagoltak s Ménmaróth ellen is az avant Gárdában voltak első. *Idézi Wercmts Antal* Esztergomi Érseket, a XVI. századból:

„Szokásaikban, törvényeikben, Életmódjaikban, kivévén a' vallást, egészen különböznek a magyaroktól, még nyelvekben is, melyen Eleinknek szokása szerint beszélnek.”

S azt mondja, hogy „*a Székelyek pedig, hogy hunok volnának, senki sem kételkedik.*” *Idézi Székely Istvánt*, a ki a Világ Krónikájában (Krakkó, 1558.) ezt írja:

„Erdélyben a' Moldvaság felett szállanak meg, holott mind e mai napig lakoznak, és nem Magyaroknak, hanem Székelyeknek hivatnak, kik még most is különböznek a' többi magyaroktól Törvényekkel és írásokkal.” (Közbirtok, Szabadság. Rovás írás.)

Oláh Miklós esztergomi érsek — említi Kállay — Atilláról irt könyvében éppen úgy beszél, mint Thurotzi.

„A Székelyek idegenekkel nem szeretnek vérségben jöni, erkölcsökben, szokásaikban, törvényeikben nagyon különböznek a többi magyaroktól.”

Bonfiniustól is idéz: „A Székely népek a' nemes Scytháktól származnak le.” *Istvánfi*: „A Szé-

kelyek, kik Erdélyben Olytoz (Aytossum) körül laknak, mely Moldvát elválasztja, a' régi Scythák' maradványaiknak tartatnak." Werbötzy: „Erdély részeiben laknak a' nemes privilegizált Székelyek, az először bejött Scytha népnek sarjazati.” — Hivatkozik Kállay az 1506. évi agyagfalvi Konstitúcióra: „Hogy így az igen nagy Scythiából reánk maradt tökéletes hivségnek dicsérete köztünk megmaradjon: mert meg kell vallani, hogy a' Székely Nemzet máig is sokat tart Atilla Hunnusaiktól való származására.”

És mindehhez hozzáteszi *Kállay Ferentz*:

„Ennyi sok tanúbizonyságok után a' legrégebb időkből, mikor a magyarok talán jobban esmérték még a' Székelyeket, mint ma, bajos egykönnyen eldisputálni az idegeneknek a' Székelyek hunnus származását azoktól, kik vagy a' nemzethez tartoznak, vagy köztök huzamos ideig lakván szemmel látott mindennapi tanúi voltak régi eredeti színeknek, testi lelki erej éknek, cselekedeteiknek, és képzeteknek.”

A hagyományú Kállayhoz még visszatérünk, a mikor a székelység és Moldva kapcsolatáról lesze'n szó. Most nézzük a legrégebb forrást, mely amaz őseinkről szól, amikor még mind együtt voltak az azután szétszakadozott ősmagyar törzsek.

Horváth Ádám 1817-ben Pesten „*A Magyar Magóg Pátriárkáiu fogva I. István királyig*” című 412 oldalas könyvében részletesen és hitelesen megírja Krisztus előtt több, mint 3000 esztendővel kezdődő-

leg őseink történetét, felsorolva évszámok szerint az uralkodók neveit és történetét. Végzi tehát a dús-gazdag tárházhoz hasonló könyv őseink történetét ott, ahol nekünk magunknak is kezdik tanítani, Szent Istvánnál, a kinek idejében és utána sok minden ősi nagyságunkról és 10.000 esztendőös műveltségünkéről való kincseink elpusztultak.

Nem lehet még neveiket és munkáik címét sem felsorolni mindazoknak az íróknak és forrásoknak, a kiket és a melyeket Horváth Ádám az egész világból összehalmoz. Az a könyv valóságos Magyar Ótestamentum.

Két dolgot akarunk csak ebben a könyvecskében felmutatni: az egyik a csillagászati tudományuknak a kétszerkettő biztosságával vetekedő nagyszerűsége a történetírás ellenőrzésére való felhasználása s ezzel kapcsolatban a történeírás törvényes hitelének biztosítása; a másik a Kína szomszédságában lévő őslakóhely, a máig is e néven ismeretes, Dzsungária tanjójának, azaz: Ég-adta fejedelmeinek, valamint a Káspi-, Fekete és Földközi-tenger környékén élt szittyá Zoltánoknak, azaz szultánoknak a névsorát, megjegyezvén, hogy akkor még őseink a török testvérekkel is közösségben éltek s ők is magukénak tartják — és jogosan Atilla Urunkat.

A kínai csillagászok, éppúgy, mint az asszírjai, káldeai és egyiptomi az ők ismeretlen módszereivel és eszközeivel valóban az éig emelkedő csodálatos tudomány volt. Hogy úgy mondjuk: egész naptárát teremtették meg és ismerték a nagy mindenség csil-

lagvilágának s az a tudományuk és megállapításaik olyan tökéletesek voltak, mint maga a világrendszer forgása és törvényei. Így aztán, megismervén azt az igazságot, hogy a földi élet sorsát is *úgy* intézik nagyban — a nagy időszakok, mint a kicsikben az évszakok a múltat és a jövőt a csillagvilág kétszerkettő biztosságú törvényeiből éppúgy tudták, mint a jelent s azok pontosságát és hitelességét módjukban állott hajszálla ellenőrizni. Valamit átvettek ebből európai udvari tudósok is, de az is elkorcsosodott a kis-szerű államberendezésekben és apró, gyenge, tudatlan emberek közt.

E szerint a tudomány szerint a világ bizonyos meghatározott korszakokban folyton megismétli önmagát. A különböző nagyságú korszakok években is megvannak állapítva. A történet folyását is tehát visszamenőleg is, előre is, pontosan megtudják állapítani, így a kínai csillagászok evvel a visszamenő számításokkal 40.000 esztendőre teszik Kínának, mint államnak életét. Mesének tűnik fel s az is, de számokból és kézzelfogható dolgokból folyó isteni mese. Évkönyveik négyezer esztendőre visszamenőleg adnak számot történetükről.

Ezekről a csodálatos könyvekről, a melyek adatait a csillagászat is igazolja, Horváth Ádám, ki azokból veszi őseinkről, a hunokról való adatait is, a hitelességükről a következőkben tudósít:

„§. 23. A' Sinai Történet írást némelylyek felesleg magasztalják, mások büntetlen kárhoztatják. Le Comte Lajos', egy a XIV. Lajos Francz király által

Siámba és Chinába küldött hat Jesuiták közül azt mondja: (E. p. 176.), hogy a' Chinai Históriában általában véve a' magok birodalmát 40.000 esztendőre viszik fel felé; de annak az a' része, mellyel a köztök lévő tudósok élnek közönségesen, olly bizonyos öszve függéssel és igazán van írva, hogy a' ki azt kétségbe hozta, ízetlen és tudatlan embernek tartják, és mintegy Eretneknek; a' szerént tehát 4000 esztendőiül fogva szakadatlan következtetéssel hozzák le a magok' uralkodójikat.”

Idézzünk tovább Horváth Ádámot:

„ . . . Szokása volt s most is szokása annak a' nemzetnek, hogy egynéhány tanútt és bölts emberekre, Philosophusokra bizza a' meghólt fejedelem viselt dolgainak minden színlés és hizelkedés nélkül való; le írását annak következője: melly hivatalbeli munka tehát ő nálok igen tiszteletes és sok nagy emberek vágnak arra. Innen van, hogy a' Sinai História, noha annyiszor folytatódik, annyira hsonló magához; és jól lehet más-más írók nevelik azt időről-időre, ollyan, mintha ugyanazon egy írónak munkája volna: és tsak ugyan egy az is, 's nem mástul, mint az arra rendeltt Királyi Embertül íródik, és már nagy és igen sok könyvet téssen.”

S itt jegyzet alatt hozzá teszi Horváth Ádám:

„A Millót Közönséges Históriájának elején, még nagyobb meghatározással adja elő Christiani a' Sinai Fejedelmek tettei leírásának pontosságát; hogy úgy mond, az arra rendeltt tudós Társaság bizonyos darab írásokban meg írja minden egy egy fejedelem-

nek viselt dolgait, és azokat egy záros ládába, egy arra a végre tsinált lyukon, vagy résen beveti: és a láda mindaddig fel nem nyitódik, míg az a Família uralkodik, annak végivel, a' darab írásokból egy egész Históriát tsinálnak, és azt a' Nien-y-Széé-nevű nagy Krónikába be írják. Ezen kívül minden város időnként feljegyzi a' maga történeteit, mellyben nem tsak a' kórmányi, tudományos, hadi, és vallást illető történetek, hanem még a' magános tettek is meg vágnak írva.”

Ugyanígy egész Tanács (Tribunal) ügyel az Ég-vizsgálásra.

Innét veszik tehát hun őseinkről való hiteles történelmi adataikat mindazok a tudós írók, akik már írtak az ősmagyarokról, bár vannak másutt is, mert pL Modi bombay tudós 60 kötet könyvet írt a hunokról.

Vegyük hát most a tanjók, hun fejedelmek névsorát, akik Dzsungáriában uralkodtak:

Teuman, Mleteus, Laokám, Kiritsing Itsizi, Ongof, Usui, Kiülik, Tsitihe, Ho\loku, Hojent, Hiul, Ujerkut, Tsitsi, Hoan, Tátsulojuóti, Tejemis, Tejemetze, Nanytsiasu, Vitsuliojoti, Hienlé, Iuú, Punuch és Pé. (24.)

Természetesen a kínaiak kínai nyelven jegyezték fel uralkodóink neveit. A két utolsó például hun nyelven: Hunor és Magor.

A Scythiában, Szittyországban uralkodó zoltánok a következők voltak: *Bor, (a Hunoré), Dava, Kéve, Kéár, Belep, Kádár, Othmár, Farkas, Bondofárd, Buken, Céan&d, Budli, Bestúr, Mike, Miske, Ompud,*

Kulehe, Levente, Leél, Zaul, Zambúr, Balog, Bulcsú, Zulta, Berend, Kadicsa, Opusz, Ethel és Kamen.

És mégis hogy írnak idegen történetírók rólunk, még a nálunk élők is! Micsoda vad hordának festik őseinket. Van magyar nyelvű Lexikon, a melyikben Atillát ördögnek, szarvakkal rajzolják ...(!)

S most térjünk vissza ismét *Kállay Ferenc*² történelmi forrás munkájához s nézzük a székely és cssángó azonosságát:

„9. §. *A' Székelyek és Moldvai Magyarok.* Csak egy pillanattal fussuk végig azon sok magyar falukat, melyek Moldvában, Besszarábiában vágynak, 's megfognak győzni magunkat, hogy sok Atyámfijai laktak ott hajdanában, hói ma a' Török Vajdák' sujjos igája alatt nyög a' földlakossa, kik már-már számokban is nagyon megfogyatkozván”, (1829-ben) „mivel nem is gondoskodtunk róllok, utolsó jegyeit is elkezdik veszteni magyar vérből lett származásoknak. — Még csak Szegedi János' idejében- is (1. c. §. 4, 5, 8.) *Forrófalván, Tjß másfalván, Duma, vagy Domófalván, Zsidófalván, Szabófalván, Ritzkóban, Kalapospatakban, Gorzafalván* mind magyarok laktak, Jászvárost, Bakót, Tatrost, Galáztot, Berlátot, Baját, Némethit, Szutsavát, Foksányt, Espereczet elegyest lakták 's lakják máig is az oláhokkal, jóllehet kisebb számmal. Csöbörtsök Besszarábiában egész magyar falu volt, 's Benkő mondja in Milkovia p. 4L, hogy 1779-ben még megvolt a' Magyar Templom Akjirmanban (Bialograd Nester alba), melyet László királyunk

fundált: Hasonló képpen Timon említi még (...) Herszát, Varlót, Takutsot, Lukácsfalvát, Kománfalvát, Godrát, Alfalvát, Szalonczát, Újfalut, Bogdánfalvát, Hidegkútot, 's azt mondja, hogy Margithnak Erdélyi Vajda István' feleségének Bakóban, hói Mátyás királyunk idejében lakott, a' város északi részén az ő idejében is látszottak palotás háza' nyomai. (...) Akjirmanról 461. (...) hat ezer magyar famíliákat említ Havasföldön, kik vissza akartak jönni a' Magyar földre, de megtudván, hogy mint üres hely, ott maradtak. Csik Delnei Székely Katholikus Pap Zöld Péter 1776-ban bejárta Moldvát, hol magyarok laktak még: Csöbörtsökön, Szent Péter, Szent János, Szent Antal magyar falukban Besszarábiában 2512 személyeket keresztelt meg, 7139 személyek pedig meggyóntak.” (Budai Ésaías után). „Patai György Jesuitának Moldváról tett tudósításai 1743-ból közöltetnek, kinek idejében már sokan elfej tették a' magyar nyelvet.”

„Bukovinában hasonlóképpen talátnak több magyar Famíliák: Istensegits, Istenfogadj, és más falukban, kik oda a Székelyföldről telepedtek le. Hogy a' Moldvai és Besszarábiai Magyaroknbk is nagyobb résnek székely Ülepedés, kétséget s)e szenved, ha meg gondoljuk I-ször: hogy a' Székelyek mái napig szakadatlan egyben köttetésbéin vagyatok a Belső Országi Atyafiakkal, és sokan, kiknek Eleji belső háborúk, éhség, elszegényedés, vagy más okok miatt oda vettek magokat vissza tértek, s térnek ma is, kik közül némelyek vagy egyezés, vagy per mellett vissza-

kapták az én időmben is jószágbéli részeiket az Atyafiaktól és maga Zöld Péter is a' Csángó Magyarokat Székely telepeknek mondja közhagyomány után. Megeshetik azonban, hogy a' Pruth és Szeret mellett lakó Magyar telepek még a XIII. században szállották meg azt a földet.” (Csak hozzájuk szállottak az őshonfoglaló hun maradékokhoz.) „ha nem elébb, mert olvasom IX. Gergely pápa leveléből, IV. Bélához 1234-ből, melyet Pray és Benkő felhoznak, hogy a' Kumánus Püspökségben bizonyos Oláh nép van, mely megvetvén a' Romai Eccléziát, Görög Püspököktől vesz tanítást, a' hová sok Magyarok és Szászok által mennek lakni, s' az Oláhokkal majd csaknem egy néppé olvadnak öszve. De a' Székely föld' szomszédságában Moldva szélén lakó Magyarokról, *Hértébdk, Goraafatlvân, Só falván, Oknan* stb. ezt nem merném állítani, mint hogy bizonyos, hogy mind a Kurutz' háború alatt, mind a' Székely Katonaság felállítása' alkalmával sok Székelyek vonta ezen határszélekre el magokat, sőt a' legújabb időkben is a' nagy Éhség bekövetkezvén 1816-ban messzebb székekből is kivándoroltak Moldvában 's Bukovinában, legtöbb oláhok pedig Havasalföldre mentek. — így ment Ilosvaí több katona társaival és számkivetett magyarokkal az elmúlt század elején a' Kotzimi Basa' oltalma alá, megvetvén a' VI. Károly császártól adott Botsánatot, (Amnestia) Stojzin magyar telepből álló falut állított fel Podolia határ szélén a' Pruth mellett. (...)

2-szor Székely telepekre mutatnak több faluk elnevezései is, mint Duma, vagy Bamóifalva, Kászon, Forrófalva, Tamásfalva, Zsidófalva, Bakó, Sófalva, Lukácsfalva; mert *Damó, Köszöni, Forró, Zsidó, Bakó, Sófalvi, Lukáts* Székely Famíliák ma is megvágynak, Kászon pedig Csíknak egy részét teszi, úgy Tamásfalva Orbai Székben egy közepes falu.” (Felsőcsíkon is van Szent Tamás).

„3-szor. A' Székely Nemzet nagyon szapora és népes, a' mint kogy máiglan is nem elégséges lévén földjök a' Saporodás elfogadására, nem tsak a' belső, hanem Magyar 's Erdély-Országokba számosan kivándorlanak élelem keresése végett, és úgy sokan végképpen kinn maradnak.”

A Székely Társaságok Szövetségének 1913. évi augusztus hó 25-én Előpatak-fürdőn tartott VIII. rendes közgyűlésén megállapították, hogy a székely kivándorlás nem oly nagy mérvű, a mint az *útleveleik* mutatják, mert a kimenők vissza is jönnek. És tudjuk gyakorlatból is, hogy a székely ember akkor megy Oláhországba, Móldovába, mikor nincsen keresete. S a mint egy kicsi pénzt össze tud csinálni, viszi haza.

Azért azonban Moldovában több a magyar, mint a mennyit kimutatnak s egy olyan magyar uralom alatt, a milyen az utóbbi 400 esztendőben az anyaországban sem volt, Moldva, — a régi Etelköz, — egészen más képet kapna.

így is, bármilyen kevesen is vannak ott csángó testvéreink, ők a mi székely, a mi magyar, kun és többi hun véreink maradékai. (A hun nevet egyéb-

ként a kun tartotta fenn. Mert a chun, ahogy régen írták, kun is, meg hun is, az olvasásban is, a beszédben is.)

Honnét erednek hát a csángó magyarok?

Onnét, a honnét mi székelyek s a fajmagyarok: az ősmagyar hun népfajból, a turáni fennsíkról, 'Ázsiából, ahonnan lefajzottak minden túrán népek a négy-égtáj felél

Innen származnak a csángók L., a közös turáni bölcsőből. Innen jöttek Etelközbe, s Székelyföldről mentek oda újabb fajok. Bizonyítottuk és bizonyítjuk.

Annyi hiteled bizonyíték vén ezen származásunkról s a csángóknak székely, magyar voltáról, hogy ha ez nem történelmi igazság, akkor nincs és nem volt és nem lesz soha a világon történelmi igazság!

I.

***Hol voltak és vannak csángó magyarok
s azok eredetének és történetének vázlatá***

Az árpádházi királyok okleveleinek egyike, mely 1211-ben kelt s a melyet Szentpéteri Imre történét-író említ, a Keleti Kárpátok két oldalán, tudniillik annak keleti és nyugati oldalán való népekről szólván, ezt írja II. Endre magyar királyról s az általa Brassó vidékére telepített németekről:

„Nekik adja az erdőkön túl a kunok felé fekvő Borza földet; arany, ezüst bányászati, vásártartási, vár- és városépítési kiváltságot; szabaddénarak, nehezekek és mindennemű szolgáltatások alól való mentességet ad.”

1227-ben a keleti lejtőn — tehát Moldovában — lakó kunok jöttek át — bizonyára odaküldött hittérítők vezetésével, Esztergomba s ott arra kréték Róbert érseket, hogy hadd menne és keresztelné meg őket. Az érsek és a missió a pápától kért és kapott felhatalmazással és Béla magyar herceg csapatával által is szálltának a hegyeken s Bortza kánt mintegy 15.000 emberével mégis megkeresztelték.

Sőt az érsek mindjárt meg is alapította a híres milkovi püspökséget s megszervezte annak egyházmegyéjét a hegyeken túl és erről való területekre s

annak püspökévé a missió lelki vezérét, aki előbb szerzetesrendi prior volt, amint a Fejér Kodekszben olvassuk, a domokosoknál s így papjait is leginkább ebből a magyar rendből vette.

Mikor Endre a német lovagokat beültette Bortza kun kán földjére, a mai Barczaságba, igen ágrólszakadtak voltak. Azonban csakhamar igen meghíztak, igen megerősödtek és pártfogójukkal szemben is paczkázni kezdtek.

Ekkor a király megharagudott hálátlan és dölyfös telepeseire, elvette kiváltságaikat s a jó kun vitézeket tette Bortza föld őrizőivé.

Mikor azonban a tatárok megmozdultak s a kunokon áttörve akartak Európába özönlenni, II. Endre megint a németek felé fordult s velük is igyekezett megerősíteni a Kárpátok keleti és nyugati felén lakó hun és kun-maradékokat, hogy azokat feltartsák a nyugatra törő áradatot. Adott sószállító hajókat, vámmentességet, adományozási jogot, a királyi pénz hasznának elengedését, házaik királyi védelmét s a pénzverés jogát adta a németeknek. (1222-ben.)

Már jóval előbb, valamikor még *Szent István* idejében épült volt a Tőrei-szorossal szemben a sziklabérczen egy *vár*, amelyből *Sándor István* gondoskodik az őt szoros: *a törcsi, tömösi, gurezvi, ósánczi és bodzai*, a székely és magyar föld védelméről.

Most aztán a Bortza földjével és Sándor Istvánnal kapcsolatban a csángó névről is hallunk — a találgatásokon kívül hiteles történeti adatokat is.

Mik a találgatások? A csengőtől és a harangcsángatásától, félreverésétől a nagyon valószínű *elcsángálásig*, félrehúzódásig minden hasonló hangzástól származtatják a csángó szót. Pedig népet is, éppúgy, mint hegyet, folyót és várost nevezetes, nagy emberekről neveznek el és nem incidensekről, nem jelentéktelen, vagy bizonytalan jellegű esetekről.

A hiteles történeti adat ama híres, nevezetes és hiteles *Csiki Székely Krónika*-ban vagon, mely már helybeliségénél és a legrégebb, leghitelesebb történetnek, a hagyománynak szájról-szájra, apáról-fiúra maradt hitelénél fogva is ótestamentumi fejezete a székelységnek.

A *Csiki Székely Krónika* címe a következő:

„A Székellyeknek eredete és a vitéz uraknak 's Csik Gyergyo és Kászom szék főnépeinek viselt dolgait 1533-ban jegyzetté ki 's hozta le Matt y ás András, Csik széki nemes Székelyek Veress Deák, Györffy Mátyás és István Gábor előtt. 1695-ben Mártius 14-kén újra leírták Veress Péter és Bors István Csik széki nemesis székelyek Erdélyben. Ennek mását leírta Farkés János Nepomuk világi pap 1796. melyből fordítottott.”

Ezt pedig mi ismerjük Aranka György sajátkezüleg javított tisztázata, az Erdélyi Múzeumegylet kéziratárában Kolozsvárt „A Csiki krónika jegyzetes fordítása” új cím alatt.

Ennek 31. verse azt mondja:

„Ezek folytán Zoltán meghalván, az országot felosztá, Andrást és Bélát az Erdélyi vezért, a' mi

Királyunkat maga mellett tartá — 1049-ben. Minek-utánna pedig István király már régen megholt volna, a' dicsőséges és győzedelmes Királynak halálát meghallván a' „Bessusok” (t. i. a bessenyők) „a *Gümötx* mege földin lakó keresztény Székellyeknek hadat izenvén, bé akarának ütni” . . . stb.

Ez a *Gümötx* pedig Gyimes, ahol csupa csángók laknak.

De menjünk tovább. 32. *vers*;

„De az Erdélyi vajda Béla megtudván a' keresztény székellyeknek veszedelmeket és az Andorás vezérét is, a' bátyja halála után a' pogány embereknek Gyula várában, fejeket szedeté. Ezek voltak: Sandur Gergely, *Csangur Elek* és Balaskó Gergely; a Bon fia. Esmét a' Csáki fiak; Sándor István pedig a' László fia, a' Gergely testvére, kiüzé az Erdélyi Vajda parancsolatjából *Csangur Pált*, a *Csangur Elek* atyafiát, a' jeles katona — Kab fiát és a' *Gümetz* földit visszafoglalá s' magának tartá.”

A székely nemzetnek volt egy szerencsendió héjából faragott pohara, a mellyel a főrabonbán áldozott. Úgylátszik, a *Gümetz* földje nemcsak a mostani gyimesi községekből állt, hanem mindazokból, ahol most a csángók laknak s közben is, ahol már — nem laknak, mert a 30. *vers* azt mondja, hogy:

„ . . . a mostani Háromszék Rabohbánjai Uopour János, Béei István és a Potárka nemzetségből való Gáspár pedig kiki maga népével egybeállván, hadat akarának indítani a' *Gümötx* földi István ellen, a' Nemzet poharának elviteléért ...”

Gümöztz földi István, kinél a nemzet pohara, szent áldozati kelyhe volt, *nem vala más, mint Sándor István, a tölcsvári főrambombán a kárpáti szorosok őre.*

A 38. versben pedig ez a nevezetes dolog mondatik:

Sándor István meghalván, az ő felesége Erzsébet a' dicsőséges Béla király idejében két száz fegyveres embert vive Torts vára földjére, mely a' férjének ajándékozott volt, a' tolvajok ellen. És azt megtisztítván, a' Gümetz földivel egygyütt által adá fiának ...”

Itt Aranka György megjegyzi — és ebből is igen sokat tudunk meg:

„Mintha az a' Sándor István s a' fia mind a' Törtsvári, mind Gémesi” — (gyimesi) — „passust őrzötték volna! ” — (T. i. úgy tűnik fel, úgy látszik!) — „Bizonyosan minden vágutakat” — (határátjárókat) — „és így Gémetst is, Töröcsöt is, Bozzát is, mely Bozza azután a' Jerusálemi keresztetes vitézeknek adattatott volt II. András királytól.” (Ez is talán 1222-ben volt. A német lovagok itt Crtz-purg, (talán Kreutzburg) várát építették s kapták hozzá az egész rétvídeket.)

Innét aztán a keresztetek az egész Barczaságot ellepték s nem a Szentföldre igyekeztek, hanem a jó búzatermő földekre s búzakeresztet foglaltak el.

A következő évben dékánt vagy püspököt kérnek (egyházmegyét a lelki vezetőjüknek) s várost építenek, mert „nem kevés a klerikusok száma.”

Így aztán a kunok és németek a keresztségben és a milkovi püspökségben egyesültek. De ez nem tetszett a németeknek — kik Saxoniából jövének, szászoknak neveztek, mert a maguk gyermekeiből akarták az egész klérust ellátni, azon czímen, hogy a kunok — tehát a hunutód székeltek, csángók nem megbízhatók vallás dolgában. Külön püspökséget követeltek. Visszaéléseket, hatalmaskodásokat, erőszakosságokat követtek el. úgy hogy szegény magyar király 1225-ben ezekre a keserű szavakra fakadt, mint Fejér írja:

„A barcadsági lovagokban tüzet ápoltam az ölemben, egeret vittem a tarisznyámban és kígyót melengettem a keblemben.”

Ezért ebben az évben, mikor a németek — imár szászok, — megtagadták az engedelmességet, lesújt rájuk, várakat, mezőiket elfoglalja s helyükbe magyar katonákat rak és határőrökké teszi őket.

Róbert esztergomi érsek pedig a Milkov patakában (völgyében) építtetett püspökség hatáskörét a Keleti Kárpátok keleti és nyugati mindkét lejtőire és völgyeire kiterjeszti, tehát Etelközre is keletfelől s Csíkra, Háromszékre és tőle délre is — nyugat felől. Besztercze, Gyergyó, Csík, Kezdi, Orba, Seps, Barcaság, Szeben székek és Nesterfehérvár tartoznak ide.

Ez most a székelységnek nem tetszett, mert beszterczei, szebeni s gyulafehérvári idegenek is estének belé.

A dominikánusok működtek itt s azok a kunokból

és bessenyőkből is sokat kereszténnyé tettek. Akarták a görögkeletieket is áttéríteni, de a csángók, a székelyek, kik báránybőr kicsi bundában jártak, nem akartak másbőrűekkel egy akolban lenni, bár a pápa is rajta volt, amint egy 1234-ből való leveléből — melyben példákat hoz fel — kitetszik. De bár példa mindig volt, van és lesz — nem sikerült.

A szász még ennél is jobban elzárkózott a testvériesülés elől, falakat épített a természetben is, lelkében is és odazárkózott el és meggazdagodott s elhatalmasodott. Brassóból bevehetetlen várat építettek s a Barcaságban pedig 13 községet. Mátyás idejében már állam akart lenni az államban a szászság, azonban Mátyás ezt lehetetlenné tette. II. Mátyás alatt azonban valósággal kibérelték az ország ama délkeleti részét. A király ugyanis egyik kölcsönt a másik után vette fel az elgazdagodott szász státustól s szégyen, de 2000 forint volt a legnagyobb királyi kölcsön a szász uzsorások adóslevelén.

S mit adott biztosítékul? — Töröcsvárt! Később pedig tíz csángó falut!

S Brassó, melynek szász városi tanácsa nem kevesebbet akart, mint a csángók beolvasztását a szászságba s erre azt a hatalmat használták fel, amit az állandóan pillanatnyi pénzzavarban lévő szláv vérű magyar király adott nekik, hogy tudniillik a tanács lássa el a határvédelmet a csángókkal, mint jobbágyokkal, bár a király csak főparancsnoki hatalmat adott nekik a szabad katonanéppel szemben.

1235 táján új dominikánusok jönnek a csángók

közé s a püspöki székhelybe is magyar pálos szerzetes kerül.

De 1238-ban megindul a tatár áradat s ettől kezdve a moldovai csángó községekből egyre-másra menekül a lakosság nyugat felé. Ekkor jönnek a még pogány kunok is, mintegy 40.000-en. Oda, Moldovába is jöttek keletről újabb kunok . . . 1300 után írják, hogy *a milkói püspökség helyén már csak romok vannak.*

A szorosok erődítményei is elpusztultak.

„Szernyü hirtelenül,
Minden elpusztula” —

mondja az ének. De a fönix-madár a porából, a hamrújából is megelevenedik. A kun-székelő csángók sem pusztultak el. A régiékből is maradtak s újak is jöttek az ősi rokonokból s telepedtek meg.

1253-ban új *dominikánusok* mennek a moldovai csángókhoz s hirdetik, hogy ez az ország mindig az övék volt.

1278-ban pedig IV. László *minoritákat* küld oda, Erdélyből.

1343-ban Nagy Lajos Laczfí nádort Moldovába küldi, ki onnan is kiveri a tatárokat. A nagy király ennek utánna új magyar telepeket létesített. Szucsavát, Moldova fővárosát is akkor építik.

Még egy oláh író is azt írja, hogy a csángó falvak örök idő óta állanak.

Szeréten 1360—70 táján a lengyelek alatt katólikus püspökséget alapítottak, de a papság magyar domonkosokból és ferenczrendiekből állott. Ez a püspökség azonban még száz esztendeig sem tudott fennállni. Pedig abban az időben, amikor ez a püs-

pökség alakult, annyira magyarok voltak a katolikus papok, nemcsak Moldovában, hanem még az oláhlakta területeken is, hogy az oláhok külön püspökség után áhítoztak, mert köztük is magyar papok voltak.

1377-ben Margit, Péter király édesanyja kolostort és templomot építtetett a domonkosoknak s ezt 79-bén a vajda felesége, Anna asszony is követi Hosszúmezőn. Egy másik katolikus templomot is épített 1381-ben s abban a kalocsai érsekség magyar püspökséget fundál. Másképp is nagy katolikus élet fejlődött ki akkor Moldovában.

De jó 1400-ban Húsz János. Katolikus királyok országaiban nem tudott zöld ágra vergődni. Megpróbálkoztak a vajdaságban, Moldovában. A magyarországi husziták ide mentek. Falukat, városokat építettek. S csakugyan megtartották magyar jellegüket, mert az általuk alapított Husz nevű városban a magyar katolikusoknak *magyarul mondtak misét*.

1407-ben a magyarok Bakó és Tatros községeket alapítják. 1412-ben Bakóban a szentferenczrendiek kolostort építenek, de alapították Ónfalvát is, a mai Onestet.

1410-ben Ghelebi Miklós fiai 6 falut kapnak ajándékba, egy másik gazdag birtokos, Lövetei Miklós fontos szerepet játszik a magyarság ügyében.

1423-ban püspökség van, Moldovabányán János püspök udvarában. Nagy, 5 oltáros templom is volt itt. E mellett a szent Szűz tiszteletére emelt templom

mellett egy másik is volt: a Szent Péter-templom. Katholikusok. Ez a bajai kath. püspöké volt.

Az új hit mégis gyorsan terjedt. Még hitehagyott ferenczrendi atya is hirdette. Bizonyára a magyar mise miatt.

A Mátyás királlyal viaskodó István vajda egy-egy kalandozás alkalmával sok székelyt hurczolt be Moldovába, de azért, hogy eloláhosítsa őket. Ilyen czélból Lukácsfalva községet is görög-keleti papok tulajdonául ajándékozta oda. 100 magyar családról volt szó s azok, akik addig az adót a katolikus püspöknek fizették, ezentúl az oláh kolostornak kellett fizessék.

A huszita mozgalmak központja Tatros volt, mert közel Gyimeshez, az Erdélyből menők ezt találták legelőbb. 1466 táján a bibliát magyarra fordították Tatroson. A moldvabányai püspökség pedig létegett.

1468-ban keletkezik Szent Jeromosfalva és még egy más község, a Pruth partján.

1468-ban Magashídnál 5000 székely van a vajda seregében. Besorozták őket.

A besszarábiai Csöbörcsök is (a Dnyeszter-parton) a (husziták működése idején épült. Magyar helység volt.

II. Ulászlóhoz — éppen jó helyre — 1492-ben panaszlevéllel fordultak mind a heten a székely szék s Szabó Károly Székely Oklevéltára szerint Báthori István erdélyi fejedelem ellen a következőket írták;

„Felséged biztosra vegye, hogy mi nem maradunk meg alattvalóinak és fejünket nem bizzuk rá, még akkor sem, ha kénytelenek leszünk mindnyájan feleségeinkkel, gyermekeinkkel együtt az országból más országba kivonulni. Felséged tudja meg, hogy ha a vajda úr továbbra is uralkodik felettünk, megállapodásunk értelmében Felséged országából kivándorlunk!”

Báthori után Drágfi következett, de ez se volt jobb a Deákné vásznánál s a kivándorlás meg is kezdődött s így *a székely székekből 1490 körül tömegesen költöztek Moldovába,*

Ezek a kivándorlók építették itt Berendet, Szabófalvát, Tamást, Miklósvárt és sok más, ma már oláh nevű magyar falujukat. De még azokban is, ma is magyarok laknak. Herlóban 5000, Tecuciban 200 magyar család! 1497-ben a moldvabányai püspök — Bátkay — magyar ember! Ekkor Bakó és Tatros a magyar katolikus élet központja.

Az újabb kijöttek megváltoztatták a vallási viszonyokat is, mert a husziták fészke — *Tatros — 1518-ban már az új mi! kom püspök székhelye!*

Bakóban 1531-től 1572-ig a bakói ferenczrendi gvardiánok egytől-egyig született magyarok voltak: *Somogyváry, Heterdy, Enyedy, Ebretzi, Vámfay, Kolossváry, Mihályi, ismét Kolozsvári, Vásárhelyi, Szathmáry.*

Nem kis része volt a husziták letűnésében a csíksomlyói ferenczrendi barátoknak, ezeknek a tiszta székely papoknak. A Báthori és Drágfi-alatti tömeges

meneküléskor nagy aktivitással léptek fel Tatrosra s a többi huszita területeken a híres szónok és tudós atyák s 1530 és 50 között az övék a vezetés Moldovában. Majdnem az összes huszitákat ők vitték vissza a katolikus egyház kebelébe.

De aztán erre jött ismét a görögkeleti reakció *Nyúzó István* vajda uralma alatt. A katolikus templomokat elpusztította, a papokat megnyúzatta.

És ennek a halálával ismét új kivándorlás kezdődött Székelyföldről Moldovába, Ekkor feltűnt a protestantizmus is itt. De a kemény munka még mindig a husziták ellen folyt. Egy szegedi pap, Thabuk Mihály, egymaga 2000 katolikusot vitt vissza az egyházba. Kér maga mellé 12 papot s avval aztán a csiráját is kiirtja Húsz János híveinek. De ebben az évben megszűnik a milkovi püspökség is.

1572-ben Rettenetes János vajda üldözni kezdi a katolikusokat s jött a török-tatár habom is. Leég, 1574-ben, a bakói kolostor is. A romjain 1580 táján a minoriták kezdenek építeni s utódai lesznek a ferenczrendieknek. De a somlyai barátok sem hagyták a szerzetüket. A vizsályból kiderül, hogy 15.000 magyar katolikusról volt szó Moldovában, annyiról, amely lélekszám abban az időben egy kisebb országot tett ki.

1588-ban Erdélyből kiűzték a jezsuitákat s ezek Moldovában segítségére siettek a lublini jezsuitáknak, akik ott megjelentek. Azonban másképp fordultak a dolgok. A pápa püspököt nevezett ki Bakóba.

1594-ben a somlyai barátok visszakérték a bakói

kolostort. Az új bakói püspök 10,704 kath. lelket talál, kiből 9.000 magyar! A míg azonban Rómába jár, a somlyai barátoknak visszadják a bakói kolostort. Ez 1601-ben volt. A püspök belenyugodott, ő jegyezte fel azt is, hogy a tatárok abban az évben Erdélyből, Moldovából és Oláhországból 100.000 embert fűztek rabszíjra s vittek el. Később őt is elhurczolták.

A versengés püspök és barátok közt tovább is tartott, míg aztán következett egy 200 évig tartó korszak, amikor *lengyelek* ültek a moldovai magyarok püspökeinek a székébe. Elhanyagoltak mindent.

1620-tól kezdve Róma mindig olasz szerzeteseket küld a moldovai magyarok közé. Nagy küzdelme folyt már 300 éve a papok ellen a magyar papoknak, most a *Propaganda de Fide*, vagyis a Hitterjesztés Szent Kongregációja korlátlan úr az őshunoknak kun, csángó, székely, magyar leszármazottjai felett s lengyel püspökök és olasz barátok alatt sinylik az árva magyarság. És mégis kitart katolikus hite mellett. S nincs ezen segítség. Nem segít ezen sem Magyarország, sem Róma, úgy varinak azóta szegény székely véreink, a csángók Moldovában, mint a barczasági véreink a szászokkal, akik hiába mentek a bécsi udvarhoz is panaszra, mire odajutottak, az udvar már informálva volt a szászoktól, amint ma is hiába mennek, akár ők, akár a gyimesiek, vagy a széklyföldi rabok, többi magyar véreikkel bárhová, mások információját hallgatják meg.

1626 nevezetes eseménye katolikus magyar

templomok felégetése és lerombolása lengyelek és oláhok által. A katolikusok gyermekeit ettől kezdve a seleti egyházban keresztelik s megszűnik a hívek kaihlikus élete és magyar jellege.

Így 1635-ben Moldovában már csak 4000 a katolikus magyarok száma.

1641-ben is csak ennyit talál a bérmaújtját végző püspök.

1647-től kezdve aztán sokkal többet tudunk meg a moldovai magyarságról, mert feltűnik egy apostoli misszionárius, egy eredetére bosnyák, de magyarul tudó és a magyar katolikusok ügyét felkaroló, hányatott életű püspök: Bandulovich, később Bandinus, majd egyszerűen Bandin Márk franciskánus.

Bandint 1644 augusztus 21.-én Chiprovácson három püspök püspökké szentelte. Bandin, hogy sajátmaga részére püspöki ruhákat és kegyzsereket keressen, Belgrádba ment, de nem kapott. Kérelmet írt Rómába a Propaganda de Fide kongregációjához, de arra még választ sem kapott. Ekkor levelet kapott Moldovából egy emberétől, hogy menjen oda, mert a nép úgy várja, mint annakidején a hasonlóképen elesettek Jézust. Bandin, a felszentelt püspök egyetlen pappal elment Moldovába, ahová a csakugyan Jézus-szegénységű egyházfő nagy nélkülözések és szenvedések árán érkezett meg s ott (Jászvásáron) Lupu vajdánál jelentkezett. A vajda szívesen fogadta és szállásra küldte. Itt azonban másnap a vajda lengyel titkára tudtára adta Bandinnak, hogyha iratokkal nem igazolja püspök voltát, Jászvásárt el kell

hagynia. Nem tudta és így Bakóba ment, míg az iratokat megszerezheti. Újabb kérelmet írt Rómába. Azonban tudta, hogy a Szentszék szizmatikus, eretneknek tartott szakadárnak, tehát a moldovai vajdának ilyent nem ír. Ez novemberben volt. A Propaganda de Fidében a titkár jóindulattal volt a szerencsétlen püspök iránt s egész tanulmányt írt, amelynek alapján kérte a kinevezést a 'Pápától. Azonban a vajda lengyel titkára is dolgozott Bandin ellen azon egyszerű, de elháríthatatlan súlyos oknál fogva, mert *Moldovának volt katolikus püspöke: Zamorszky, az azonban a javadalmat bérbe adta ennek a titkárnak s ő maga Lengyelországban élt.*

A mindenkori mindenható titkárok dísze úgy informálta állandóan a neki veszedelmes konkurens Bandint, hogy például, amikor az újévi illendő és kötelességszerű tisztelgésre a vajda színe előtt megjelent, az úgy szidta ki a palotából, mint egy kutyát s az országból is kitolonczoltatja, — mondotta — mert nem püspök, hanem kém!

De mikor 45-ben, május 20-án megérkezett a pápai kinevezés, azt nagy tiszteletadások között hirdették ki s szokás szerint még áradozott is a fejedelem, hogy ezt a kinevezést, mint arany övet, vagy pajzsot fogja a szíve fölött viselni! . . . Amit úgy foganatosított, hogy levelet írt Rómába és más püspök kinevezését kérte. A nép azonban akkora örömmel fogadta a püspököt Bakóban, hogy kiakarta úzni a neki idegen papokat.

Bandinnak első dolga volt és erre egy székely

jezsuita segítőtársa is akadt: P. Beke Pál — bejárni egyházmegyéjét, azonban ennek is késnie kellett, mert oly szegény volt, hogy még püspöki palástot, főveget és pásztorbotot sem tudott szerezni s így a felszentelendő klerikusok előtt is ki kellett folyton térnie.

Végre sok megaláztatás után ezekhez is hozzájutott s 1646. augusztusában Jászvásárba ment, ahonét pásztorlevelet bocsátott ki, tudatva híveit főpásztori látogatásáról s megparancsolja, hogy ezen — latinul és magyarul írt — pásztorlevele a templomok ajtajára szegeztessék ki, hogy arról mindenek tudomást szerezhessenek. Mert a fondorlatok még a híveivel való érintkezést is akadályozzák.

Így Beke Pál és G. Gross páterokkal Húszba ment. Mindjárt az első papja: Rabczon Mihály magyar volt, aki magyarul misézett. Azután minden községben és városban, ahol hívei voltak, megjelent s erről a körútjáról gondosan és pontosan összefoglalva s kimutatva, hogy hol mennyi katolikus, mennyi másvallású, mennyi magyar és más fajtájú van, olyan jelentést küldött a Pápának ama bejárt 33 helyről, ahol magyar katolikusok voltak pappal, vagy pap nélkül, hogy az, mint Bandinus Codex, később P. Gergő Elek, a híres csiki székely pap ismertetése után az általa is „A Moldvai Magyar Telepekről” Buda, 1838. — című munkájával együtt, alapvető forrásmunkája a moldovai csángóság kulturális történetének.

Bandin Húszon kívül a következő helyeken ta-

lált magyar katolikusokat: Vaslóban (16), Barlábban (150), Galaczbán (70), ahol könyörögve könyörögtek papért. Taknesban, ahol régebben 200 család volt, most egyet sem talált. Bogdánában (18), Istvánfalván, a mai Onyesten (27 család). Itt egy szent kápolna volt, ahol csodák történtek, amit a másvallású és másfajtájú irigyek leromboltak. Manfalván (48), Godza- vagy Gorzafalván (69), Vokskon (87), Újfaluban (49), Tatros városában a plébánosnak 6 filialeje volt, ezekben 125 hívő kért papot.

„De ne tekergő barátot (olasz missziós papot), hanem a mi nyelvünkön beszélő papot adjon, aki minket és gyermekeinket a mi nyelvünkön tanít.” Lukácsfalván, az azelőtt tiszta magyar helyen (80), Alfaluban egyet sem, csak egy nagy templom romjait, aminek következése volt a lelki pusztulás is. Szaloncán (175). Ezekben a községekben nem volt pap. Egy-egy értelmesebb ember mint kántor magyarul elvégezte az istentiszteletet.

A magyarságnak ez az elhagyatottsága az Egyház részéről megvolt itt az anyaországban is. E sorok írója Krassószőrénymegyében egy másfaj tájuak közé telepített magyar faluban volt állami tanító. Pap nem volt. A közeli városból járt ki néha pap temetni. A tanító elvégezte a kis templomban a kántori részét az istentiszteletnek s a hívek könyörögtek — nem akarva tudni arról hogy nem szabad — hogy mondjon misét is. (Bizonyára úgy gondolkodván., hogy rajtuk kívül nem tudja meg más, csak

az Isten.) A pap felhatalmazást adott a tanítónak, hogy a szegényeket eltemesse, helyette, misét azonban természetesen nem mondhatott.

Ezek a községek, ahol először járt Bandin, a Tatros völgyében voltak, a gyimesi szorostól lefelé, a Fekete tenger felé. Most azután a Szereth-völgyébe ment, elágazóan vissza, felfelé.

Forrófalván nem volt pap, pedig 400 katolikus lakója volt. Paskánban (30), sem volt pap. Ezek Bakóhoz tartoztak. Bogdánfalván (55), Hidegkúton (58), Terebesen (155), Bakóban, a püspöki székhelyen (680), mind tiszta magyar katolikusok voltak. A ferencziek kolostora romhalmaz. A székesegyházán kívül egy *más* plébániatemplom is volt. Itt könyvtárat is talált, ahol megvolt Telegdy Miklós magyarnyelvű prédikációinak irata is. Karácsonykő (16) egykor tiszta magyar község. A tiszta magyar katolikus Román nevű községben 36 katolikus van. Nevük azoknak sem magyar. Tamásfalván (70), Dzsida falván (163), Domafalván (389), Szabófalván (300), Lökösfalván (40), Steczkófalván (160) több-kevesebb számban magyar katolikusok laktak. Nemesen (94), Baján (256), Szuesaván (25), Szeredvásár (Jászvásár, Jassi), mely püspöki székhely: (300) anyaegyház. Herlón (19), Kulináron (276), Seratán (49), Amadsejen (99), Strungán (11). Gyula községben csak a volt katolikus templom romjai láthatók, de már katolikus egy lélek sem volt.

Jászvásáron, hol régebben 1000-nél több volt a

katholikus magyar, most 300-at talál a szomorú lelkű főpap.

Itt is könyörög a nép magyar papért, mert az idegenek úgy bánnak velük, mint az oktalan állatokkal. S gyóntatják a magyarokat is, bár egy szót sem tudtak magyarul s a hívek sem az ők nyelvükön. A nép felkéri Beké jezsuitát, mondana beszédet nekik. A nép kérésének engedve, a templomba megy. Az idegen papok azonban fejszével verik ki a magyar jezsuitát a templomból. A magyarok panaszára a fejedelem Bekét teszi meg papnak, az idegenek fondorlataira azonban a templom az idegen misszióé lesz. A hívek és Beke templom nélkül maradnak és sokan áttérnek a görög vallásra.

Bandint a sok hercze-hurcza beteggé teszi s abba 1650 január 7-én belehal.

Amint meghalt Bandin püspök, a moldovai katolikus hitközségeket lengyel papi igazgatás alá helyezték. Ennek hírére és tényét négy lengyel jezsuita megérkezése hozta.

Erre az erdélyi ferenczrendiek azzal feleltek, hogy generálisuk, Manero Péter, a bakói kolostort 1651-ben a maga jogköre és védelme alatt állónak nyilvánította.

1653-ban a tatárok elpusztítják Jászvásáron a kath. magyar épületeket.

1662-ben a vajda megerősíti a bakói magyar püspök jogait.

1668-ban apostoli kormányzót neveznek ki Bakóba, ki a magyaroknak kedvez.

1688-ban a Szentszék megvizsgálta a hitterjesztés prefektusával Moldovát, aki a Szentszék elé statisztikát terjeszt. Ebben a besszarábiai Csöbörtsök 325 magyar lélekkel szerepel s az egész Moldovából 5000 magyar katolikust mutat ki.

1670 július 2-án az apostoli kormányzó Csík-somlyón átadja a tisztelendőknek a bakói kolosztorra vonatkozó okmányt s magával viszi Jegenyey Ferenczet és Domokos Károlyt. 12-én pedig a somlyai gvárdiánnak, Taploczai Istvánnak felhatalmazást ad a moldovai lelkipásztorkodásra. A somlyai barátok is feltárják Rómába írt leveleikben a bakói kolostorhoz való tulajdonjogukat s Verik a segedelmet moldovai működésükhöz. Az apostoli kormányzó végrendeletében Taploczait segédpüspökéül (coadjutor) kéri, mert sokat segítettek a bakói püspökségen.

Ez sem a római minoritáknak, sem a lengyel jezsuitáknak nem tetszett. A lengyel nuncius igazolásra szólította fel a kormányzót: Parcsevics Pétert, aki szemére hányta a lengyel papok henyeségét, mulatozásait s jóvátehetetlen kártételeit.

1671-ben egy igen érdekes és értékes írás születik Forrófalván. Az ottvaló kántor: Petrás Mihály megírta a csángók moldovai krónikáját. A *VeSely—Imets—Kovács: Utazós Moldva-Oláhhonban*, 1868. című munkában tudósítás van erről, de a kézirat elveszett, csak az a szerencse, hogy Zöld Péter, a híres csíkelnei pap még látta és adatait felhasználta. Azonban, hogy hogyan s mennyit, nem-igen tudjuk.

1673-ban Taploczay apostoli helynök lett. Parcsevics utódja annak halála után a magyar Barkucz János világi magyar pap lett, mint püspök, ő római jelentésében, 1675-ben 6000 moldovai katolikus magyarról tesz jelentést.

1677-ben XI. Incze pápa Taploczay Istvánt, apostoli helynökévé nevezi ki, de a derék székely főpap már a következő évben meghalt Somlyón. Megkezdődött az idegenek harcza örökéért. De jöttek a török háborúk. *Kezdődött ismét a menekülés Erdélybe.* De azért a Szotin megyebeli Stanczeni faluban 300 magyart találnak.

Mikor aztán a szabad vallásgyakorlatot biztosították, ismét sokan jöttek vissza Erdélyből Moldovába.

Bemutatunk itt egy moldovai (forrófalvi) kézzel írott imádságos könyvből egy oldalt. A szöveg úgy a folyó, mint a vers szöveg szép ottvaló régi magyar, csángó nyelvezettel íródott s valószínűleg a Petrás-kántorcsalád köréből ered, kik Baranyából valók voltak.

Rákóczi Ferencztől nem hiába kért magyar papot Csöbörtsök, 30 magyar család feje. Lippai Istvánt küldte nekik. Ez 1706-ban volt.

1741-ben a bakói püspök (egy domonkosrendi lengyel) *Bakóban, Kutnáron, Jászvásáron, Szncsavában, Főrrófalvám, Kafageriben, Séabófalváyi, Tamás'falván, Galacson és Csöbörcsökön 8000 magyar katolikust mutat ki.*

1743-ban Mavrocordat Miklós moldovai fejede-

hez: mert noha már tizen hét Száz Esz-
 tendők előtt lett Emberre, és jött e Világ-
 ra, mind azon által az ő El-jövetelének
 Emlékeztet Ezentöndönkeit meg-újítja,
 és mostan nagy asztalossággal üli az Ho-
 zondeges Jéreszetony Szent egy-
 háza. Annak okáért gyülekeztek min-
 nyajon most erre a Sz. Misere, és annak
 hála adásul ajánljuk fel Te-neked,
 hogy könyörültes az Emberei nemzetten és
 nem vetted az örök veszedelmre, a mind
 eselkedés a pörös Szgyalokkat. Áldoz-
 zuk nem különbön Te-neked ezt a Szent
 Misét kéretésül azért, hogy nekünk
 el-küldötted a meg-ígért Messiást, és
 ő általa az örök korbózatból minket
 ki-szabadítottal. Tovább ajánljuk Né-
 ked e Sz. Misét hála-adásul, hogy
 minket

lem jezsuitákat kér a magyaroktól, hogy megírnák Moldova oknyomozó történetét. Hárman mennek jezsuitául Tatrosba: Péterffy Károly, Patay András és Szegedy György atyák. De nem volt kedvükrevaló az ottvaló működés, bár a magyarok ujjongtak örömükben. *A fejedelem csodálkozott s csodálkozása attól kezdve mostanig, a mi csodálkozásunkig tart, hogy: „a jezsuiták, kik a vad népekhez haláltmegvető bátorsággal mennek, de saját véreiket, a kath. magyarokat itt, a szomszédos Moldovában egészén elhanyagolják”.*

Ma is, 1933-ban székely jezsuitát küldöttek Magyarországról Kinába, ugyanakkor, amikor moldovai magyarok a Pápához írott felcsukló könyörgésükben, térdenállva, összetett kézzel kérnek 374-en magyar papot!

1744-ben a moldovai magyarok száma — a népes Forrófalva és Tatros nélkül — 5000.

1746. szeptember 12. ugyanaz a Mavrocordat fejedelem, ki a történész jezsuitákat behívta Moldovába, — a székely is mindig „bémenyén” Csíkból, Háromszékről „Móduvába” — ugyanaz a fejedelem kitiltja, ami bizonyára a missziel prefektusának — kinek a történészekkel is baja volt — volt az intrika ja.

1781-ből egy nagyfontosságú iratunk van Moldovából, a mikor is, január 11-iki kelettel azt a hatalmas jelentést írja a híres-nevezetes Zöld Péter az ő püspökének Batthyány Ignác grófnak, melyet, mint igen becses történeti adatot egész terjedelmében szórói-szóra hátrább adunk.

II.

A bukovinai csángó magyarság

Mária Terézia osztrák-magyar királynőt 1762-64. táján gyűrűként vette körül az ellenség. A szalma-tűzvéru szlávval beoltott magyarok, életüket és vérüket akarták adni érte. Adtak neki tehát embert, fegyvert, élelmet. Mária Teréziának azonban ez nem volt elég. A világ első katonanemzetét, a székelyt is megakarta nyerni a kemény magyar katona mellé. Csakhogy a székely szabad, nemesi kiváltságokkal rendelkező, adót nem fizető, katonai kötelezettség alól mentes, vért és vagyont önként áldozó szabad nép volt. Szabadságait *legharciasabb* voltáért kapta. Megtagadta a bécsi császári parancs teljesítését.

Erre pedig Mária Teréziának nagy szüksége volt, mert Kelet felől féltette legjobban rabtartó birodalmát s a székely nemzetet arra akarta felhasználni, hogy, az zárja el a keleti határszorosokat a keleti áradatok ellen; hogy megakadályozza pestisnek és más járványoknak a behozatalát; s útját állja a csempészetnek. Azután „belső csendességnek megtartására”, vagyis a megbízhatatlankok leverésére; végül „minden országnak és birodalmainak oltalmára”, tehát külellenség ellen is.

A székelység sorozására és fegyverbeállítása vé-

gett Mária Terézia 1761-ben Buccow Adolf Miklós' lovassági tábornokot Erdély katonai főparancsnokává és királyi biztossá nevezte ki, s megbízta a határőrség megszervezésével. Buccow Erdély északkeleti részén kezdte a szervezést s úgy akarta tovább folytatni a keleti és délkeleti részen.

A Radna- és Naszód vidékén az oláhok közt kezdett sorozást sikeresen be is fejezte, részben, mert féltek az oláhok, részben, mert ezáltal felszabadultak jobbágyságukból, mellyel Besztercze városának kellett addig szolgálatot tenniök. A besorozott 4000 oláh még a görögkeleti vallását is elhagyja és görög katolikus lett, a mikor látták, hogy az ellentállókat Beszterczére viszik, felakasztják, vagy keréketörnek az osztrák katonák.

A székely határőrség felállítása azonban sokkal nagyobb nehézségekbe ütközött. Itt nem jobbági felszabadításról volt szó; ellenkezőleg nemesi szabadságok és kiváltságok elvételéről.

Ez a rendelkezés ugyanis ellentétben volt a legutolsó megerősítéssel Lipót császár úgynevezett diplomájával, a leopoldinával is, s a rendek anyagi érdekeit is sértette, miután a felszabadított jobbágyok tőlük ezáltal elvették s így úgy a székelység, mint *as egész Erdély alkotmányát a sarkaiából forgatta ki.*

A nagyszebeni főkormányshék, melynek elnöke gróf Kemény László volt abban az időben, ez ellen tiltakozott.

Annyit értek el vele, hogy a főkormányzó emiatt

Bécsben, az udvarnál kegyvesztett lett s bár meghagyták javai élvezetében, a főkormányzói széket el kellett azonnal hagynia. Helyettese és utódja pedig nem más lett, mint — Buccow.

S így Erdély osztrák katonai kormányzat alá került. Buccownak az első intézkedése az volt, hogy a magyar nyelvet, mint hivatalos nyelvet eltörölte, s helyébe a latint rendelte.

Az 1762. április 11-én kinevezett teljes hatalmú királyi biztos és gubernátor, vagyis kormányzó, katonai kézbe vette a guberniumot, a kormányszéki hatalmat.

Báró Buccow elhallgatva azt, hogy Mária Terézia egyelőre önkéntes sorozásokat, illetve jelentkezéseket kíván, minden országgyűlés, minden gubernium nélkül katonai biztosokat küldött legelőbb is Csíkba és Gyergyóba, hogy a népet összeírják s katonai mércze alá állítsák s az ennél való közreműködésre rendeletet küldött báró Bornemisza Pál csíki főkirálybírónak (főispánnak). S hirdetményt szerkesztettek, mely szerint jószágvesztéssel és fővétellel, vagyis halállal fenyegették meg azt, aki a rendeletnek ellenáll. A rendeletnek élőszóval való kihirdetésére pedig a népnek 500 forint büntetés terhe alatt kellett elmennie. Itt magasztalták a székelyeknek, mint a „legharcziasabb nép”-nek katonai vitézségét, amelyet — mint mondták — az anyatejjel szív magába a székely, azt mondták, hogy a moldovaiaktól s a tatároktól akarják megvédeni éppen csak a Székelyföldet, kiváltságokat ígértek, hogy földadót

nem, csak fej- és marhaadókat fizetnek; közmunkától, katonai beszállásolástól mentesek lesznek, tetszés szerint lehetnek lovasok, vagy gyalogosok s 21 hónap alatt csak 3 hónapot szolgálnak, 4—8 krajczár napi zsoldot is kapnak, csak a határszélen szolgálnak s 18 hónapig gazdálkodhatnak otthon .. stb.

A katonai biztosok, komisszáriusok 1762. június 24.-én Gyergyóba mentek, a népet összehívták *Alfaluba* s ott ezeket a dolgokat nekik felolvasták s a községek bírójától választ kívántak, vagyis, hogy a népet biztassák.

A bírók azt felelték, hogy ők az egész nép híre s tudta nélkül semmit sem tehetnek. A katonai biztosok a királynő nevében most már a főkirálybírótól követelte, hogy büntetés terhe alatt az egész népet gyűlésre rendelje, ami faluról-falura ki is hirdette-tett, a nép azonban mindenütt azt felelte, hogy *ők mindig szádok voltak és katonáskodni törvényeik és kiváltságaik szerint szoktak, saját nemzeti tiszteik alatt s most is csak azok parancsára veszik fel a fegyvert.*

A katonai bizottság vezetője báró Schröder — csupa báró, mert ilyenekért kapták a báróságot, grófságot — báró Schröder ezredes előbb ígérekkel, hogy a mérték alá állítás csak azért történik, hogy a királynőnek gyönyörűsége teljék a székelyek testi szépségében és erejében s hogy avval dicsekedhessek s hogy azt jutalmazza ... Majd — ezt ki-nevetvén a székelynép, — fenyegetésekkel próbálkozott ... Végre lefogatták a 16—45 éves férfiakat

s a nép minden felháborodására s óvása ellenére mérték alá hurczolták, fegyveres erővel szedetvén össze a fegyvertelen fiatalságot.

Így soroztak aztán az egész Gyergyó, Csík és Kászon-székekben. 1762. augusztus 13-ig be is fejezték és Háromszékre mentek, Miklósvárszékre, miután a férfinépeség ilyen nagy helyen be volt fogva. Ott is megtörtént. Azután Udvarhelyre mentek, még pedig Olasztelekre, ahol báró Dániel István főkiránybíró lakott s ott a Bardóczszék összes községeinek férfilakosságát betörték. De a nép a gyergyaiak követelését és feltételeit hangoztatta, sőt adómentességet, amit a birtokosok hallatlanná tettek, a királybíró pedig őket, a népet, szépszóval lecsendesítette.

Homoródalmáson aztán — miután Karácsonfalván három falut összeírtak — megakadt a dolog: a nép ellenállott, összesen 43 falu. A bizottság Buccowhoz fordult, hogy mit csináljon. Mit felelt, mit nem, a bizottság a munkát abba hagyta s Udvarhely városába ment. Közben az összeírt Bardóczszékből is megérkeztek a tiltakozások.

Buccow is Udvarhelytt termett. Kezdte szóratni az ígéreteket és — a pénzt. Ez sem használt s akkor az osztrák tiszték elkezdtek erőszakoskodni, mire lázadás tört ki, amit csak a székely urak tudtak lecsillapítani.

Buccow nagy szégyennel hagyta ott Udvarhelyt s megvadult bosszúval, a gubernium minden tiltakozása ellenére, a székely anyavárosba német kato-

naságot vezényelt, „hogy érezzék meg a kvártély terhét” — mint mondotta. De az anyaszék hajthatatlan maradt.

Mindamellettt megérkeztek Bécsből a katonai beosztást és berendezést végző tisztek s megérkeztek a fegyverek is, miket a bécsi császári haditanács küldött. A szervezés és felfegyverzése a besorozottaknak megtörténvén, Buccow az első befogottak felesketésére Gyergyóba ment. Október 24.-re volt az esküvő kitűzve, azonban a Gyergyószentmiklósról összegyűjtött nép ezt megtagadta és megakadályozta, követelvén a régi jogait és kiváltságait. A sorozottak tehát a kiosztott fegyvert elhányták és hazamentek, csupán valami harmincan — nem székelyek — esküdtek fel 'Mária Teréziának, azok is csak két nappal később, 26.-án.

Buccow Szentmiklósról Szeredába ment, ahol a nép nagy zúgással és rettenetes káromkodással fogadta a főfőgenerálist. Piszkolták a főkirálybíró is a szégyentelenségért, hogy esküre hívta fel az is a székely népet az idegen uralomra. Buccow tehát itt is eredménytelenül járt s ugyanaz a sors érte Háromszéken is. Tehát visszatért Nagyszebenbe. Az otthagyt tisztek azonban makacsul folytatták az erőszakolást s erőltették a lehetetlent. Mikor ez sem ment, a felfegyverzett beszercevidéki határőröket szabadították az ellenállókra. Felbujtották a tisztviselők ellen is s olyan zűrzavart idéztek elő, hogy fenekestül felfordult minden. A véres összetűzések s a hatóságok elleni lázadások egymást érték... A

közigazgatás is kettévált. . . Minden a fejetetejére állt. . .

A csiki nép felfegyverezte magát a katonáktól elvett fegyverekkel s 1763., januárjában megtámadta a székhelyen, Csíksomlyón ülést tartó székgyűlést. Elfogták a bécsi parancsnoknak engedelmeskedő tisztviselőket s csak akkor engedték el, mikor súlyos reversálist adtak, hogy csak az ősi székelytörvényeket ismerik, *mert máskép megnyugodnak*.

A királynő 1763. január 6.-iki sürgős leiratában ismét *kérczinkedő* szavakat használ. (Az álnok hízelgést a csiki nép kérczinkedésnek, vagyis kétszínkedésnek hívja.) S azt írja, hogy csak az önként katonáskodni szeretőket kívánja a határországba *felvenni*.

Buccow tisztjei azonban folytatván az erőszakoskodást, *a verést, a fogságot* s jogvédelmet sem a megfélemlített polgári hatóságoktól, sem a Buccow katonai hatalma alatt álló főkormányszéktől nem nyerhetvén, a nép Csíkból százával kezdett menekülni.

1763. nyarán már 300 család ment be Moldovába, ami több, mint 1000 lélekszámot teszen ki.

Erre aztán Bécsben is megsokalták Buccow garázdálkodását s 1763. májusban őt visszarendelvén, a magyarországi származása báró Siskovicz altábornagyot küldöttek Erdélybe, ki a határország szervezését sima szláv módszer szerint kellett új alapokon folytassa és befejezze s az erdélyi főkormányszék, a gubernium közreműködése mellett *gróf Lázár Já-*

nost, *gróf Bethlen Miklóst és báró Siskovicz* altábornagyot bízta meg a tervek kidolgozásával, hogy .t i. erősítsék meg a keleti határt Európa védelmére.

A bizottság 1763. november 23.-án ment Csíkba s Gyergyószentmiklóson kezdette meg a működését, ahol az örménység a bécsi hatalommal való békén munkálkodott s ahol a legtöbbje megtartotta a reá-erőszakolt fegyvert. Be is ült a császári tisztikar oda és a vegyes bizottság, valamint a közbenjárók az Okelli ezred két százada körülvette a templomot, s a szigorú, pattogó, katonás szabott rend szerint kihirdették a határőrségbe sorozott szabad székely katonák előtt, a királyi rendeletet, hogy: most már többé nem tőlük függ, hogy akarnak-e katonák lenni, vagy nem és szigorú büntetés vár arra, aki őfelsége parancsának ellene szegül. Ugyanez történt azután a többi falukban s december 4.-től 15.-ig végrehajtották az összeírást. A besorozott 1431 embert négy gyalog és egy lovas századba osztották.

A zászlószentelés fényes ceremóniák mellett történt meg a gyergyószentmiklósi örmény katolikus templomban, mely előtt a tágas piacon az új határőrezredek századait állították fel.

„*A királyné Gyergyószentmiklóst* — írja Szádeczky Kardoss Lajos „A Székely Nemzet története és alkotmánya” ez. könyvében — *a hűség jutalmául nemsokára városi kiváltsággal látta el, esperesplébánosát Sikó Józsefet pedig buzgó segédkezéért érdemrenddel tüntette ki.*”

Volt hozzá — a városi élethez — vagyonuk is

elég, mert Apafi fejedelem óta, aki odahozta őket, a jó gyergyai föld s a jó munkás székely kéz után kereskedésből — amit a székely tájszólás csalásnak nevez — elgazdagodtak, teleépítették a piacot emeletes kőházakkal, templomukat kincsekkel megrakták s így minden előfeltételük megvolt a városi életre.

A nagy siker után Karácsony másodnapján már Felcsíkon, Szenttamáson és a többi csíki várszerű templomot szállják meg az Okelli-gyalogok, a Kálnoky-huszárok és az ágyuk s folytatni akarják a szentmiklósi szent keréketörést.

Hanemhát híre jó, hogy a mádéfalvi nép felkerekedett, Szépvíz felé felment a hegyekbe, hátra a havasokba.

Lejebb szállott a nagy kivonulás Szenttamásról Jenőfalvára. Ide pedig az a hír jött, hogy lefelé: Madaras, Rákos, Vacsárcsi, Szentmihály, Szépvíz s ott Csíkszentmiklós, Borzsova, Deine, Taplocza — mind elvonultak a szépvízi havasokba s egyrésztük már a Lokokon (Gyimes felső-lok, Gyimes közép-lok, Bükk-lok s Gyemesbükk irányában útban vannak Moldovába. Vagy 1200 lélek ment már el s a többi is indul.

A bizottság — a nép nélkül maradó urak — őrzőket küldtek sebtiben a bujdosók után s akiket honntalálták, vagy utólértek, azokat szigorúan figyelmeztették, hogyha a többit is elé nem teremtik, ott sorra őket mind megölegetik. Nem bánták.

— Öjjenek meg inkább — mondották, kivált a gyermekeiket kézen vezető és ölben vivő asszonyok s a szereteiktől (t. i. kedveseiktől) elszakasztott leányok— de hóhérok nem gázolnak össze. Szét-szórták hát a szerencsétleneket a 40 fokos csikorgó csíki télbe.

A katonakötelesek is visszaientek s visszaírtak, hogy inkább a négylábú fenevadak egyék meg, semmint a kétlábúak.

A bizottság erre sorkatonasággal szállotta meg a határvonalakat, úgy, hogy katona is sok elpusztult az öles hóban.

Azért a bujdosók mégis összetudtak verődni a világéletükben mindig járt havasok rengetegeiben s Szilveszter napján Alcsík és Felcsík Székek nevében tiltakozó iratot küldöttek Madéfalváról a bizottságnak, hogy:

régi kiváltságaikhoz pedig ragaszkodnak, katonák lenni nem akarnak; a királynő önkénteseket kívánt; ők ajándékot is adnak adó formájában is. Óvást emelnek az erőszak ellen s hem lesznek az okai, ha őket a legvégsőre kényszerítik.

Az elkeseredés az egész Csíkban olyan nagy volt, hogy a bizottság lement a Szereda melletti Taploczára s Udvarhelyről és Háromszékről katonaságot vontak össze Csík ellen. Erre a hírre, hogy a csíkiakat megvédjék, Háromszékről s Kászonszékből is felkerekedett 500 fegyveres székely s előre küldtek egy küldöttséget, kérvénnyel. Erre pedig a hegyekből is szálltak az emberek s Szépvízen összegyűltek

s ott ők is *ilyen* kérvényt írtak s azt egy tömegben vitték az urak elé. Az őrzétek figyelmeztették őket a taploczai mezőn, hogy ne közeledjenek az ágyukhoz. — Mü igen osztán — felelték a tömegben vonuló székelyek — még az ágyukon túllevőkhöz es!

De azért ők is küldöttségre bízták a kérvényt s maguk Madéfálvára vonultak, ahol a háromszéki s á kászoni atyafiakkal találkoztak.

— Mit! — mondták a segítségre jövők az őket köszöntőknek — katona kellett, hát itt vagyunk!

Ez január 5.-én volt, 1764-ben.

Január 6.-án a *taploczai* bizottság felhívást küldött a *Madefalván* összegyűlt székelységnek, hogy *akarnak-e a királyi rendelet meghallgatására megjelenni?* Elrendelték egyben, hogy a háromszékiek tüstént menjenek haza, ha az elkövetkező veszedelemtől magukat, családjukat megakarják menteni.

A mádefalviak azt felelték, Vízkereszt szent ünnepe lévén, kérvényeiket csak másnap terjeszthetik elé.

Ekközben Udvarhely felől is jött a testvéri segítség.

A vegyes bizottság tudva ezt, időt akart nyerni s ezért elhatározta, hogy éjszaka rájuk tör fegyveres erővel s lemészárolja a madéfalvi székelységet.

Így is történt.

Báró Siskovics szalmaláng vére lobot vetett s parancsot adott Carato alezredesnek, hogy a falut január 7.-én hajnalban az Okelli ezred négy századával (1000 ember), a Trautmansdorf-ezred vér-

teseinek másfél századával, 30 Kálnoky-huszárral és két ágyúval vegye körül s a benne levő 2500-nyi embert verje szerte s ha ellenállának, a falut ágyúval gyújtsa fel. (Az egész falu zsindeles (drániczás) faház volt.)

Caraton, kiben a magyargyűlölet fajánál fogva is izzott, avval kezdte, amivel a rájuk nézve legrosszabb esetben végeznie kellett. Caraton a mély álomba merült falut meg sem közelítette — nem is mert volna bemenni — hanem ágyutávolból, hajnali 4 óra tájban tüzelni kezdett *s felgyújtva ágyútűzzel Madéfalvát*, a fenyőfaboronákból épített házakat összerontatta ágyúgolyókkal s teljes zűrzavart csinált az álmából felriasztott nép között.

Most már a falut közvetlen közlről körülzáratta, úgy, hogy senki nem menekülhetett, hanem amenyit győztek, lekaszaboltak, a többit megkötözték.

400 volt, akit megöltek, 400 kit elfogtak, a többi elégett, megsebesült s valahogy mégis elmenekült.

Különösen a háromszékieknek estek neki kegyetlenül. A katonák közül csak kettő sebesült meg s egy dragonyos lovát lötték le. Vérengzés volt ez nem harc.

A dicsőséges vegyes bizottsági elnök, gróf Lázár János lelkiismereti kétségbeesésében székelyek legyilkolásának nevezte ezt, amely kifejezés latin nyelven Siculicidium. Ez római betűkkel írva s betűit, mint római számokat értékükre átszámítva és összeadva, egy oly csodálatos, úgynevezett chronosztikon, időjelző szó áll előttünk, aminek párja nincs. A

SICVLICIDIVM szó ugyanis 1764-et ad ki., (Madéfalva mellett, ahol 300 embert eltemettek, sokáig csak egy nagy domb volt, két fakereszttel. 1899-ben a hálás utókor szép köemlékművet állított, melynek kiterjesztett szárnyú turulmadara alatt a piramis márványtábláin két felirat van.

Az egyik ez:

„SICVLICIDIVM.

*A székely határőrség szervezésekor Madéfalva határában 1764. január 7.-én a cs. katonaság által védtelenül lekaszabolt csiki és háromszéki vértanúk emlékére, kik az ősi szabadság védelméért véreztek el, emelte az utókor hálás kegyelete.**

A másik tábláé ez:

*„Székely nép! Itt hullott őseidnek vére,
Kiket zsarnok önkénye, bosszús karja ére.
Midőn alkotmányos szabadságod védték,
Szörnyűkép olták ki sok ártatlan élteit.
De bár elvesztek ők ádáz fegyver platt,
Emlékük nem vész el, örökre fennmartad.
Mert hű kegyeletben megláttad őseid,
Így él majd emlékük időtlen ideig.*

Dr. Balló István”.

A többi aztán gyorsan ment, mint az akasztás, nemcsak a sorozásban, hanem az ellenállás okozójának kipuhatolásában és megtorlásában is.

Buccownak ugyanis nem volt elég még ez a vérontás sem. ő a kormányzékot s a főnemességet is komprommittálni akarta, beakarta mártani., A „bujtatókat és a lázongás szítóit” keresték az egész

Székelyföldön. *A székelység kiváltságait végképpen el akarták törölni, jószágaikat elkobozni s a határ-őrség számára lefoglalni.*

Bűnvizsgáló bizottságot alakítottak! Tíztagú vértörvényszéket! (4 katonai, 3 polgári bíró, 3 segéd-személy). Elnöke lett a sziléziai báró Roth generálmajor, aki magyarul egy kukkot sem tudott. Polgári tagjai: gróf Teleki Károly, báró Josiczy Mihály és Ribiczei Ádám. A négy katonabíró közt egy magyar volt: Szilvási János Gyulay-ezredbeli kapitány. A jegyző Heidendorfi Conrad Mihály életrajzában leírta a per lefolyását. Egyébként az megvan a marosvásárhelyi kir. törvényszék és tábla periratai között is.

A vizsgálat március 20-tól június 5-ig tartott. Néhány plébánosra — csíki katolikus székely papokról lévén szó — rábizonyult a fajvédelem, mint bűjtogatás, lázítás. Ezeket Bajtay püspök elnöklete alatt alakított egyházi bíróság is elítélte.

A vizsgálat eredménye legfőképpen az lett, hogy a felelősség a bécsi udvarról Buccow fejére szállt, mint, aki a királynő *szelíd* szándékai szerint intézkedett.

A legvégső eredmény — kivált a hazafias székely papok elítéltetése miatt — az lett, hogy nagymérvű népvándorlás indult meg, papjaik vezetésével bé Moldovába és Bukovinába. Az „élő kincstár”, a székely nép kezdett kifolyni, a Székelyföld kezdett kiürülni s ment a régi rokonokhoz, a kunok maradványaihoz s az ők édes testvéreikhez, a csángókhoz s

bár oda is idegen uralom alá, mégis *el, el a hóhér uralom alól!*

Ment utánuk a megszeppent királyné s 1764. november 16.-iki kiáltványában ingyenes bűnbocsánatot 'hirdetett a kivándorlóknak, azonban megkésétt vele. S a katonai terhek a kiáltvány ellenére sem szűnvnén, sőt súlyosbodván, a kivándorlás a következő 1765. évben is folytatódott.

A kivándorlók egyrésze a boérok földjeire telepedett le, másrészüket pedig Hadik Arédrés gróf, aki az elcsapott Buccow utóda lett, mint az erdélyi főkormányos (gubernium) elnöke s erdélyi katonai főparancsnok — birtokba vétén Bukovinát, a Madéfalváról és környékéről menekült csíki székelyeket oda telepítette át, Moldovából.

1766—67. telén Moldovából száz székely család költözött át Bukovinába s alapították a moldovai határszél közelében *Fogadjisten* és *Istensegíts* nevű falukat.

1785-ben és 86-ban újabb települők mentek s ezek József császárról *Józseffalvának* nevezték el telepüket. Ezek Szucsava moldovai város és az erdélyi határ között kaptak földet.

A Szucsava völgyében Radautz városka közelében alapították pártfogójuk nevéből elnevezve *Hadikfalvát* és *Andrásfalvát*.

Ebben az öt faluban laknak mái napig is, mintegy 1200-an a madéfalvi veszedelem idején és után kivándorolt csíki székelyek, mint csángók s magyar-

ságukat, nyelvüket és róm. katolikus vallásukat mind a mai napig híven megtartották.

Később, 1883-ban a magyar kormány ezekből a csángó véreinkből, mintegy 4000-et visszatelepített Magyarországra, de nem Csíkba, hanem az Alduna mellé s lett a Pancsova melletti *Hertclendyfalva* és Sándoregyháza s a hajdani Kevevára, később Kubin melletti telep: *Székelykeve*.

De alakultak ilyen csángó székelytelepek az aradmegyei *Győrökön* és *Déva* mellett is.

Ez a bukovinai csángó magyarság eredetének és letelepedésének szomorú, de mégis dicsőséges története, amihez most, még csak egyik vezetőjüknek — Zöld Péternek, a híres-nevezetes, csíki székely katolikus papnak a keserves sorsa történetét fűzzük hozzá, mint mintáját a csángóikért szenvedő papoknak.

III.

***A magyarság apostolai Moldovában
s az 1867 körüli bukás***

Legelső s legjelesebb Zöld Péter. Ott született, hol 400 székely vértanú áldozott vért és életet azok miatt, akikért életét és vérét akarta áldozni a magyarországi magyarság, Madéfalván, Csíkmegyében, az 1760-as években.

1763-ban csíkszentléleki plébános. Ekkor már járták a megyét az idegenek, katonának akarják fogni a szabad székelyt, aki csak a földjéért s a hitéért szokott fegyvert fogni, de akkor aztán kemény kézzel.

Zöld Pétert, a valóságos csíki székely katolikus papot vérig izgatta ez az idegen tolatodás és jogtalan, szemérmetlen követelkezés. Hatalmas beszédekben nyilatkozott meg benne a székelység lelke, amely ezt nem tűrheté. Az idegenek s azoknak a helyi bérenczei, — mert szemét mindig volt a legtisztább búzában is, kivált, ha a sátán belevetette a konkolyt, — feljelentették a szentléleki papot a püspökhöz s a püspök gróf Batthyány Ignác, Gyulafehérvárra — vagy ahogy akkor hívták: Károly fehérvárra rendelte lelkiyakorlat címén, valóságban csel-lafogságra, illetve avval fenyegetve.

Mikor hazatér Szentlélekre, ismét ott folytatja, ahol elhagyta. S látva a hatalom ezt és sok más paptársának ezt a harcias működését s tudva, hogy Bécsben sem fognak engedni, a székelységnek császári célra való felfegyverzéséből, s tudva, hogy az előbb-utóbb véres összetűzésre fog vezetni, a legtüzesebb, legelszántabb papot, Zöld Pétert ismét Gyulafehérvárra rendelik s most már kihallgatás nélkül bezárják. Zöld azonban börtönéből megmenekül, újból elfogják, de a nép kimentei üldözői kezéből s Moldovába megy s itt megszervezi úgy az odamenekeülő csikiak ügyét — ekkor már 1764-ben vagyunk, a madéfalvi veszedelem után — mint a továbbmenő bukoviniai letelepülők egyházát, öt esztendeig tart ez. Ekkor Batthyány püspök Csikdelnére nevezi ki, majd Csíkrákosra kerül, ahol 1795. június 27.-én bekövetkezett haláláig dolgozik székelj véreiert.

A csíkszentgyörgyi róm. kath. plébánia Domus Historiája többek közt a következőket jegyzi fel Zöld Péterről:

„Azon nemes szívűek között, kik nyomorgó székel véreik ínségében olly örömet osztoztak, kik érettek egy hosszú életet kínos rabságban áldoztak — egy vala Zöld Péter születésre most is virágzó nemes Zöld családnak halhatatlan hevű emlékezetű fia egy kis falunak Csíkszentléleknek akkori lelkésze. A lelkes pap és hazafi nem nézheté, miképpen tágunak lassanként a nemzetet testvérileg összeszorító kötelek, mint áradoz özönnel szét mindenfelé a zabolátlanságnak pusztító lángja, — fájt, keservesen fájt

neki, hogy kik eddig, mint annyi testvérek, egymást védve s szeretve éltek, most egymás ellen viaskodnak s mint ellenségek egymást öldöklük. (Az egyenetlenség magvát pedig hintegették és táplálták a K. Comisariusok.) Összve utazá tehát a szomszéd falukat s hatalmas szónoklással hirdette mindenütt a békességet, szeretetet, egyességet, mit az idegen urak rosszra magyarázván, mint néplázítót, pártosságra készítető főnököt feljelentették az illető eljárásának, kitől 10 napi fogságra s böjtölésre ítélteték a nagyszebeni klostromban kitöltendő s egy-szersmindt végképen elszakíták szeretett megyéjétől — el a székelyhontól is, mallyért élni, v. halni vala legszentebb vággyá. Visszatére mégegyszer szeretett nyájához, tőlük végbúcsut veendő, de készebb vala ez szeretett lelki vezérét bárhova követni, mint jelen bonyolódott állapotjában nélküle maradni, hosszas könyörgéseikre csakugyan mí-gis kinyerek s elébbi nyáját, mint rendes pásztora újból legeltetni kezdé, de nem tarthata sokáig pásztorkodása; — ugyan is alig telének el pár hónapok, újból bosszú vonula Zöld pap felibe, újból gyanúba keríték, mintha a székelységet a fegyverlerakásra készítetné, már hasonlókép gyanúsított három paptársával, úgymint Beké István delnei, Németi József szentmihályi, somlyói, tusnádi és rákosi lekészekkel, haladék nélkül Károly fej érvárra idéztetnek, mint veszedelmes lelkészek és 24 óra alatt, ha önként útnak nem indulnának, kötelességévé tétetik a felcsiki esperesnek, Szász Jánosnak, hogy vasba verettetve fegyveres katonák között

kísértesse el.” Ez történt január 8-án 1764-ben. (A Siculicidium 7-én volt.)

„Az említett lelkészek tehát nem várva a gyalázatos erőszakra, önként útnak indulának K. fehérvár felé, alig távoznak el lakásaikból, azonnal megjelenének a fegyveres katonák is, s meglehet abbeli bosszúból, hogy az engedelmes lelkészeket honn nem találták; mindent, mi a háznál található volt, elragadoznak, egymás között feloszták, mit csak akkor tudtak meg a tulajdonosok, midőn Fejérvárt volnának. Megérkezvén e szerint a püspöki lakhoz, azonnal börtönbe záratának a nélkül, hogy kihallgatták, törvényes úton elintézték volna, honnan 4 hónap múlva a többi kiszabadulva, Zöld és Beké fogva maradtak, kik nemsokára rendes úton meg nem nyerhetvén, alattomba fogházaikból elillantak, s hirtelen Csikba termettek, hogy ott a ragadozó kezeket kikerült holmijaikat eladják, újból visszarnénendők börtöneikbe. Ezen váratlan tetteiket meghallván a főpásztor azonnal mindenfelé parancsokat küldözött, hogy akár hol megtaláltatnak az említett két lelkészek, nem tekintve semmit is papi méltóságokra tüstént el fogattassanak. Ezen hatalmas parancsot nem vára be Beké, hanem önként visszatére Fejérvárra. De Zöld ezen parancs által megalacsonyítva érezvén magát és mivel mindenfelé azon hír terjengett, hogyha megtaláltatik papságából kivetkeztetve bitófára fogna ítéltetni, elhatározá magában végképen elhagyni Csikót. De az édes honföldet nem oly könnyű elhagyni, mint tán sokan vélik. Bajos

vala Zöldnek is Csikót, hol még kedvelt szülei életbe valának, elhagyni. Így történt, hogy még napokat töltve rejtkehelyeken, midőn hosszas éhséget s szomjaságot enyhítendő egy szegény ember házához befordula, rá ösmerének ott a német katonák elfogták, s erősen megkötözve átadták 6 falusi székelyeknek, hogy Fejérvárra kísérnék. Egy hivatalát mindenkor lelkiismeretesen teljesítő, nemzetét híven szerető papnak hem lehete a legmélyebb fájdalommal nem érezni ekkora gyalázatra, alig érkezek meg bilincseibe Madéfalvára, azonnal körülfogták a falusiak bosszút, szánakodást lehelve e szerfeletti gyalázat felett s elhatározták, hogy bármibe kerül is, Zöldet megszabadítják. Összebeszélnek tehát némely tehetősebb gazdák, hogy a kísérőket lerészegítsék s midőn ezek álomba merültek, Zöldet papi öltözetéből levetkeztetve ezondrába öltöztessék s merre anygala vezérlendí, neki szabad utat adjanak, így is történt. Zöld szabad vala bilincseitől, de nem emésztő gondjaitól. Elhagyatva mindentől egy alamizsnát kolduló szegények alakjában a legsűrűbb erdők közti 3 hónapi bujkálása után mezítláb megérkezék Csíkba, szüleitől mégegyszer búcsút veendő.”

Moldovának a Zöld Péter idejében, amikor ő Moldovában volt — 1767-ben 9000 magyar katólikus lakója volt, a mi otléte alatt felszaporodott 12.000-re s 1773-ban már 15.000-re, tehát Madéfalva s a német sorozások miatt, a természetes szaporodással együtt a 9000-es létszám 6000 többlettel szaporodott, amint azt Saint Priest francia követ

abban az évben — 1773-bán — megállapította.

Az említett Parchevich Péter jelentése, a somlyai ferenczrendi barátok levelei, de legfőképpen Zöld Péter Rómába küldött panaszai és erélyes sürgetései azt eredményezték, hogy végre a Szentszéknél is kezdtek foglalkozni a moldovai magyar katolikusok ügyével. Hozzájárult e levelekhez és panaszokhoz külföldiek megállapítása is, hogy a moldovai katolikusok: magyarok, tehát ezeket nem lehet állandóan magyarul szót sem tudó olasz papokkal ellátni, tehát magyar pap kell nekik, ha a Szentszékhez a leglehetőlenebb körülmények között is hű magyarokat nem akarja odaadni a keleti orthodoxiának. És ezeket az igazságokat egyházi emberek állapították meg római jelentéseikben, illetve panaszaikban.

1774-ben tehát a római pápa rendeletet adott ki, hogy minden misszionárius akárhol a világon, 6 hónapon belül köteles annak a népnek a nyelvét megtanulni, a mely között működik.

Hogy mennyire fogadtak szót a pápának is a missziós atyák, mutatja az, hogy 1787 szeptember 6-án már nem a nép és nem az egyszerű kis falusi papok, hanem maga Batthyány Ignác, az erdélyi püspök írja Rómába a többi közt a következőket: „Ne higye Szentséged, hogy keveset számít, ha az összes misszionáriusok nem ismerik a magyar nyelvet, mert nemcsak egy néhány szétszórt és ideoda vándorolt magyarról van szó. Sok magyar család van, kik egész helységeket tartanak megszállva és éppen úgy nem jártasok az olaszban, mint amint

erősen ragaszkodnak hazai nyelvekhez. Túrje el Szentséged, hogy azon szerencsétlenségnek, melyet ők szenvednek, elbeszéléseivel megszorítsam. így tehát, ezen misszionáriusok, midőn gyónásokat hallgatnak ki, a bűnöknek bizonyos jegyzékét hozzák el és ahelyett, hogy a gyónni akarók tárnák ki lelkeik sebeit, magok a misszionáriusok sorolják el a bűnöket, csaknem úgy, amint a némák gyónását szokták kihallgatni, vagy inkább a szavakat variálják és fordítják el, úgy, hogy alig érthetők meg. Ezen gyónási módtól annyira irtóznak a magyarok, hogy sokan teljes 20 évet engednek eltelni gyónás nélkül.

De ha a lelkeknek ez a veszedelme nem következne is be, az aratást nem képesek azon jó fér-«fiak összegyűjteni, mert sem tanáccsal segíteni, sem buzdítással ösztönözni nem képesek a bűnösöket, kiket még a szívbeli bánatra serkenteni és az élet megjobbítására ösztönözni kellene. De hogyan történjék ez, midőn a gyóntatok a bűnbánók vallási állapotát megismerni nem tudják?”

Ez a főpapi levéltöredék magában is mindennél hitelesebben mutatta meg a pápának az olasz-barátrendszer tarthatatlanságát s azoknak az ő rendeletének a semmibevevését.

Válaszol is reá a szentatya mindjárt a következő év elején, de minden egyetemes felelőssége mellett is, mellyel minden híve lelki nyugalmáért és boldogulásáért tartozott, nem vette olyan nagyon lelkére egypárezer hívének a teljes megnyomorodását s csak

annyit tett, hogy küldetett az esztergomi érsekkel Moldovába két magyar papot.

Mikor aztán 1791-ben Ausztria keze alá jutottak a moldovai kahtolikusok, elmondhatták szegény véreink, amit ilyenkor a székely ember szokott:

— Most már adjon Isten jót!

Jót adott a sok százados nyomorgatás után ismét a 25—30.000 szerencsétlen magyar léleknek!

A legutóbbi 100 esztendőben aztán leginkább egy-egy jeles, apostoli lelkű emberünkkel kapcsolatban hallunk csángóink ügyeiről, mert elhagyatottságuk úgy Magyarország, mint a római udvar részéről tovább is megmaradt s így megmaradtak csángó véreink is a szenvedés népének.

1800-ban a római misszió prefektusa is meglátogatta őket s ekkor Tatroson, Gorzafalván, Forrófalván, Klézsén, Bogdánfalván, Kalugerán, Tamáson, Kakasfalván, Janasakin, Talpán, Húszon 2723 családot, vagyis 13.336 lelket vett számba. Ehhez járult még a szabófalvi, jászvásári, gerjesti 5000-nyi lélek, a csöböröcsöki, a husziták által alapított község azóta ismét katolikus népe, akkor 325, most közel 1000 lelke; az újabban alapított moldovai és bukovinai községek katolikus magyar népe 25—30.000 lelket számlált.

Voltak, akik egyes községeket megszüntnek gondoltak, pl. Trunchit, holott az Galben néven virágzott tovább. Magareni, Margineni néven, Karacéni pedig Kukutyin néven. De a java a nyomás elől tovább vándorolt, az ottmaradtak Róma részére

is, a mi részünkre is elvesztek. A többi községben, bár nyomás jó, hogy elhagyják nyelvüket, annál inkább követelik a magyar papot.

Ekkor jó a hívek nagy megmozdulására egy lelkes székely pap Moldovába: *Bocskor István*, aki Zöld Péter módjára áll 1803-ban, moldovai vérei élére, amikor oly szomorú következményekkel járhatott volna a feléledt nemzeti önértzet és ellenállás, mint Madéfalván. A lelkeket a további küzdelemre a lelkes pap és hívséges nép harcza csak annál jobban megerősítette és felvértezte.

A szabófalviak Bocskort, akit könyörgéseikkel megnyertek, mint papjukat szent rajongással vették körül

Az oláh prefektusnak ez nem tetszett s ebben Hammer konzul is vele volt.

Különböző vádjaikra Bocskort elfogták és Temesvárra vitték és börtönbe vetették., Ez 1807-ben volt. S míg a Bocskor Moldovába jövele előtti években, csak néhány évvel azelőtt is Gatti Vincze prefektus 15—16.000 embert mutat ki, mint magyar katolikust Moldovában, a Bocskor 3 évi működése után *1806-ban Moldovában már 50.000 magyar katolikus van!* Honnét? Mert hiszen ez időben kivándorlás nem volt. S ha Gatti kimutatása szűkös volt és magában Moldovában volt is 20.000 magyar katolikus, honnét veszi ez a székely pap 3 év alatt a 30.000-t? Itt a természetes szaporodás csak százakat, legfeljebb pár ezret mutathat fel!

Vissztyikite, kiragadta a farkasok szájából az elorozott, elrabolt hivekét és fajt átverek et! Örökös intő példát és tanulságot szolgáltatva, hogy a békebeli népek is éppúgy kelljenek katonai vezérek, mint a harezba állóknak!

Ezért, tehát ezért kellett elfogni, elhurczolni onnét és várbörtönbe zárnai a székely apostol-papot!

Így már 1814-ben Berardi Bonaventura prefektus szerint ismét csak 25.000 magyar katolikus élt Moldovában. Két év alatt a másik 25.000 elveszett! Mert az olasz, a lengyel, az oláh s a hadi nép (török és tatár), mind pusztította a hitét, a nye¹vét, az életét, mindenét!

Most már Bécsbe fordultak a moldovaiak — magyar papért. És politikai szükségből csakugyan küldtek is. Pécsről kaptak papot Dénes Imre személyében, aki Jászvásáron magyar iskolát nyitott és magyarul tanított. De ezt is csak 12 esztendeig élvezhették árva magyarok. Mert bár Dénesnek nem történt baja, de kis helyre tették plébánosnak.

Az 1817. évi erdélyi éhínség miatt annyian vándoroltak ki magyarok Moldovába, hogy 1822-ben Raab konsul 40.000 lelket jegyez fel.

Bécs ismét kedvezni akar és tudakolja a csik-somlyói barátok szíve kívánságát. De csak tessék-lássék az egész dolog. Mégis Lippa konzul 1824-ben 50.000 magyart mutat ki.

Csipkés nevű orvos leírást küld Erdélybe a moldovai viszonyokról. Az írás azonban eltűnik.

Magyarország és Erdély nemtörődömségét látva, ismét Róma nyújt egy kis segítőkezet Moldova felé!

1825-ben magyar minoritákkal kötött szerződést Moldova apostoli helytartója s azok hatan mentek a csángó magyarokhoz. De a fizetésük (évi 100 tallér) elmaradt s így viszály lett belőle. Elmaradtak a minoriták is.

1828-ban a jászvásári plébániával elégték annak fontos adatokat tartalmazó könyvei és iratai is. 1830-Jban új magyar katolikus egyházközség alakult *Puszimban*.

1831-ben sorozás kezdődött Moldovában is. Addig ugyanis, míg török uralom alatt volt, nem volt ott rendes katonaság. Most azonban megkezdték ott is.

A magyarok azt kívánták, hogy mutassanak császári parancsot, addig nem állnak sor alá.

Ebből új Madéfalva lett.

A szabófalvi magyarság volt az első, a mely az engedelmességet megtagadta.

A török uralom megszüntetésében a moldovai fejedelemnek az oroszok segítettek, így hát a berendezkedésben is. Bigidoff orosz tábornok felszólításaira, hogy álljanak a sorozóbizottság elé, nem engedelmeskedtek s ez is reájuk tört, mint Buccow és Caraton Madéfalván, a fegyvertelen népre, reá a szabófalviakra.

96 halott s rengeteg sebesült volt az áldozat Szabófalván. A kik pedig a vérengzésből életben maradtak, azokat kalodában, deresen törték össze.

Itt a magyar papok csillapítótag hatottak a moldovai magyarságra, másként általános lett volna a lázadás. Az olasz papok a magyarság eme nagy bajában is gyűlöletteljes ellenségként fordultak ellenük, hogy az apostoli vikáriusnak kellett a legnagyobb eréllyel megvédje a szerencsétlen híveket. S mint a hogy a csíki, madéfalvi veszedelemnél előre jött Zöld Péter, a nagy székely apostol, a hazafiság és hit apostola, úgy jött most utólag a szabófalvi vérengzés után a másik nagy székely apostol: *P. Gegő Elek Nicephor*.

A 3 legnagyobb csángóügyi székely apostolnak, Zöld Péternek, Gegőnek és Bocskornak életrajzát, apostoli működésük hiteles ismertetését s a haszonért sokszor még a fajtánk és a hit kárára is működők reá rakodmányaitól működésüket megtisztító részleteit külön könyvecskében fogjuk közreadni.

Itt most csak annyit említünk meg *Gegő Elekről*, hogy azt a híres Bandinus-féle könyvet, az úgynevezett Kódekszet, a melyet már említettünk s a melyet ama nagy püspök írt, akit a lengyelek moldovai püspöki méltóságának elfoglalásában akadályoztak s a kit a fejedelemmel is csúfosan megaláztattak — azt a könyvet, melynek íróját s a moldovai magyarság élethalálharczának és krisztusi szenvedéseinek ismertetőjét s az igazság megörökítőjét könyve elsülyesztésével halálában is üldöztek — ezt a könyvet, a Codex Bandinust, Gegő Elek hozta napvilágra s mentette meg a magyarság, a hit, az irodalom története számára.

Pap Sándor tatrosi plébános 1839. március 4-én kelt levelében arról, hogy a kolozsvári minoriták közül is többeket az olasz jezsuiták elmartak, ezeket a *súlyos igazságokat örökíti meg*:

„Ami a magyar atyák számának apasztását illeti, amiről említést tesz a tisztelendő Prokuratos levele, az nagyon káros lenne erre a magyar népre nézve, azért mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem a saját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól, csak azért, mert elfelejtették szülői nyelvöket és ez megtörténhetik majd a huszbeliekkel is, kik nem ismerik szülőik nyelvét. Ami már megtörtént, újra megtörténhetik.

Másodszor a szentségek, különösen a bűnbánat szentsége szolgáltatandók ki a lelkiismeret sérelme és a feloldás semmis volta nélkül. Mindenki előtt ismeretes, hogy a Moldovába jövő olasz atyák sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem ismerik és ezek egy vagy két hónap múlva a plébániákra kihelyeztetvén, hozzálátnak a hívők gyónásainak kihallgatásához, füzetből kérdezvén a bűnök neveit, és mi történik? Az, amit józan ész nálam nélkül is bűnnek mond ugyanis: kérdezik a bűnbánótól, hogy ezt vagy azt a bűnt követte-e el? A felelet igen-nel (ita), vagy nem-mel, (non) történik és így végig szaladnak az egész füzetten, úgy, hogy sem a gyónató, sem a gyónó nem ért meg semmit. Azután megadják a feloldozást; de kérdem, mit oldoz fel,

ha semmit sem ért? Talán az *ita* (igen) állító szócskát, vagy a *non* (nem) tagadó szócskát? Hol van a számbeli és fajbeli, vagy pedig a súlyosság szerinti ismerete a bűnöknek, a tudatlan miféle tanítást, miféle orvoslást, vagy miféle elégtételt ad fel? Végül a bánat, a szentségek legszükségesebb része semmis, ha azt a gyóntató nem kelti fel; mert a nagy járatlanság (tudatlanság) miatt a nép saját magától nem indítja fel. *Aki ezeket tudja, tagadhatja-e azt, hogy a magyar nyelv Moldovába szük-séges? És mégis azt terjesztik elé, hogy a magyar páterek számát apasztani kell. Ezeket a szánt kongregáció gyógyítaná, ha nem volna rosszul tájékozotva.*”

Az idegenség ellen állandóan küzdő magyar papok hosszú és dicsőséges sorozatából Pap Sándor tatrosi magyar katolikus pap egyik erős láncz-szem, mint a rózsakoszorúnak egyik ékes virága volt Krisztus koszorújában.

Következik a tizenkilencedik évsz. negyvenes éveiben *Petrás Incze János* csángó magyar papnak a működése.

1841-ben Borszéken Döbrentei János budapesti tudós megismerkedett a moldovai apostoli helynök kíséretében lévő csángó földön, csángó szülőktől származott csángó' magyar pappal, *Petrás Incze Jánossal*, akinek Pusztinában volt a plébániája.

Döbrentei azután megírta ama 38 kérdést, a melyeket a csángóság sorsa ügyében *Petrás* paphoz in-

tézett s meg az azokra adott feleleteit is a lelkes csángó plébánosnak.

Szólnak ezek a kérdések és feleletek a moldovai csángó magyarság számára és sorsára vonatkozólag elsősorban s így az első kérdésre a felelet rendkívül meglepő és örvendetes: 57.300 magyar katolikus élt Moldovában — mondja Petrás pap — de szólnak az ősi nyelv magyarázatáról is, a mi bizonyos tekintetben a folyton ingadozó számnál is fontosabb, — de szólnak a papság helyzetéről, a közművelődési viszonyokról s mint egy élő lekszikon, vagy nyilvántartó könyv, pontos adatokat közöl még az egyes plébániák alapítási idejéről és körülményeiről is.

Egyébként maga az egész familia igen tiszteletreméltó és nevezetes, mert hiszen az a jeles Petrás Mihály kántor, aki Zöld Péter idejében a forrófalvi krónikát írta, Petrás Incze János őse volt. Petrás papnak az édesapja, Petrás Ferencz is kántor és vezető ember és a népnek például szolgáló egyházi műveltségű ember volt, ki környezetét Pázmány Péter imádságos könyvéből oktatta és buzdította hitük megtartására« Ebben a könyvben, amint az a Székelyföldön is általánosan szokásos, 1724-től kezdődőleg születések voltak bejegyezve, (családi leszármazási okmányok) az 1631-ből való: „*Keresztény Imádságos könyv*” -ben.

A *Petrás Incze János* élete — halála, melyet gyilkos merénylet idézett elő — és áldásos, lelkes magyar működése külön könyvecskében való ismer-

tetést és méltó megörökítést érdemel, ami mégis lesz.

Most még csak annyit említünk meg, hogy 1813-ban született Forrófalván, a gimnáziumot a kézdivásárhelyi Kantában végezte s ott lett minorita. 1836-ban szentelték fel s 1839-től egész 1866 szeptember 6-án való szörnyű meggyilkoltatásáig — rablógyilkosok által — otthon működött, mint pap, előbb 3 esztendőn át Pusztinán, azután 44 éven keresztül Klézsén. És ott nyugszik halálában is.

Azt is itt említjük meg, hogy a kik a csángók életét és sorsát tanulmányozni Moldovába jártak, mint Jerney János, Veszély, Imets Fülöp Jákó, a lelkes nagy csángóügyi kutató és tudós író, Kovács, Szarvas Gábor, mind meleg otthont és rokoni fogadtatást találtak a klézsei papnál.

Viola József szintén az újabb kor csángónagyapostola. 1770 március 15-én született Nyárádköszvényesen s 1848 március 16-án halt meg, Ledényben. Igen képzett ember volt Viola József. Tanulmányait Pesten és Bécsben végezte s már fiatal korában az a kitüntetés érte, hogy amikor József császár a török elleni harcban orvosi csapatot küldött Temesvárra, a fiatal Viola is köztük volt s mikor Belgrád elesett, ezredorvosi kinevezést kapott. A francia 7 éves háború alatt Olaszországban, 1801-ben Erdélyben, 1807-ben Bukovinában működött, az utóbbi helyen szárnyorvosi beosztásban. A következő évben aztán Thurzó herceg a Jászvásári nagy kórházba hívta meg igazgatónak, majd az összes

moldovai kórházak s az egész egészségügy felügyeleti tisztét bízták Viola Józsefre. Magas kitüntetések is kapott úgy a törököktől (aga lett és a Nifsánrenddel díszítették fel), — mint az oroszoktól, a római udvartól, Ausztriától, többszöri kolera és pestis leküzdése megjutalmazásául, a legnagyobb érdemrendekkel. Munkát állandó túlterhelt orvosi elfoglaltsága miatt csak egyet írt Viola: a „Diaszetik für einen Regenten” címűt, a mely 1883-ban jelent meg. Magánorvosi működése annyira híres és igénybevett volt, hogy meggazdagodott. Egy egész falu volt a tulajdona: Lébény. A magyar csángóság ügyét életében es halálában is felkarolta.

A szerencsésebb, anyagi alapon működő Violát most ismét üldözött apostoli férfi követte a moldovai csángó-magyar ügy védelmében: *Jemey János*, aki a magyar újraéledés és gyászos bukás idején, 1848 táján működött Moldova és Beszarábia területén, amelyeket teljesen beutazott s azokról, néprajzi tanulmányai és ásatásai nyomán igen értékes két kötet könyvet írt „Keleti Utazás” címen, a mely Pesten, 1852-ben jelent meg.

Amikor Jerney Moldovában végezte ezt a kutató, néprajzi munkálkodását, a Kalugyer községbeli csángó magyarok, látva elhagyatott ügyüknek szeretetteljes tanulmányozását a régi magyar dolgok után kutató s azokat feltáró-, megtisztogató és összegyűjtő tudósnak, összeszedelőzködtek szegény elhagyatott véreink s csoportosan mentek panaszra „a nekik való kedves jó úrhoz.” Evvel a panasszal

kapcsolatban Jerney igen értékes felfedezést tett. A kalugyeri csángók ugyanis a felől panaszkodnak, hogy egy bójér elperelte a „rezesüket.” Mi az a rezes? Birtok neve, hegy, kaszáló, erdő? Az és mégsem az. Hát mi? Az, a mi székely közbirtokokban a „részfü”, a „farész” s a kender és káposztaföldeken a „nyíl.” *A közös birtok „restés” birtok, a miben minden jogosultnak része van!* Ez a „rezes” 'Moldovában, a moldovai csángó-magyarok kiejtésében, ősi szólás-módjában. Elmondották a sorsuk iránt szívvel-lélekkel érdeklődő s jogtalanságok ellen harcolni is kész magyar tudósoknak, hogy azt az írást, a melyikkel tanúsítják, hogy a birtok mindig az övék volt, a misszió¹ prefektusa vette kézhez 1837-ben s felmutatták a prefektus írását is Jerneynek, hogy ő azt kézhez vette. Jerney ennek alapján utánnajárt az elperelt ősi birtok ügyének s első lépése az volt, hogy budapesti lapokban hirdetményt tetetett közzé, a „magyarhoni földesuraságokhoz”, a melyben Magyarország adandó földet kér mindenekelőtt a kalugyeri csángó-magyarok számára, közölvén, hogy hajlandók hazatelepedni ennyi-s ennyi csángó.

Nohát csak ez kellett annak az ottvaló sok újság-újszülöttnek, melyeknek 8 napos macskakölykeké módjára akkor kezdett volna nyílni a fájós szemük. Megtámadták Jerneyt s heves macskazenét csaptak, hogy olyan kivonulást akar népével csinálni Moldovából, amilyent Mózes rendezett volt Egyiptomból, amikor a zsidókat megszőktette.

A czikkeknak, förmedvényeknek olyan hatása volt a magyarok elleni gyűlölet parazsát állandóan

szívük mélyén tartó népek között, hogy nemcsak Jerneyt, hanem az összes többi magyar papokat is ki akarták utasítani Moldovából, annál is inkább, mert *a minoriták, akik már régebb idő óta váltak a moldovai csángó-magyar községekben, már nyolczan működtek az újraéledő nép közt s a katolikus magyarság elérte az évszázadok óta legmagasabb lélekszámot, a 60.000-et!*

Ezeken a bajokon kívül más is hozzájárult a magyarság sorsának leromlásához.

Amikor még Moldovába hozták volt a kolozvári minoritákat, emlékezünk, hogy a mit akkor hátuknak évi jutalmul 100—100 tallért ígértek volt, nem kapták meg s abból pereskedés lett a kolozvári anyarendház s a moldovai apostoli helynökség között. A per gordiusi csomóját kettévágandó, Kopácsi József magyar hercegprímás 1845-ben magára vállalta volna a minoriták tiszteletdíjának fizetését avval, hogy küldjenek a minoritákból még annyi atyát, ahányat lehet., Ez azonban, úgylátszik, vagy nem történt meg, vagy nem úgy, hogy mindenik fél megnyugodott volna, mert a római Propaganda de Fide, a Jerney-esettel kapcsolatos hírlapi lárma, az újabban küldött két minorita s az olasz papok óbégatása miatt a moldovai fejedelemtől kikényszerítették a magyarság ellenségei, hogy Moldovából az összes minoritákat kiutasították, tiltakozva Kopácsy primás beavatkozása ellen. *S Rómának erre sem volt egy szava sem!*

Jerney lett tehát az utolsó apostol Moldovában,

a hosszú-hosszú évszázados küzdelemben s mikor távoznia kellett Moldovából — mert kiutasították — s utánna a minorita atyáknak is, miként a madéfalvi döntő csapás után, itt is bekövetkezett a hanyatlás.

Jöttek az olasz püspökök Moldovába, akik kormányhatalommal rövidesen azt csinálták, hogy Moldovában a katholikusság többé már nem jelentett magyarságot is, mert ahogy a moldovai kormány engedélyezte, sőt kezükre járt az olasz püspököknek a katolikus vallás ápolásában, éppen úgy oláh nyelvűvé tette a püspökség is az egyházi és iskolai nyelvet.

Ezek az olasz püspökök, kik a múlt évszázad 50-es éveitől kezdve kezdtek működni s kik közül az elsők Paolo Sardi, Antonio, Stephano és Josephus Salandra voltak, megszüntetik a moldovai katolikusok magyar jellegét s azokat oláhokká igyekeznek tenni.

Bevezették a katolikus magyar templomokba az oláh énekeket és imádságokat s a most már mindegy szálíg olasz plébánosoknak megparancsolták, — mert ezeknek oláhul kellett tudniok — hogy templomban és iskolában oláhul imádkozzanak és tanítsanak.

Megtörtént hát a rettenetes történeti megroppanás, a moldovai magyarság, a régi Etelköz, a kereszténnyé, katholikussá lett fajtestvérek: a hunok utódainak, az erdélyi kivándorlókból folyton után-

pótolt moldovai magyarságnak, ha nem is össze, de megroppanása.

A moldovai csángó községeket, miközben Magyarországon Ferencz József koronázási jelmondatául választja, hogy „bizalmam az ősi erényben”, Moldovában a magyar ősi erények elfelejtésére, megtagadására és kiölésére használják; a csángó iskolák részére oláh tankönyveket, a csángó katolikusok részére oláh imádságos könyveket írnak, nyomtatnak és adnak.

Így Moldovában a katolikus vallás, a mely *magyarságot* jelentett, közössé vált, hogy aztán közös se legyen a magyarsággal, hanem egészen oláh jellegűvé váljon.

Most már, hogy a magyarságot Moldovában többé nem ismerő Biblia alakjára emlékezzünk, magyar turisták már csak mint Jeremiások járhatnak Moldovában, sírni a romokon, a magyarság romjain! . . .

S mire az 50-es, 60-as években felemelkedett a moldovai magyar katolikusok létszáma a kereszténység felvétele és a magyarság pusztulása idején való 1—2000-es létszámból 50.000-re, most ezen katolikusok száma bevándorlás nélkül is szépen emelkedik, de már legnagyobbrészt mint nem római, hanem román katolikusoké.

1868-ban már 63.000-nyi katolikus van Moldovában, 26 papjuk van, amennyi sohasem volt, mióta keresztények lettek, s ez már majdnem mind oláh, aki pedig nem, az csángóból lett oláh!

A római minorita noviciátusba ezek a papok Moldovából csángó ifjakat küldenek s így képezik a román katolikus minoritákat. S ezek a Moldovába visszatérő barátok olaszul is tudnak, oláhul is tudnak, csak az otthon lévő édesanyjuk, az élete alkonyát örökös sírásban töltő csángó magyar édesanyjuk nyelvét nem tudják többé.

1884-ben Jászvásárban, akkor és most már Jassyban, püspökséget s 86-bán ott is papnevelőt állítanak fel. Helybeli papokat nevelnek.

1895-ben a minoritáknak is rendházat alapítanak a régi csángó-magyar Halasfalva, de akkor és ma már Halaucesti székhellyel s ha élt még P. Szabó Román, a kolozsvári magyar minoriták főnöke, aki megakadályozhatta volna a minoritáknak Moldovából való távozását, most aztán gyönyörködhetett munkája gyümölcsében, mert itteni utódjának már nemcsak a keresztnéve volt Román. Sőt talán a keresztnéve *csángó volt*, de a lelke s a nyelve, *román*.

Halasfalván, Halaucestin azóta már nemcsak rendház van, hanem az Szabófalván, Sabaoane-ban noviciátust is tart fenn, a mely túlzó oláh pópákat nevel a csángómagyar gyermekekből, ha kivel úgy nem járnak, mint az osztrák jezsuiták a gyermek Rákóczival . . .

A 60-70 ezres létszám Erdély megszállása óta még jobban emelkedik Moldovában. Bukarestben pedig azóta már 100.000 lélekszám felé közeledő érsekséget állítottak s föléje rendelték az erdélyi püspökségnek, a katolikusnak . . .

IV.

***Jelentések, levelek, hosszabb idézetek
a moldovai csángómagyarok ügyében.******Statisztika.***

A moldovai csángó magyarok küzdelmes életéről mindeneknél hitelesebb dokumentumok írásbeli bizonyítékok maradtak fenn a történelem, folyamán, mert papok írták azokat, papoknak írták: plébánosok, püspökök s a pápa maga, melyek *őszinték, igazak, mint a gyónásnak szava* és szentek, mint az abszolúció, a feloldozás.

Hiszen jóformán a vallás, ezúttal a magyar nemzeti vallásként élő, működő és ható katolikus vallás körül s így a magyar katolikusok szenvedése s annak krisztusi lélekkel való viselése, az igazságnak kérešként való keresése körül folyt az ök szerencsétlen, elhagyatott, árva életük s annak a távolból és a fájdalmas sír mélységeiből jövő hangjai.

Ezek a levelek a távoli évszázadokban és ma, az Úrnak 1933. esztendejében mind az Úr szállójának a munkásai és őrizői, mind a farkasok által marczangolt s gazdáik által elhagyott nyáj karámjából szól az emberi szívekhez.

Itt a nagyobb terjedelmű leveleket adjuk, a kiseb-

beket idézetként beleszöttük, vagy egészben, vagy részben a történet folyamatáról való előző részekbe.

Zöld Péter csíkdelnei lelkész jelentése Gróf Batthyány Ignátnak, Erdély Püspökének, Moldovából, 1781. január 11-én.

Nagyméltóságú, Méltóságos és Főtisztelendő Úr! Előljáró úr, nekem legkegyesebb és legkegyelmesebb Uram és Védelmezőm!

A legközelebb elmúlt 1780. évben az akkor folyó október 7-ik napján Excellentiájának hozzám intézett levelét ugyanazon hó 27-én hódolatteljes tisztelettel vettem, melyből rendeletét megértve, a Parancsoltak teljesítéséhez azonnal hozzáfogtam volna, ha a szükséges plébánosi munkák nem akadályoztak volna, miért is a késedelem miatt legalázatosabb bocsánatot kérve, a megparancsoltakat röviden ezekben teljesítem, hogy azonban Nagyméltósága, az ügyet világosabban és mintegy dióhéjban áttekinthesse, mielőtt a kérdésekre felelnék, előre kell bocsátanom:

És pedig 1-ször, hogy ezen erdélyi fejedelemségből az 1420. évben Zsigmond magyar király alatt (mint a hazai krónikák és kalendáriumok bizonyítják) sok magyar, helyesebben székely és szász a Moldovai fejedelemségbe vándorolt be, és ott magának tartózkodási és lakóhelyet alkotott. Ezen magyarok és szászok a lelkiekben részint az akkor virágzásban lévő bakói, részint pedig a milkoviai püspök joghatóságának voltak alávetve. Majd az

idők folyamán, részint a felföldi forradalmak, részint a tatár és török háborúk miatt, midőn azok a püspökségek megszűntek, azon magyarok és -szászok utódai oly kevés számúakká lettek, hogy a szászoknak még a neve is elenyészett és lakóhelyeik s lakásaik teljesen elhagyatottakká lettek. A magyarok maradványai pedig jelenleg kilencz plébániára felosztva, és azon fejedelemségben szétszórva magukat „csángó-magyar”-oknak nevezték és nevezik mai nap is, nemkevésbé tartja magát közöttük őseik hagyománya szerint az is, hogy közöttük sok család szász eredetű, amiről Forrófalván és Kótyeren maguk a családnevek is bizonyosságot látszanak tenni, de senki közülük nem beszél a szász nyelvet, hanem mindnyájan a moldvait, vagyis az oláht éppen úgy ismerik és beszélnek, mint a magyart, jöllehet ezt sokban eltérőleg ejtik ki, mint mi magunk.

2-szor. Miután azon püspökségek, mint előbb mondván, megszűntek, a bakói püspöki czímet, ahogy az alább leírandó¹ misszionárius atyák teljesen egy Leopoldis-i kanonok viseli, ki ezen moldovai missió páter prefektusát mindig megszokta tenni a lelkiekben általános helynökévé. Mégis ezen misszionárius atyák közvetlenül a Hitterjesztés római Szent Kongregációjától (Sancta Congregatio Prapaganda de Fide) konventuális Szentferencz-rend római tartományából küldetnek, mind tisztán olaszok, kik sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem tudják beszélni és azt a kilencz magyar plébániát teljességgel nyomorultan és lanyhán szolgálják; nyomorultan mon-

doni a nyelvek nem tudása miatt és lanyhán, mert inkább áhítoznak a pénz összesöprésére, mint a lelkek megnyerése után, ami a legvilágosabban kitűnik abból, hogy küldetésük kilenc évét bevégezvén, pénzzel nyakig megtelve, (ahogy a parasztok szeretik mondani) mennek vissza Olaszországba, de az általok szolgált plébániákon, vagy más helyt egyetlen egy valamelyes eretnekségből megtérített lelket sem hagynak hátra. Miért is a magyarok hangos sóhaj-tások közt imádkoznak, hogy az Isten igazgassa szerencsétlen magyar király fegyvereit és a római szék szívét, hogy az oláh misszionáriusok helyett magyarokat és az ők nyelvüket értő lelkipásztorokat méltóztassék nekik, leküldeni.

3-szor. Az első plébániájuk Jassy, ebben a városban székel a missió páter praefektussa egy társával, fatemplomu, faresidenciában lakik és onnan látja el ezt a plébániát. Ezen plébánián körülbelül kétezer, vagy még több katolikus lélek van, részben az előbb leírt bevándorló¹ magyar, német, lengyel és Európa majdnem minden nemzetéhez tartozóknak maradékaiból és utódaiból, kik a különféle mechanikus mesterségek kézi munkájából szerzik mindennapi kenyerüket és táplálják családjaikat. Egy fillája van, Kiperest nevű, a Sise folyócska mellett, ebben a lakók mind szövőipart űznek, 15 évvel előbb más országokból hívta be és telepítette le őket Gyika Gergely herczeg, kit három éve a török lefejeztetett.

Második plébánia Podolia határszélén van, Mogyiló városban, ezt egy missionárius páter látja el, filiái a köröskörül levő oláh falvakban szétszórt magyarokból állanak, kik majdnem mindnyájan kovakő vágással és elkészítéssel tartják fenn életüket.

A harmadik plébánia a Szereth folyó mellett Reketin faluban van, melyet magyarul Domafalvának neveznek, filiái az ezen folyó mindkét partján köröskörül fekvő 17 magyar falu, melyek három, sőt több ezer leket tesznek ki és egy missionárius szolgálja őket, aki az összes többinél igazabb.

A negyedik plébánia ezen Szereth folyó és a Moldova között Szabófalva községben van, filiái Halocset, Gyerjést, Ticzkófalva, Kokosel, Ankucza, Urbest és mások. Ezt is egy missionárius gondozza.

Az ötödik a most mondott Moldova folyó másik részén Talpa községben van, filiái Vale alba, Bergován, Homicsin, Turturest, Macskatcsi, Felső-Marsinén, Sáska és Vunatori. Ez a plébánia gyakran üres, ha nincsenek teljes számban a missionárius atyák és a legközelebbi, szabófalvi missionárius látja el.

A hatodik plébánia Kalugerpataka községben van a Besztercze folyó alatt; filiái: Barát, Alsó-Marsinen, Fund Fontinel, Blegyest, Kompén, Tázló, Faramosa, Szaloncz, Jánosvölgye, Ungurén, Plubok és a Szereth- s Besztercze folyók összefolyásánál fekvő Bakó város; itt tényleg látszanak a püspökség romjai is, de a templomot bizonyos szakadár szerzete-

sek foglalták el, kik kalugereknek neveztetnek. Ebben a városban a Salvátor provincia reformált Ferencz-rendi atyái is, mint néhai Szent István király — Custodiával egyesítettek, terjedelmes konventtel bírtak, melynek romjai ma is igen jel lát-szanak, templomuk falai pedig majdnem épek és alig valami részükben váltak romladozókká.

A hetedik plébánia az elébb említett Kalugerpatakán alul Bogdánfalván van, filiái: Szőlőshegy, Sospatak, Újhegy, Valiszaka, Alsófund.

A nyolezadik plébánia Forrófalván van, filiái: Kövespatak, Klézsé, Nagypatak, Nagy Lonkán, Diószín és Nagyszöllős. Ez a plébánia az összes moldovaiak közt a legterjedelmesebb, mert csak Forrófalván több, mint 500 gazdát számlál, mindennemű gabonában bővelkedik és a fák legkellemesebb gyümölcszeivel dicsekszik.

A kilencedik plébánia a háromszéki havasok tövénél, Gorzafalván van; fiókhitközségei: a sóbányájáról híres Tatros és Okna városok; ezeken kívül pedig Petreska, Kászon és Hersa, közel az Ojtoz nevű erdélyi szoroshoz. Csak ez a plébánia maradt fenn azokból, melyek hajdan a milkoviai püspökséghez tartoztak; innen nem messze fekszik a jelenleg nem hírneves s Milkónak nevezett-falucska, valószínűen az ott levő folyócskáról neveztetett így, mindazonáltal ott a városnak és abban a püspökségnek terjedelmes romjai ma is láthatók.

4-szer. Dicső emlékezetű Corvin Mátyás magyar király a leírt magyarokon kívül sok magyart üzött

ki Magyarországból és Erdélyből, akik Husz János eretnek tanítását vallották; ezek Moldovába vándorolván, Moldova akkori fejedelme, az akkor harciasnak mondott István által egyrészükben az ő fejedelemségében tartatván vissza, a Pruth folyó partjánál terjedelmes várost építettek és az ő eretnek pátriárkájuk Husz János után Husznak nevezték el; az ő tanítványának, Prágai Jeromosnak emlékére pedig a város felett, az említett folyó partjának közelében egy községben telepedtek le és ezt Szent Jeromosnak nevezték; az a neve mindkettőnek mai napig is, másrészükben pedig ugyanezen moldovai fejedelem által az országból kiűzettek azok az eretnekek, kik a krimi Tatárország széleibe bevándorolván, egy bizonyos Csöbörösök nevű várost szálloztak meg, a város körül fekvő három községgel együtt, melyek egyikét Szent Antal, másikat Szent János, harmadikát pedig Szent Péter névvel nevezték.

Idők folytán aztán ezek az eretnekek mindnyájan, vagy maguk, vagy utódaik elhagyván az eretnekséget, katolikus hitre tértek és tényleg sértetlenül ezt vallják mindnyájan, de hogy mikor és kinek munkája, vagy apostoli fáradozásai folytán történt ez, bármily szorgalmasan vizsgáltam, semmikép sem tudhattam meg; azt azonban megjegyzték, — mint őseiktől átvett dolgot, — a csöbörösöki öregek, hogy a múlt században sok évén át egy Vaszi papnak mondott, magyar nemzetbeli időzött közöttük és azután pedig e század kezdetén Csűrös pap körül-

belül 10 évig*) mint plébános volt náluk és ott halt meg. Húsz városában mindig lakik egy misszionárius. Csöböröcsökben manapság is csak igen ritkán küldhető misszionárius atya, részint, mivel többnyire nem teljes, számban vannak a misszionárius atyák, részint pedig alig található közöttük valaki, aki elszánná magát arra, hogy odamenjen.

Már most Püspöki Excellentiájának kérdéseire röviden felelek: 1764-ben, midőn itt Erdélyben a határőrség felállított, a csiki, gyergyói és háromszéki székekből sokan a székelyek közül, kik utálták a katonai életet, családjaikkal egyetemben Moldovába menvén, engem erős könyörgéseikkel kényszergetni kezdettek, hogy velők együtt oda általmenjek, végre alkalmadaüki dó kénvszergetéseiktől és az ifjú kor lelkületétől meggyőzetvén, én is bementem Moldovába és körülbelül két hónapig én is közöttük maradtam és ezt lelki szorongattatások és keserűség közt töltvén el, önnél ismét visszavándoroltam ebbe a csiki székbe, ahol Madéfalván a szülői házban éj-jel elfogatván, szoros katonai őrizet alatt Fehérvárra vitettem és ott egy évig és egy hónapig ugyancsak katonai őrizet alatt börtönben tartottak, végre annak a hosszú rabságnak az utálata és kellemetlenségei miatt majdnem kétségbeesve, kijátszva titokban az öröket, eltávoztam és ismét Moldovába mentem, fent említett menekült székelyekhez, akik között majdnem öt évi időtartamig 'maradtam, és a misszió prefektus atyjának engedelmével, mint plébános vol-

*) Mindkettő jezsuita volt . . .

tarn élükön. Ezeken kívül lelkiekben még gondoztam Könpénben, Tázlón, Frumózában, Szalánczon, Jánosvölgyén, Ungurénben és Pultokon szétszórt magyarokat, kik most a kalugerpataki misszionárius atyának vannak alávetve. Végre az 1767-ik évben, midőn Jászvásáron a misszió prefektusánál voltam, arra kért engem, hogy bizonyos P. Ferencz nevű öreg misszionáriussal, aki Húsz városában plébánoskodott, Tatárországba, az előbb említett csöbörösöki magyarokhoz, ezek lelki vigasztalására és különféle lelki szükségleteik kielégítésére a húsvéti ünnepek után. május hónapban mennék el, kinek kérései és a lelkek szüksége s veszedelme által meggyőzetvén, saját alkalmatosságommal elmentem Húsz városra, Húsz város misszionárius páteréhez, ahonnan visszaküldöltem ugyan saját fogatomat és a kitűnő misszionárius testvérral egy tatárlovat vettem és az ott karuczának nevezett szekérbe a lovat befogtam s szerdán a Pruth folyón átkelve, csak ketten Tatárországba beléptünk. Felszerelve a moldovai fejedelem útlevelével, a kocsis szerepét majdnem mindenütt én, mint ifjabb vittem és végre négy napi út után szombaton este megérkeztünk a gyakran említett Csöbörösök városba, ahol ugyan a legnagyobb örömmel, de a magyarok bőséges könnyei között a misszionárius páter részére közköltségen épült és fenntartott házba vendégül láttatván, az éjszakát eltöltöttük és ott maradtunk egész 14 napon át. Másnap, vasárnap reggel a szabályszerinti imákat elvégezvén, sok öregnek szentségi gyónását hall-

gattuk ki és 11 óra tájt délelőtt elvégezvén a szent miseáldozatot és szent áldozásban részesítvén azokat, kik gyóntak, én magyar nyelven, a városból és a máileírt három községből összesereglett nagy néptömegnek a keresztény törvény szerint élendő életéről buzdító beszédet mondtam, azután ebédeltünk; délután, körülbelül 2 órakor ezen népnek hitoktatást tartottam, általában a szentségekről, különösen pedig a keresztségről és a keresztszülők kötelességeiről, mivel pedig az ők öregeik arról értesítettek minket, hogy már 17 éve nem láttak papot és az ő gyermekeik, serdülők és ifjak, aligha jól vannak megkeresztelve, az ezen szentség helyes és érvényes felvételéhez szükséges dolgok nem tudása miatt, azért összehíván a bábákat és az egyetlen, majdnem kilenczven éves István diáknak nevezett (quasi licenciátust) tanult embert, a keresztség kiszolgáltatását illetőleg vizsgálatot tartottunk és a legvilágosabban meggyőződünk, hogy a lényegesekben éppenséggel tévedtek: mert a kisdedeket fürdőbe téve, jobb kezükkel három keresztvetéssel jelölték <meg őket a bábák, többnyire semmit sem mondván; a f ennti öregek pedig a bábák által így elhelyezett kisdedekre hasonlóan keresztet vetvén, a keresztség alapját kimondották, de azonkívül semmit sem tettek. Ezért a 17 éven aluli serdülőket és ifjakat és a városi bírójuk előtt házasságot kötött férfiakat és nőket is házankint felkeresve, a szükséges oktatással késő éjjelig elláttuk arra vonatkozólag, hogyan kell a keresztség felvételére előkészülniük, amit eddig nél-

külöztek. A következő napokon reggel, mindig az idősebbek gyónásainak kihallgatásához láttunk és azután az istenszolgálatot elvégezve, hitoktatást tartottunk; ebéd után pedig újra előbb hitoktatást tartottunk az ifjúságnak és a kifejtett anyagból megvizsgáztattuk; végre délutáni 4 órakor az odahozott 7 éves és azokon aluli kisdedeket három egymásutáni napon megkereszteltük.

Az ötödik napon és azután megtartva az előbbi napok rendjét, reggeli időben, az ebéd előtt mindig előrebocsájtva a hitoktatást, elvégeztük az ifjúság megkeresztelését. Végre a két utolsó napon a nép szentségi gyónását elvégezvén, az ifjúság megkeresztelését, a tökéletes bánat felkeltését, a hit, remény és szeretet felindításával együtt, úgyszintén a Mária-rózsa füzérnek végzési módját az egész népnek betanítottuk és az így kioktatottaknak megparancsoltuk, előttünk a mi segítségünk nélkül mindent végezzenek el és ezt megfigyeltük. Ebéd után pedig 12 bábát megtanítottunk a keresztség helyes és érvényes kiszolgáltatására és néhány embert kioktattunk arra, hogyan álljanak a haldoklók mellett és hogy segítsék őket, végül azon 14 napon át jártassággal törekedtünk arra, hogy az a nép az eszköz szükségességével szükséges dolgokban és másokban is jól kioktatva, hagyassék ott.

Ezt a népet valóban istenfélőnek találtuk, amely a bűnnek, különösen a súlyosabbnak, még az árnyékát is kerüli; az ünnepeket és vasárnapokat a régi naptár szerint szentül megtartja, az egyházi böj-

töket a kántorböjtökkel és az ünnepek vigíliáival együtt a legszigorúbban, csaknem kenyéren és vizén megtartja, hasonló szigorral böjtöl szerdánként, péntekenként és szombatonként, a templomot minden vasár és ünnepnapon kétszer felkeresi és ott a „Könyörülj rajtam” (Miserere mei) zsoltárt más áhítatos magyar énekkel együtt elénekeli; ezenfelül minden nap kétszer páduai Szent Antal responzóriumát magyarul elvégzi, úgyszintén a Miatyánk, Üdvözlégy és Hiszekegy-et harminczszor ebéd előtt, utána pedig 15-ször elvégzi, a Lorettói litániát pedig csaknem az ifjaik is emlékezetből mondják és éneklik.

Templomuk a város közepén van kőből, factoronnyal. Van két ezüst jól megaranyozott kelyhük, négy miseruhajuk, a többi öltözettel együtt különféle színben. Végre minden készülék elég illedelmes, egy művészi kézzel emelt oltár van a templomban és azon a mennybe felvett boldogságos Szűz Mária képe van festve.

Amint az isteni kegyelem segítségével megerősített gyengeségünk engedte, amint előre van bocsátva, ezeket művelvén és rendezvén a 14-ik napon áldást kérve rájuk, reggel a szentmise végzetével ugyanazon fogattal visszatértünk; az egész nép egy mérföld távolságra folytonos sírás és zokogás között követett és kísért el, azután sem szűnnek meg kérni és a mindenszentekre könyörögni, hogy bármiként is gondoskodjunk arról, hogy a misszió prefektusa papot küldjön nekik. Mi a nép ezen

óhajait és kéréseit páter Griller József prefektusnak előadtuk, de igen jól tudom, hogy 1768-ban még nem volt pap küldve hozzájuk, mivel *1767-ben* a misszionárius atyák közül kettő meghalt és emiatt még Moldovában is alig voltak elegendők a misszionárius atyák. Hogy azután valaki közülük arra szánta volna magát, nem tudom; mert én az 1768-ik évben menekült székelyek nagyobb részével a tévedések teljes bocsánatát megnyervén, Erdélybe visszavándoroltam; időközben mihelyt Excellenciád parancsát megkaptam, írtam a forrófalvi kántornak, hogy engem arról minél hamarább hitelméltó módon értesítsen s ha erről bizonyosságot szerzek, Excellenciáját azonnal hűségesen értesíteni el nem mulasztom.

Legvégül mi úton és hogyan lehetne lelkivigasztalásokról gondoskodni? Alig és még alig sem vagyok képes átlátni, mert azok a magyarok a hittedjesztés kongregációjától közvetlenül úgy alá vannak vetve annak a missiónak, azon konventuális missionárius atyák a szent kongregációtól olyan fényes — kiközösítéssel és más cenzúrákkal fenyegető — pápai bullákkal vannak ellátva, hogy alig lenne képes valamelyik pap biztonságba odamenni és ott maradni. Ezenfelül azon missionárius atyák a más nemzetek iránt oly túlbuzgó megvetéstől lángolnak, hogy semmikép sem képesek maguk között — főkép a magyart — megtűrni; ami miatt nekem sem lett volna szabad ott időznöm, ha 13. Kelemen pápától a fent említett moldovai fejedelem által

kikoldult felhatalmazással (fakultás) megerősítve, helyesebben ellátva nem lettem volna. Ezt megerősíti az oda bevándorolt és az olaszok mesterkedései miatt ott megmaradni nem tud két magyar konventuális atyának esete, midőn ezek egy évre engedélyezett joghatóság után is a másodikban rögtön megfosztatván attól, hazajövetelüket siettetni voltak kénytelenek.

Miért is az én gyenge ítélőképességem szerint azokon aligha lehet másképp segíteni, mintha a fent dicséért hittérítő szent kongregációnál kieszközöltetik, hogy az olaszokat azon moldovai fejedelemségből mozdítsák el és helyükbe Erdélynek akár világi, akár szerzetesi papságából a magyar és oláh nyelvet egyformán beszélő papok küldessenek; de az ítéletem szerint legjobbak lennének a szigorúbb rendű erdélyi Ferencz-rendi atyák, akik közül mindig többen vannak, kik azon nyelveket tudják; az ilyen papok pedig annyira szükségesek azon részekben, hogy náluk nélkül a katolikusok csaknem mindnyájan csak névszerint mondhatók katolikusoknak, minthogy azon olasz atyák a nyelvek nemtudása miatt nem képesek őket a hit elemeiben oktatni, mert sokan közülük 6, 7, 8, vagy 9 évi időtartamot ott vannak és mégis egyetlen oktatást vagy beszédet sem tartanak a néphez, megelégedvén a szentmise elvégzésével. Azonfelül csak egyedül az Isten tudja, hogyan hallgatják ki a leírt kérdésekből a nép gyónásait, amelyek szerintem, mint tapasztalt bíró szerint alig lehettek valaha anyagilag teljeseek, mivel

nem értik a magát vádló népnek bűneit, azoknak fajait és körülményeit, főképp azokat, melyek a fajt megváltoztatták, ezekről azon szerencsétlen magyarokkal igen gyakran keserű könnyek között panaszkodván nekem, azt mondták, hogy a gyakran említett nyelvek nem tudása miatt talán egész életükben nem gyóntak.

Íme ezek Nagyméltóságú Elöljáró Úr, miket Excellenciájárnak kérdéseinek rövid, de őszinte tolibal előadni szükségesnek találtam, ezeknek *nagyofib részét öt év hosszú tapasztalatával és gyakorlatával*, hogy valóban úgy vannak, „a legigazabban megtanultam és szememmel láttam, egyrészt pedig azon magyar missionárius atyák és némely szakadár boéroknek őseiktől és elődeiktől merített egyforma előadásából füleimmel hallottam, sőt néhai Petrás Mihály, míg élt forrófalvi kántornak magyar kéziratában a forrófalvi templomban őrzött 1671. évben kezdődő naplójában olvastam és magamnak az ő szavaival megjegyeztem.

A rövidség okáért azonban, mivel legkevésbé sem látszottak összetartozni, sokkal többet részint elhagytam, részint elfeledtem.

Egyebekben szent kezeinek óhajtott csókolása títán a tisztelet állandó nyilvánításával maradok

Csikdelne, 1781. január 11-én

Excellenciádnak

legalázatosabb szolgája és méltatlan káplánja

Zöld Péter s. k.
csikdelnei plébános.

Zöld Péternek, a csángók apostolának életrajzát külön könyvben fogjuk közrebocsátani.

Ilyen volt a csángók helyzete a levél kelte idejében.

De menjünk vissza pár kis századdal megint.

Tudvalevő, hogy Báthori István erdélyi vajda és a székelység közt milyen harczok folytak. Nagy adói és kegyetlensége miatt „húzó-vonónak” hitta a székely.

1492-ben mind a Hét Székely Székek panasszal 'fordultak II. Ulászló magyar királyhoz s kijelentettek, hogy kivándorolnak Erdélyből, ha nem segít rajtuk.

Azt írták:

„Felséged pedig biztosan vegye, hogy mi nem maradunk meg alattvalóinak s az fejünköt nem bízunk reja, még akkor sem, ha kételenek leszünk mindannyian, feleségeinkkel s gyermekeinkkel együtt az országból más országba kivonulni. Felséged tudja jmeg, hogyha az Vajda Úr továbbra is uralkodik felettünk, megállapodásunk szerint Felséged országából kivándorolunk!” (Amint az előzményekből tudjuk, Ulászló Báthori helyett Drágfit ültette a vajdai székbe, de az se volt jobb s nagy csapatokban ment a székely nép Moldovába.)

Abban a könyvben, Bandinus Codexében, a melyet Gegő Elek napvilágra hozott, az apostoli püspök következőket írja Jászvásárba való megérkezésekor:

„A katolikus nép seregesen hozzánk folyamo-

dott és Notho Gáspár atya jelenlétében azért esengett előttünk, hogy szereznék nekik magyar papot, t. i. nyelvökbélit.”

Majd azt írja:

„A misszionáriusok dolyfét pedig lealáznám, minthogy az ők bánásmódjuk miatt semmiféle pap Jászvásárban meg nem maradhat. Ezért mi erkölcsre nézve a vadakhoz hasonlók lévén,*) fiaink is, leányaink is, mint az oktalan állatok, minden buzgalom és vallás nélkül nőnek fel. Ezek miniket nem tanítanak, másokat pedig a tanításban gátolnak; az egyházi megyét törvénytelenül foglalták el; a civődásokat és perlekedéseket szeretik; egy-két esztendeig itt tartózkodnak és ismét elmennek; botránkoztatnak, nem hogy épülésünkre lennének. így a katolikusok száma nemcsak kevesbedik, ih'anem a keresztényi ájtatosság heve mindnyájunk kebelében hüledezve, napról-napra szűnik.”

Egyhelyt 'megint azt írja a főpap: „Esméretes előttünk a Szent Kongregáció neve, melyet mi tartozó engedelmességgel tisztelünk, hallottuk, minő szorgalommal s gonddal akarja előmozdítani a mi boldogulásunkat, de azon nagyon csodálkozunk, hogy bőkezűségét oly hasztalanul pazarolja. Majd két, majd három olasz itt tartózkodik, mihozzánk sem beszédeket nem tartanak, velünk lelkiekben nem társalognak, gyóntatnak ugyan alkar oláhul, akár magyarul, bár egy szó sem értenek, honnét következik, hogy bárki közülünk gyónják, semmi oktatást nem kap, lelki taní-

*) A nép panaszát tolmácsolja a püspök. Idéz a panaszokból.

lást és vigasztalást nem nyer, egy hajszállal sem jobbulva távozik el onnan.”

A folytonos intrikának, amellyel az idegen papok dolgoztak a magyar papok ellen, eredménye lőn, hogy több magyar papot kitértak maguk mellől. De a pápa által követelt nyelvtanulásban (hogy tudniillik a pápa kötelezte a katolikus papokat, hogy bárhol legyenek a világon, félév alatt tanulják meg működési körük nyelvét) a magyar nyelv megtanulásában semmi haladást nem tettek.

Pap Sándor tatrosi plébános 1839. márczius 4.-én kelt levele erről a következőket írja:

„Ami a magyar papok számának apasztását illeti, amiről említést tesz a tisztelendő Procurator levele, az nagyon káros lenne erre a magyar népre nézve, azért, mert nem a misszionáriusok fáradozása, hanem *a fáját nyelvök szeretete által tartatnak meg a katolikus vallásban*, amit bizonyít sok városnak és falunak elpártolása a katolikus vallástól, csak azért, mert elfelejtették a szülői nyelvöket és ez megtörténhetik majd a huszbeliekkal is, akik nem ismerik szülőik nyelvét. Ami már megtörtént, újra megtörténik.

Másodszor a szentségek, különösen a bűnbánat szentsége a nyelv nem ismerői által legkevésbé sem szolgáltatathatók ki a lelkiismeret sérelme és a feloldozás semmis volta nélkül. Mindenki előtt ismeretes, hogy a Moldovába jövő olasz atyák, sem az oláh, sem a magyar nyelvet nem ismerik és ezek egy, vagy két hónap múlva a plébániákra kihelyeztetvén, hoz-

zálátnak a hívők gyóntatásainak kihallgatásához, *füzetből kérdezvén a bűnök neveit; és mi történik? Az, amit józan ész nálam nélkül is bűnnek mond, ugyanis: kérdezik a bűnbánótól, hogy ezt, vagy azt a bűnt követte-e el? A felelet igennel (ita), vagy nemmel (non) történik és így végig szaladnak az egész füzetben, úgy, hogy sem a gyóntató, sem a gyónó nem ért meg semmit. Azután megadják a feloldozást; de kérdem mit oldoz fel, ha semmit sem ért? Talán az ita (igen) állító szócskát, vagy a non (nem) tagadó szócskát? Hol van a számbeli és fajbeli, vagy a súlyosság szerinti ismerete a bűnöknek, a tudatlan miféle tanítást, miféle orvoslást, vagy miféle elégtételt ad fel? Végül a bánat a szentségnek legszükségesebb része semmis, ha azt a gyóntató nem kelti fel; mert a nagy járatlanság (vagyis: tudatlanság) miatt a nép saját magától nem indítja fel. *Aki ezeket tudja, tagadhatja-e azt, hogy a magyar nyelv Moldovába szükséges? És mégis, mégis azt terjesztik, hogy a magyar páterek számát apasztani kell. Ezeket a Szent Kangregáció gyógyítaná, ha nem volna rosszul tájékoztatva.*”*

1860-ban maguk a gorzafalvi hívek írtak keserves, hosszú panaszlevelet Magyarország hercegprímásának s abban többek közt a következőket írják:

„Mü 600-an gazdák Ojtozhatárszéliek, moldovai részen egybegyűlvén, tanácskozván magunkban nagy sérelmünkről, kik már 500 esztendeje, mind magyar lakosok, római katolikusok igazi hitben

eddig elé megmaradtunk, ezt csak szegény magyar papjainknak köszönhetjük, de nem olasz papoknak. . . . Oh, hányan és hányan sírva jó lelki szegények mondják: „Oh, Isten, adj moldovai szegény magyar-nak magyar papot, oláhnak oláh papot!” . . . így tehát egybegyűlve mindnyájan elkeseredett szívvel nótáriusunkhoz futván, a legkisebbtől legnagyobbig, esdekelve szentatyánkhöz folyamodunk, mind magyar ajkú szegények, igazi érzéssel, kegyes hitbéli pártfogónkhoz és törzsökös magyar nemzet apostolához térden állva folyamodunk, minket meghallgatni, mi kérésünket elfogadni, kik a hullámok között, a hol nekünk a sátán lesben áll, elveszni ne engedné p. Kozmát nálunk dicséretes munkái és jó cselekedetei után, ki 9 nyelven ez országban szolgálni tud, tőlünk elmozdítani ne engedje; kérjük, ahol a legkisebb ártatlan is térdre esik és mindennap felkelve, lefektedkor imádja az Istent, lekipásztora megmaradásáért ...”

Szegény gorzafalvi magyarok, hiába keseregtek 600-an a magyar hercegprímáshoz, választ sem kaptak.

A múlt évben az egyik oláh püspök, a ki a jászvásári római katolikus katedrálisban ül, a következő elbizakodott kijelentéseket tette a csángó magyarokról:

„A csángóknál a „magyar” elnevezés vallást jelent és nem faji hovatartozást.. . Most már széke-lyek, csángók, lengyelek, németek, románok élnek az egyházmegyében. Mindenkinék a nyelvén nem lehet

beszélni. A legegyszerűbb, legtermészetesebb és leggyakoribb megoldás, *ha a lelkész román nyelven végzi teendőit* ... A csángók anyanyelve nem nyelv, (!), az egy alig érthető kevert tájbeszéd.” (Akár a Halotti beszéd! Nem?) „Otthon a szülei háznál beszéltem magyarul. . . .” (Robu püspök úrnak ugyanis az apja Rab volt s az édesanyja csak magyarul tudott.) „. . . úgy ahogy a csángók tudnak: de ha könyvet veszek a kezembe, nem értem meg szótár nélkül.” (Jó esze van!) „Nem vezethetek be nyelvtanfolyamokat ...” (Az olasz papok sem vezettek). „. . . sem a mások, sem a magam számára. Ez nem célja az egyháznak ... A magyar nyelv tanítása nincs benne a tantervünkben . . . De a tömeg nem is érzi a magyar iskola szükségességét ...” (Hogy is érezné. Az csak a botütést érzi). ... Az „elrománosodás gyorsan haladó természetes folyamat ...” (De még milyen! De jól fog festeni egy ilyen püspöki nyilatkozat 5 év múlva!) „. . . Holt nyelvet feltámasztani meddő kísérlet.” (Ez már jobban fog hangzani!)

A püspöki nyilatkozatot a jövő számára és a megdicsőülés számára Jávor Béla az Erdélyi Lapok szerkesztője jegyezte fel annak 1932. április 28—30. számában, mint friss szenzációt.

A következő levelet, a melyet mi is láttunk a szemünkkel, 374 aláírással bogdánfalvi véreink írták a jelenleg dicsőségesen uralkodó XI. Pius Pápához. Hogy ma még inkább, mint annyi hosszú századosos át, lesz-e valami eredménye a köszönet ostromló

szívfeigyvernek és könnyhullámoknak, talán megláthatjuk.

Itt van a rettenetes írás, annyi század rettenetes írásának a szemünk előtt történelembe vésett, sziklába vajt, vércseppekkel kifestett körmök írása: Szentséges Atyánk!

Nekünk, a romániai Bákó-tartományba tartozó bogdánfalvi szegény csángó magyaroknak immár hét éve, hogy Páterünk nincsen. A szegény nép, úgymint emberek, asszonyok, gyermekek és leányok nem tudják a szent gyónást megtenni. A haldoklók szent áldozás és megkenés nélkül mennek a másvilágra. A mátkapárokat sincs aki oktassa. Nincs aki a kisdedeket megkeresztelje.

Sokszor kértünk a bakói dékántól papot, többször könyörögtünk a jassi-i püspöknek is, de ők csak azt felelték örökké, hogy adnának, de nincsen. Minden bizalmunk, reménységünk egyedül a szentséges Atyánkban van, akiről erősen hisszük, hogy meglássa a bűnben segítség nélkül sýnylódó lelkiszegényeket és meghallgassa a már elmerülök lelki vezetőért esdeklő könyörgését.

Azért térden állva esedezünk, Szentséges Atyánkhoz és felfogott kézzel kérjük, hogy adjon nekünk Szentséged Transilvániából egy papot, aki tudja, érti s szereti a mi édes magyar anyanyelvünket, anyanyelvünkön gyóntassa meg a haldokló betegeket, legalább húsvétkor a szentgyónás és áldozás szentségébe részesít minket, tanít, vezet és megtart az egyedül üdvözítő katolikus hitünk útjain, ame-

lyeket ezer esztendőkön keresztül a legnagyobb veszedelmek között is megtartottunk és ma is úgy őrizünk, mint egy drága kincset.

Szentséges Atyánk, könyörüljön meg rajtunk, nehogy a pásttor nélkül maradt nyáj a mindenfelől közelgő veszedelembé belepusztuljon.

Újólág is esedezve, sürgösen magyar papot kérve szent kezeit csókolják a bogdánfalvi csángó magyarok, akik ezt a kérést több százan aláírták, vagy az analfabéták keresztet nyomtak.

Molduvában, Bogdánfalván, 1933. május 1.

(374 aláírás).

Az 1849-iki bukásunk után nagy hanyatlás következett moldovai népünk sorában. A minoritákkal a magyar papok eltűntek. Az olaszok — mint láttuk, — már nem is plébánosok, hanem püspökök.

Olyan lessz a helyzetük szerencsétlen véreinknek és hittestvéreinknek, az Egyház mostoháinak, mint az agonizáló betegé . . .

S ez a helyzet a kicsinyhitűek előtt reménytelenné válik 1918 után . . . Most már a papok is oláhok s a püspökök is olyanok, mint Robu—Rab ... De hagyjuk most. . . Maradjunk — Jézusnál. . .

Már 49 után nem járnak Moldovában magyar apostolok, legfeljebb sírkeresők . . . Keresnek 60.000 élve eltemetett rokont, . . .

1856-ban *Koós* Ferencz jár ott. 1868-ban *Imels Fülöp Jákó*, két társával *Veszély* és *Kovács* tanárral. 1871-ben *Szöke Károly* látogat el a halot-

tas házakhoz, a melyekben még főpapok is fekszenek ...

Szarvas Gábor is, legjelesebb nyelvészünk megkeresi 1874-ben az „s”-t „sz”-nek, a „cs”-t „cz”-nek mondó, veszendőbe indult ősmagyar testvéreinket.

Ezt írja róluk a Magyar Nyelvőr 1874. II. füzetében, „A moldovai csángó nyelvről” szóló tanulmányában:

„A nyelvbéli adatok kétségtelen tanúskodása szerint a moldovai csángók s a székelység egymástól elszakadt részeknek bizonyulnak? Mert: „Tartsa, bár a történetírás a csángó népet besenyő, kvm, vagy akár hun -maradékoknak, hanem sa nyelv eUagadhaiailan tényei azt az egyet kétségtelenné teszik, hogy bármikor is szakadtak el egymástól, de al székely néppel hajdanában egy fajt, egy családot képestek.” Ez szent!

1881-ben *Munkácsi Bernát* hazánkfia látogatja meg őket s emlékeztet a történelmi hagyományra, mikor Magyarország határa a holt Szereth volt. Amikor még nem kelt ajkukon a későbbi panasz, hogy: „A magyart hagyja elhánnya a magyarok — császára.”

«

Most még összegezzük, hogy hol és mennyien vannak a mi elhullott drága vércseppjeink, melyek ősmagyar földeinket az eljövendő nagy magyar tavaszra megtermékenyítik. Mert a székely mondja azt a közmondást is — és az örök élet lelke él benne:

„*Sohase vót olyan rossz üdő, amiből ne lett varia jó üdő!*”

A moldovai, bukavhiai, beszarábiai, gyimesi és hétfalusi (barczasági) csángók mai helyzetet és műveltségi viszonyait másik könyvecskében fogjuk ismertetni, azonban itt is összegezzük e helyeken lévő mai számukat.

Vegyük tehát először a moldovaiakat és abból is *Bakó vármegyét: román katlt.* Bakóban, vagy Bakóban 12 plébánia van. Ezek: Dormánfalva, Tatros, Gorzafalva, Pusztina, Bakó, Luizi-Kalugar, Bogdánfalva, Forrófalva (Kákova), Nagypatak, Klézsa, Va lén, Prezest.

Vegyük ezeket sorba:

Dojanádfalván és annak 7 filiájában, leányegyházában (a melyeknek azonban mai nevére nem vagyunk kíváncsiak, bár módunkban állana gyönyörködni bennük), 3200 lélek van.

Tatroson, melynek 15 filiája van, 3600 lelket számolnak. (Ennek a Csík mellett, Gyimes után következő *patakban* lévő plébániának 97 százaléka ma, mikor magyarul nem tudó papja van — mint-áz összesnek is — ma is *magyar anyanyelvű!*)

Gofsa falván, 11 filiájával együtt 4500 magyar anyanyelvű hívő van.

Bakóban: 21 filijával együtt 5000 lelket számol.

Luki Kalugáron, 5 filiájával 1110 tiszta magyar hívő család van: 4500 lélek.

Bogdánfalvához Filia 3 tartozik s összesen 3500 tiszta magyar hívője van.

Forrófalván (Kákován): 1 filia 1720 tiszta magyar lélek.

Nagypatakon: (filia nélkül) 1800 tiszta magyar lélek lakik.

Kiessen: 8 leány egyház, 5600 tiszta magyar lélekkel.

Valénon: 8 leány egyházzal 3500 lélek (70%-a magyar).

Presesten: 14 filiával együtt 3500 lélek.

A 12 plébánián és filiálékban van összesen 43.620 magyar katolikus, ami egyhetede a 242.316 lelket számláló Bakó vármegyének.

Menjünk tovább.

Foksáni plébániának néhány filiája Bakó vármegyében van s miután azok csángók, e plébániát is ide vehetjük 3000 lélekkel, kikből 725 róm. kath. magyar.

A románii dekanatus kilencz plébániájában azoknak és több kisebb falu leányegyházaiban, illetve szórványaiban 22.207 lélek él.

Horlesti plébánia, 30 filiáliével 2248 lélekkel.

Vannak még plébániák Paskaniban, Mihaileniban, Botosamban, Radukanénben, Húszban, Braiában, Galacson, Jászvásáron, hol róm. kath. püspökség és papnevelő van. Ezekben a helyeken mintegy 12.951 kath. lelket számláltak össze.

Tehát Bakó vármegyében: 46.620; Románi vármegyében: 31.089; egyebütt 12.951; *összesen*

90.660 lélek él Moldovában. Ezek magyarok és római katolikusok.

Bukovina öt községében: Andrásfalván, József falván, Hadikfalván, Istensegítsen és Fogadj istenen él **10.000** lélek.

Besszarabiában: (Hotin, Soroka, Balti, Őrhej, Kisinev, Kabul, Tighina, Izmail, Csetatea Alba vármegyében) **12.325**.

Tehát a jászvásári róni. kath. püspökség területén él:

Moldovában: **90.660** lélek,

Bukovinában: **10.000** „

Besszarábiámbi: **12.325**

Összesen: **112.985** lélek.

Csikban: Gyimesfelsőlokon, Középlokon és a Bükkben (Gyimesben) él **12.000** csángómagyar.

Brassó megyében: Bácsfaluban, Türkösön, Csernátfaluban, Hosszúfaluban, Tatrangon, Pürkercezen, Zajzonban: 15.000.

Az Aldunához, Pancsova és Déva vidékére telepített csángómagyarok mai száma bizonytalan.

így végösszegben van csángó:

Moldovában: 90.660 lélek

Bukovinában: 10.000 „

Besszarábiában 12.325 „

Csikban: 12.000 „

Brassó megyében: 15.000 „

Az Aldunánál stb.

139.985 lélek.

Ezekből a hét falusiak evangélikusok, a többi mind római katolikus és valamennyi magyar anyanyelvű.

Vagyis: a csángóknál a római katolikus a magyar nemzeti vallás, Ezért volt az, hogy a XVI. században — s azután is sok ideig papjaik nősültek s a misét magyarul mondták.

V.

A legújabb adatok

A csángó tehát fajtiszta ősmagyar, aki semmi körülmények közt, Magyarországtól és Rómától is elhagyatva, lengyeltől, olasztól, oláhtól és szásztól gyötörtetve sem adta fel hitét, nyelvét és reményességét, hogy magyarországi és erdélyi magyar és székely testvéreivel együtt megéri az ősi dicsőség feltámadását s a „jobb kort, mely után buzgó imádság epedez százezrek (milliók) ajakán.”

Adja Isten hitünk szerint, édes csángó testvéreink!

Elhagyatott magyarság

A miskolczi „Turáni Nép” írja 1933, december 24.-én:

„*Dr. Csák Alajos Cirjék* minorita rendi *tartományi főnök*, a vaskorona rend lovagja válaszol alábbiakban a moldovai kérdés egyes pontjaira. Dr. Csák akkoriban tartományi fonok volt s élénk és értékes publicisztikai tevékenységet fejtett ki, Az erdélyi mágnások kedvence, Endrődi Sándor, a „Kunni dalok” halhatatlan szerzőjének jóbarátja, akinek Endrődi nem egy költeményét ajánlotta. (így pl. „A hit” és a „Minores Fratres” címűeket.) A magyar minoriták jelentős szerepet játszottak a moldovai magyarság lelki gondozásában, hiszen Sz.

László király már 1278-ban küld erdélyi minoritákat a kunokhoz.

Dr. Csák jelenleg Miskolcon él a minoriták rendházában, kiérdemesült rendfőnöki és aranymiséás áldozópapi minőségben. Mindennap ő misézik a Szűz Anya oltáránál s a társadalom minden rétegéből vannak lelki gyermekei, akik egészen szomorúak, ha valami ok miatt nem gyónhatnak nála.

Munkatársunk Csák dr. cellája kettős ajtajának külső szárnyát kinyitva kopogtat a belsőn s az engedély megadása után beköszön az Ur dicséretével. Az élénk, mindig tevékenykedő markáns arcú ősz úr, íróasztalán levelet ír. Szokott kedvességgel köszön s leültet. A levélírást abban hagyja és kérelmünk elmondása után, szilárd, kemény, katonás, érthető hangon ezeket mondja:

— 1899-beni misszionáriusokat vittem Moldvába. Visszatértem után báró Bánffy, akkori kormányelnök arra kért, keressem fel, miután a csángók ügyében tárgyalni kíván velem. Kérdést intéztem hozzám: mennyi a magyar minorita páterek száma Moldvában jelenleg és hány páterre volna ott szükség? Megemlítette: régen tudja, hogy a minoriták minden lehetőt megtettek a csángók ügyében, azonban szükségesnek tartja, hogy munkájuk még intenzívebb legyen. Felajánlotta, hogy a minoritákat munkájukban minden tőle telhető erővel támogatni fogja.

Ezelőtt 30—32 évvel még három magyar minorita volt Moldvában, Egyik Sabaoaniban (Szabó-

falva), a másik Cleja-n (Klézsé), a harmadik Dor-mánfalván (Darmanesti). Szabófalvát és Klézsét Kárpáti Grácián, Dománfalvát Ballá Lajos, Surányi László Galac közelében egy községet adminisztrált. Gorzafalván olasz minorita volt.

A Bánffy-féle megegyezés értelmében e há-romhoz még három minoritát vittem ki magammal. Péter Pálkor érkeztem ki Moldvába és ahol csak megfordultam ünnepélyesen fogadtak az egyes hely-ségekből. Rendkívül nagy volt az örömük, amikor Péter-Pál ünnepén magyarul prédikáltam.

Azonban a bukaresti lapok is értesültek min-deről. Megtudták, hogy misszionáriusokat vittem ki Moldvába és kérdőre vonták a román kormányt: van arról tudomása, hogy a minoriták heguménje. Dr. Csák Czirjék Moldvában a magyar sovinizmust terjeszti?

Ezek után szinte lopva kellett a helyiséget jár-nom. Hanem azért elhelyeztem a magammal hozott három misszionáriust. Ezután hazautaztam.

Azonban alig telt el egy hónap visszajövetelem után, amikor az általam kivitt új misszionáriusok arról tettek nekem, mint tartományfőnöknek jelen-tést, hogy a hatóság nem engedi őket szószékről ma-gyarul beszélni. Utasítást kértek, mert amint írták, románul nem akarnak megtanulni azért,, mert nem akarnak a csángók elrománosításának eszközei lenni s így szerintök ottlétük céltalan.

Kénytelen voltam őket hazahozni.
Legjobb akaratom hajótörést szenvedett.

Ha azt kérdi tőlem, miben rejlik a főbaj, azt kell válaszolnom, az olasz minoriták ama tevékenységében, hogy provinciát alapítottak Romániában, külön tartományfőnökkel. Ezek az ott megtelepedett olaszok megtanultak ugyan románul, de magyarul nem.

Ez volt ama bizonyos nagy akadály.

Nekünk ugyanis az volt a tervünk, hogy a nagyenyedi rendházban külön szemináriumot rendezünk be a csángók, a moldovai magyarok számára és belőlük és közülük nevelünk moldovai magyar minorita misszionáriusokat. E tekintetben is Bánffy báró a legmesszebbmenő támogatást ígérte meg nekem.

Mínthogy azonban a már említett három kivitt minoritának nem engedték meg a magyar prédikálást, nem volt értelme, sajnos, ezek után a moldvai magyarok szemináriumára felállításának sem. Tehát nem neveltük papoknak a csángó fiúkat.

A régi három minoritának még lehetett magyarul prédikálnia, de az az engedély is csak olyan volt, hogy lopva prédikálhattak csak magyarul.

Még mint jellemzőt említem fel: Dormánfalvára éjjel érkeztem. Még jó félóra volt a falu. Volt nagybányai tanártársam ablakán kopogtam, éjjel 12 órakor, ki ottani plébános, minorita lelkész volt.

— Ki az? — kérdi belülről.

— Én, Csák, — válaszoltam.

— Nem kaptál sürgönyt? — kérdi tovább.

— Nem, — mondtam.

— Szent János fejevételén, éppen búcsúm van. Itt lesz az olasz provinciális és románul fog prédikálni.

— Nem fog beszélni románul, — jegyeztem meg — ha itt van a magyar provinciális. Én fogok magyarul beszélni.

Búcsúk alkalmával a nagy nyilvánosság miatt ugyanis mindig románul beszéltek.

Gorzafalvára Péter-Pálkor, búcsú napján érkeztem hajnalban. Ezen a búcsún is olasz minorita akart románul beszélni, de akkor is én beszéltem magyarul.

Elmondott okok miatt nem sikerült tehát akkoriban a moldvai magyarságnak magyar minoritát juttatni.

Dr. Csák lekötelezően köszön s munkatársunk köszönve az elmondottakat, távozik.

Vannak, akik azt állítják, hogy igenis meg kellett volna csinálni a moldvaiak szemináriumát Nagyenyeden, mert szentbeszéden kívül is beszélhetett volna a misszionárius magyarul, híveivel. Így például a szent gyónás alkalmával.

Egy kétemberöltő előtti cikk

Nem tudunk ehhez hozzászólni, mert hiszen meg vagyunk győződve, hogy dr. Csák mindent megtett, amit megtehetett és nem is ezen fordult meg minden, hanem az olasz minoritákon.

Lehetséges, hogy a jelenlegi nehéz romániai állapotok ellenére, ma ez ügyben talán többet lehetne tenni és elérni, mint azelőtt, mert a román kultúr-

politika olyan képviselője, mint Pteancu, aki ilyen ügyekben sokszor képviseli országát, külföldön is, maga ezt vallja: „Minden polgárnak biztosítani kell a lehetőségét annak, hogy faji származásának megfelelő nyelven nyerje az oktatást”.

Hogy a moldvai-bukovinai magyarság kérdése nem új, hanem állandóan visszatérő segélykiáltás a nemzethez, bizonyítja például *László Mihály*: „A bukovinai magyarság” című cikke is a Vasárnapi Újság 1875. évi január 3-iki számában.

László cikke bevezetésében helyesen mutat arra rá, hogy a tatárjárás és török dúlások által lakatlanná tett területeket elég helytelenül idegenvérű bevándorlókkal népesítették be, ahelyett, hogy Julián domonkosrendű magyar szerzetes nyomán elindulva, még kintlakó magyarokat, vagy legalább vérrokonokat telepítettek volna be.

Keserű hangon emlékezik meg arról, hogy bár Moldván és Havasföldön uralkodott a magyar király, senkinek sem jutott eszébe, Moldova ősi alapító nemzetét, a csángó magyart erősíteni, védeni, figyelemre méltatni. (A rövidlátás ugyanis a Kárpátokat tartja a magyar határoknak, holott a Kárpátok csak a magyarság fellegrvárának határai! A magyarság messze kívül lakott mindig e határokon, nagy tömegekben. Az annyira Magyarországnak nevezett kárpáti határ bizony csak az összezsugorodott Magyarország, de nem az igazi Nagy-Magyarország! Szerk.) A nemzeti elbizakodás okozta, hogy csángóinkat elfeledtük, sőt kivándorolt szé-

kely magyarjainkat is veszni hagytuk. László szerint a kivándorlottak száma annyira növekedett, hogy már 1744-ben csak a Szép havason jöttek keresztül ötezren a csíksomlyói búcsúra. A Szép havason akkoriban kápolna állott s a búcsúsok, Német' székely pap szerint, útközben e régi egyházi éneket énekelték: „Zeng az erdő, zeng, zúg a levele Mária tiszteletére.”

Az ötvennyolc év előtti adatok szerint a hét bukovinai magyar faluból, Andrásfalva, Boldogfalva, Hadikfalva, Fogadj isten, Istensegíts, Józseffalva és Magyarfalva, kettő Boldogfalva és Magyarfalva elpusztultak. Csernovicz, Radautz, Sereth, Szucsáva és Kimpolung városokban laktak még ezenkívül magyarok, kiknek sorait a germanizáció és a lengyel meg román tömeg nagyrészt elnyelte, örvendetes azonban mai napig is a csángó falvakban a sok gyermek. Hadik- és Andásfalván és Istensegítsben tiszta magyarok laktak, míg Józseffalva és Fogadjisten községek a magyarságukat elnyelni' készülő örménnyel és a szegénységgel küzdöttek. A bukovinai magyar családoknál rendes szám volt a 8—12 gyermek, viszont a nagyrészt terméketlen, alig négy-öt hold föld s annak későbbi felaprózása a legkétségbeejtőbb helyzet elé állította a hagyszorgalmú bukovinai magyart. Fecskerendszerrel voltak kénytelenek magukat úgy ahogy fenntartani, amennyiben Moldvában és Havasföldön állottak munkába., Híresek voltak nagy szorgalmuk és munkaerejükéről s a bojárak egyhangú véleménye az volt, hogy lábán

veszhetne minden gabonájuk a magyar munka nélkül, mert a saját nép nem alkalmas ilyen erőfeszítésre.

De nemcsak itt, hanem Besszarábiában is dolgoztak még.

Eszes, tanulékony és használható voltuk miatt évről-évre többen és többen maradtak vissza Moldvában, ahol a bojárok „enyhe” nyomására azután lassan beolvadtak a románokba.

Már egy fél évszázad előtt is csak Istensegíts, Hadik, és Andrásfalván volt gyengén felszerelt elemi iskola. A hazafias magyar tanító buzgalmán múlt, hogy Magyarország történetét, földrajzát is tanították az iskolát kedvelő, szorgalmas gyermekeknek.

László szerint, akkoriban Bukovinában 24.000-nél több csángó és székely élt.

1874. novemberében három tagból álló küldöttség érkezett Bukovinából magyar földre. Drusbáczky György, a lánglelkű magyar lelkész, Várda János bíró és Mezei János esküdt. Magukkal hoztak nyolc kisfiút is, akiket nagyrészt az Alföldön helyeztek el. A küldöttség, mint mai nap is, figyelmeztetni jöttek arra a veszélyre, mely őket elnyelni készül, ha be nem telepítik őket, vagy iskolákat és templomokat nem épít a magyar szeretet nekik!

Hat hétig gyűjtöttek templom és iskolára szíjjel a hazában. Mindenütt testvéri szeretettel fogadták őket, de annál kevesebb pénzzel. Pedig, amint László Mihály megjegyzi, ha csak minden tizedik

magyar adott volna egy fillért, bukovinai véreink meg lettek volna mentve!

Ok azonban így is hálásan köszönték azt, amit kaptak. Nem tudtak a József falván és Fogadj istenben építendő iskolákra, sem egy diplomra összesen ötezer forintot összekérezgetni!

Drusbáczy György

„Drusbáczy György, József falvi lelkész, a bukovinai magyarok valódi atyja; védőjük, támaszuk és nemzetiségük őre. Maga a jóság és szeretet, lelkes, derék magyar; neki lehet köszönni, hogy a bukovinai magyarság nemzetisége a legnehezebb időkben is épen megmaradt az elnyomatás dacára. 1874¹ben 20 év óta működik a magyarok között, föláldozva napalát, éjjelét; megosztva a szegényekkel filléreit és ápolva a magyar nemzeti öntudatot. Derék férfiú megérdemli, hogy életét rövid vonásokban a magyar közönségnek bemutassuk.

Drusbáczy György Magyarorszában Podolin szepességi városban született 1813. április 25-én, vagyonos polgári szülőktől. Az elemi iskolákat szülővárosában, a gimnáziumot pedig részint Gyöngyösön, részint Rozsnyón és Kecskeméten végezte, 1832.ben nevelő volt Zsámbokon Beniczky Flórián-nál. A filozófiát Egerben és Rozsnyón hallgatta. Ez időben egy polgári származású ifjúra alig várt egyéb, mint a papi pálya. De itt is csak azok boldogulhattak, kiknek protekciójuk volt; pártfogók nélkül még csak be sem vették, Drusbáczyt is e sors érte s reménytelenül tért haza szülővárosába. Édesanyját, Szviat-

kovszky Mariannát, már négy éves korában elveszte; az árva és mellőzött ifjú nem sokáig maradt honn, hanem külföldön keresett menedéket. 1835. évben a podolini tanács anyja örökségéből 200 forintot utalványozott az ifjúnak s ő kezébe vette vándorbotját és Galíciába ment. Itt a tarnovi püspök (Pistek) fölvette a papnövendékek közé, de az első évi teológia végeztével oda hagyta a szemináriumot. Ezután egy évig utazott Lengyel- és Oroszországban s 1837-ben nyugalmat keresve, a lengyel domonkosrendű szerzetbe lépett be s Lembergben végezte a teológiát, hol 1840. augusztus 16-án fölszenteltetett. Mint domonkosrendű szerzetes sok viszontagságon ment keresztül, nagy barátja lévén a lengyel nemzeti törekvéseknek. De bátorságát s derült kedélyét sohasem vesztette el. Midőn a magyar szabadságharc hívó szózata áthatott Galíciába, akkor ő tysmerici káplán volt. Azonnal a Marianpol szomszéd helységében fekvő Vilmos huszárokhoz sietett s tudósította őket, hogy siessenek haza, mert nagy dolgok vannak készülöben. A huszárokhoz lelkes beszédet tartott, akik közül többen ismerték, mert *Leukey kapitánnyal és Fiát h főhadnaggyal* jó barátságban élt. *Drusbáczky maga sietett az utak kikémlelésére* s mindent elkövetett, hogy huszárjaink a legrövidebb úton jussanak a Kárpátokon keresztül Kőrösmezőre és innen Szigethre.

A szabadságharcban ő is résztvett s mint lengyel izgató és magyar rebellis örökös fogságra ítéltetett s csak hosszas utánjárások után szabadult ki

két év múlva a prezevorszki börtönből. Ezután Lembergbe került német hitszónoknak, honnan 1854-ben a lebergi érsek Bukovinába, Istensegíts magyar faluba tette át káplánnak. A legjobb időben érkezett a bukovinai magyarok közé, kik a legnagyobb sanyargatásoknak voltak kitéve, amiért Kossuth fölhívására a magyar szabadságharcban résztvettek. Egy beteges, öreg plébános oldala mellett 11 évig lelkeskedett, nélkülözve és szenvedve, de mindez édes volt neki, csakhogy magyarok közt lehetett.

A bukovinai magyarságot könyvekkel látta el s folyvást szószólójuk volt minden ügyeikben. Emiatt sokat üldözték a német hivatalnokok, sőt még a német és lengyel papok is. 1858-ban nyolc bukovi magyar fiút hozott Magyarországra neveltetésre, kik közül három elhalt, a többiek pedig elvégezték tanulmányaikat s három közülük¹ tanító lett, kik most is bukovinai véreink közt működnek. Három év múlva, 1861-ben annyit zaklatták hivatalosan a német hivatalnokok és papok, hogy elhagyta Bukovinát. Nemsokára azonban ismét visszatért, hogy az elszakadott magyarok mellett őrt álljon. Bukovinában 1866-ban nagy éhség volt s a csapás különösen a magyarokat sújtotta. Drusbáczy ekkor számtalan levelet írt Magyarországra és Erdélybe, segélyt kérve s kapott is adományokat, amelyeket az éhezők közt osztott föl, s a saját csekély vagyonát is föláldozta, csakhogy a nyomort enyhítse! Három hónapon keresztül (ekkor már plébánoshelyettes lévén) 300-ra főzetett a plébánián, itt gabonával, amott

pénzzel segített: szóval emberül megtette kötelességét!

Istensegítségéből 1867-ben Józseffalvára tétetett át plébánosnak, hol a magyarság állapota a legsiralmasabb volt. Az ő fáradhatatlan buzgalma s lelkes magyarsága azonban új életet öntött a csüggedőkbe s az elhagyott józseffalvi magyarság jó pásztora alatt szabadabban lélegzik. Amily mértékben bánkódnak utána a többi magyar falvak, ép úgy tisztelik és szeretik őt a józseffalviak. Csöndesen, nyugodtan él hívei és az egész bukovinai magyarság javára, a mostani kerületben nem üldözik a hivatalnokok, papok, sőt tisztelettel viseltetnek iránta, s mindenütt úgy hívják: a „magyar pap”. Neki köszönhetjük, hogy a múlt évben; bemutatta Magyarországon a bukovinai magyarokat s fölhívta a nemzet figyelmét az elszakadt testvérekre, ő méltán megérdemli a „nép atyja” nevet s mi örülhetünk, hogy ily derék vezére van a bukovinai magyarságnak.”

Domokos Pál Péter és Balla Péter

A csángó-ügy legújabb kutatói e két székely tanár, kik most a legutóbbi években jártak Moldovában, ill. Besszarábiában s néprajzi alapon kutattak csángó véreink sorsa után. Nagy nehézségek közt, szűk pénzzel, mert míg Budapesten s az egész csonkaországban is milliók vannak divatokra és parazitákra, valamint idegen, nemzetközi kultúrákra és hitványságokra, az államtól, a municzipiumoktól elkezdve, végig a társadalmon az egyesekig — s nemcsak a

gazdagok, hanem a helytelen hajlamú, vagy elbolondított, elvakított szegénysorsú intelligehczia körében is, — addig összehozni az elszakított magyarság magyar voltának és legelemibb kulturális szükségletének a megsegítésére pénzt, arra nincs, nincs és nincs ember!

*

Domokos Pál Péter az 1920-as években Csíkszeredában, majd Kézdivásárhelyen volt katolikus tanítóképző-intézeti tanár s szerkesztette Csíkszeredában a *Székely Nép* című hetilapot. Nagy küzdelmet folytatott a szangvinikus székely, úgy is, mint tanár, úgy is, mint szerkesztő, az oláh hatóságokkal és a más irányzatú közönséggel is. Végül a lapját betiltották, később pedig tanári székét is el kellett hagynia s most Gyergyó-Ditróban: kántor. 'Még tanár korában ment bé Csíkból Moldovába, hogy pusztuló csángó véreinket, hogy úgy mondjuk: számbavegye, mert amint a székely mondja: Egészen *Isten számába* voltak és vannak hagyva!

Domokos Pál Péter hónapokig tartózkodott Moldovában. «bejárta a csángólakta vidékeket s gyűjtött értékes adatait egy 304 oldalas könyvben, a „*Moldovai Magyarság*”-ban adta ki, mely könyvet Csíksomlyón a szent ferenczrendi barátok kalastoromában, — melyben hamarabb volt nyomda, mint Budán s melynek felbecsülhetetlen értékű könyvtára őrzi ősi múltunk történetét. — nyomatta ki, személyes közreműködésével és Péter Ferencz csíkszere-

dai nyomdájának a segítségével, teljesen modern alakban. (A könyv jeligéje: Nektek: magyaroknak, Rólunk: magyarokról.) Figyelmezteti Előszavában az elbizakodott és véreit elhagyó csonkaországi magyarságot, hogy *az ő sorsa is a csángók sorsa lesz*, ha soraikban a szeretetlenség, egymás meg nem értése és a felekezeti ellentétek tovább nőnek. Köszönetet mond (s örökítsük meg mi is a nevüket e helyen is) *Dasbek Géza* és *Pater Petrus Neumann* nyűg. bogdánfalvi plébánosnak, kik moldovai tartózkodását megkönnyítették. *Bartók Béla*, *Kodály Zoltán* és *Szabolcsi Benedek* szakembereknek, kik az általa összegyűjtött 68 moldovai csángó népdalt (a melyeket könyvében hangjeggyel és a kiejtés szerinti pontos szöveggel, az elénekelő asszonyok, leányok nevével és hovavalóságával közöl) — átnézték.

A „Moldovai Magyarság” adja: a moldovai magyarság történetét, szenvedéseit, apostolai némelyikének élettörténetét, küzdelmeit, szenvedéseit, ha nem is pontos rendszer és teljesség szerint, ha hagy is ki az ismert életrajzokból is és feltételezi egyről, hogy nem is járta be a csángóklakta községeket, hanem adatait meglévő gyűjteményből vette. De hatalmas anyagot összehord!

A magyar sajtó nagy elismeréssel írt a hiányosságai mellett is becses adatokat tartalmazó könyvről s arra ma is, évek múlva is vissza-visszatér. Mi is sok adatát felsoroltuk, kiegészítettük és megvilágítottuk e könyvecskében s könyvünk II. részében, a csángó kultúráról szóló részben folytatjuk, vagyis a

többi részét is ismertetni fogjuk más kulturális anyagunk közt a kulturtörténetileg is igen értékes könyvnek, a melyet — úgy tudjuk — egy újabb kiadásban vagy talán egy másik könyvben ismét közre fog adni.

Gyakran megfordul Domokos Pál Péter Budapestben is, székely úri ruhában, vitézkötéses abapozto harisnyában, csizmában, zsinóros abaposztó mellényben és zsinóros fekete kabátban.

Jól esik ezt látni székely lelkünknek.

Balla Péter székely zenetanár szintén szép anyagot gyűjtött össze tavaly nyáron, köztük sok fényképet besszarábiai Szent László korabeli városokról, templomokról és az ottvaló magyar véreink ősi népviseletéről.

Ballá az anyagát még nem adta ki s így ma még nem áll módunkban azt ismertetni. Majd a II. részben.

(Vége az I. Résznek).

TARTALOM

Előszó,

- I. fejezet. Hol voltak és vannak csángó magyarok s azok eredetének és történetének vázlata,34*
- II. A bukovinai csángó magyarság.....57*
- III. A magyarság apostolai Moldovában s az 1867 körüli bukás.....73*
- IV. Jelentések, levelek, hosszabb idézetek a moldovai csángómagyarok ügyében, Statisztika.....95*
- V. A legújabb adatok.....123*